

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav Dálného východu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tomáš Gecko

**Československo-japonské mezinárodní vztahy v době první
republiky**

**Czechoslovakia-Japanese International Relations in Times of
The First Republic**

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat doc. Ing. Janu Sýkorovi, M.A., Ph.D za odborné vedení mé práce a za čas a trpělivost, kterou mi během jejího vypracování věnoval. Poděkování si zaslouží také Mgr. Kristýna Kaucká za zajímavé připomínky a důkladnou kontrolu celého textu.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je na základě dostupné literatury a tištěných i archivních pramenů porozumět vývoji a proměnám hospodářských vztahů Československa a Japonska v období let 1918-1938, tedy v době existence prvorepublikového Československa. Důraz je kladen na analýzu institucionálního zázemí pro československý vývoz do Země vycházejícího slunce (státní i soukromé) a interpretaci bariér pro vstup na tamní trh v kontextu snah o jejich odstraňování. Metodologicky je k práci přistupováno na základě teorie mezinárodního obchodu a strukturální a institucionální analýzy, čemuž odpovídá i rozdělení textu do příslušných kapitol. Celý proces je zkoumán z úhlu pohledu prvorepublikového Československa, prameny japonské provenience nejsou použity.

Klíčová slova: mezinárodní vztahy, hospodářské vztahy, meziválečné Československo, československo-japonské vztahy

Abstract

This thesis aims, based on the available literature and printed and archival sources, to understand the development and changes of the economic relations of Czechoslovakia and Japan in the period of 1918-1938, therefore during the existence of The First Czechoslovak Republic. Emphasis is placed on the analysis of institutional background of Czechoslovak export to the Land of the Rising Sun (both the state and the private) and the interpretation of entry barriers with a view of eliminating them. The methodological approach is based on the theory of international trade and on the structural and the institutional analysis, which corresponds to the division of the text into relevant chapters. The issue is examined from the perspective of The First Czechoslovak Republic and the sources of Japanese origin were not used.

Key words: international relations, economic relations, interwar Czechoslovakia, Czechoslovakia-Japanese relations

Obsah

1	Úvod	6
1.1	Přehled základní literatury	7
1.2	Prameny	12
1.3	Kladení otázek, struktura práce a metody	15
2	Vytváření institucionálního zázemí pro hospodářské styky s Japonskem	17
2.1	Institucionální zázemí první Československé republiky pro průzkum japonského trhu	19
2.2	Zpracování japonského trhu ze strany československých vývozců i státu	31
2.3	Československo-japonská obchodní smlouva	40
3	Bariéry pro vstup na japonský trh	43
3.1	Geografická poloha, lidský kapitál a vzdálenost	44
3.2	„Socio-kulturní bariéry“	47
3.3	Propagace značky „Made in Czechoslovakia“	51
3.4	Absence přímého bankovního spojení	60
3.5	Kartelové dohody	61
3.6	Tarifní a netarifní bariéry	62
4	Závěr	70
	Seznam pramenů a literatury	73
	Archivní prameny	73
	Tištěné prameny	73
	Periodický tisk	74
	Literatura	74
	Internetové zdroje	78
	Seznam obrazové přílohy a tabulek	79
	Obrazová příloha	79
	Tabulky	79

1 Úvod

„Dvě neděle pobytu v Japanu stačí k tomu, napsati zábavné povídky o Japanu; patnácti let pobytu jest zapotřebí, chce-li kdo napsati vážnou knihu, a ještě se bude hemžiti různými chybami a nedopatřeními.“

Francouzský cestovatel a spisovatel André Bellessort (1866-1942) v roce 1912.¹

Přelom 19. a 20. století je dnes v kontextu západní civilizace často vnímán jako období klidu a prosperity. Po hrůzách první světové války se tato doba zapsala do myslí současníků coby vzpomínka na zmizelé krásné časy, konec jedné velké epochy. Mezinárodní obchod, fungující na principu zlatého standardu, nikdy předtím nedosáhl takového objemu, a každoročně stoupal. Svět se díky rozvoji dopravy a technologií zmenšil. Vzájemné hospodářské a kulturní kontakty jednotlivých států byly úzce provázány. Nesmazatelnou součástí celého období se přitom stal i vstup první nezápadní země do koncertu světových velmocí, Japonska. Jednalo se o významnou událost. Po vyhrané válce s Ruskem (1904-1905) začalo být východoasijské Japonsko vnímáno jako jeden z nejmocnějších a nejvlivnějších států světa.

Během let 1914-1918 zmizely v zákopech evropských bojišť nekritické sny o přínosu vědy a techniky pro emancipaci lidstva a svět se proměnil. Předválečný hospodářský systém se rozložil. Vliv evropských mocností na světový obchod byl oslaben a do popředí se dostaly Spojené státy a Japonsko. Zanikly staleté mnohonárodnostní monarchie a Západ nakrátko vstoupil do nového období, definovaného právem na sebeurčení jednotlivých národů. Spolu s vytvářením dříve neexistujících hranic zanikly ucelené hospodářské celky. Kromě carského Ruska, císařského Německa a Osmanské říše se rozpadlo i habsburské Rakousko-Uhersko. Jedním z nástupnických států bylo prvorepublikové Československo. Obyvatelstvo nově založené republiky, složené z hospodářsky nejvyspělejších oblastí Předlitavska i Zalitavska, zažívalo buď období euforie nad vysvobozením ze „staleté poroby“, nebo se naopak obávalo ztráty dřívějšího vlivu, jak tomu bylo například u Čechoslováků německé a maďarské národnosti. A právě v tomto okamžiku se nakrátko spojily zájmy východoasijského Japonska, mocensky posíleného výsledky první světové války, s nově vzniklým středoevropským státem. Mimo jiné i pod záminkou pomoci ustupujícím československým legiím zahájila Země vycházejícího slunce vojenskou intervenci na ruské Sibiři. Deklarací ze dne 9. září 1918 oficiálně uznala československou armádu za spojeneckou, a spolu s tím projevila ochotu spolupracovat s *Československou národní radou*, nejdůležitějším orgánem zahraničního odboje

¹ Citováno podle Alois Svojsík, Japonsko a jeho lid, Praha 1913, s. 7.

(Masaryk, Beneš, Štefánek a další).² Vztahy obou států probíhaly veskrze v přátelském duchu až do doby, kdy hitlerovské Německo ukončilo dvacetiletou historii předmnichovské Československé republiky.

Záměrem předložené bakalářské práce je přispět k hlubšímu porozumění mezinárodních vztahů Československa s Japonskem v rozmezí let 1918-1938. Definovat pojem „mezinárodní vztahy“ není snadné. Hlavním úkolem této vědní disciplíny je „zkoumat a vysvětlovat mezinárodní prostředí, jeho charakter a proměny, možnosti a způsoby přežití lidského druhu a vzorce konfliktů a spolupráce mezi státy“.³ Jedná se tedy o problematiku velice rozsáhlou, předložená bakalářská práce se proto soustředí jen na jeden aspekt této tematiky, hospodářské styky jakožto součást prvorepublikových „vnějších ekonomických vztahů“ (mezinárodní ekonomická spolupráce, mezinárodní dělba práce), jejichž historicky nejdůležitější součástí je zahraniční obchod.⁴ Ten „vyjadřuje napojení ekonomiky státu na ekonomiku světovou. Jedná se o významný indikátor hospodářské vyspělosti. Odráží se v něm kvalita produkce, úroveň výrobních nákladů, organizace obchodu a zkušenosti s ním, tradice obchodních spojení a státní politika v oblasti mezinárodních cel, smluv, dopravy atd.“⁵ Práce klade důraz zejména na mechanismy, jež se rozhodujícím způsobem podílely na realizaci vzájemných zahraničněobchodních vztahů (vhodné institucionální zázemí, existence vstupních bariér a snahy o jejich odstraňování), nikoliv důkladný rozbor objemu a komoditní struktury obchodní výměny. Detailní analýze byly podrobeny pouze prameny české provenience – hospodářské styky jsou zohledněny jen ze strany prvorepublikového Československa, nikoliv už Japonska. Zahrnout i japonský úhel pohledu by si vyžádalo delší výzkum přímo v japonských archivech, což nebylo jen v rámci této práce uskutečnitelné.

1.1 Přehled základní literatury

Téma československo-japonských vztahů meziválečného období se zatím těšilo pouze malé badatelské pozornosti. Lze uvést jen několik prací, které se touto problematikou zabývaly, přitom hospodářským stykům se nevěnovala žádná z nich. Na prvním místě stojí za pozornost diplomová práce Daniela Lochmana, jež se soustředí na československo-japonské politické a diplomatické vztahy v letech 1918-1928.⁶ Text si klade za cíl porozumět okolnostem navázání styků a sleduje jejich vývoj

² Jan Levora, Z historie československo-japonských a česko-japonských diplomatických styků, Informační bulletin Deset let česko-japonských vztahů, s. 3, dostupné z <http://www.cz.emb-japan.go.jp/documents/bulletin2003.pdf> (cit. 30. 3. 2014).

³ Citováno podle Šárka Waisová, Úvod do studia mezinárodních vztahů, Plzeň 2009, s. 19.

⁴ Miroslav Svatoš, Zahraniční obchod. Teorie a praxe, Praha 2009, s. 15.

⁵ Citováno podle Eduard Kubů – Jaroslav Pátek (eds.), Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 203.

⁶ Daniel Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918–1922, Diplomová práce obhájená na FF UP Olomouc, Olomouc 2003. Tímto bych chtěl Danielu Lochmanovi poděkovat za zapůjčení elektronické podoby své diplomové práce a za ochotu a pomoc, kterou poskytl.

až do roku 1928. Chronologické vymezení i struktura práce odpovídají působení jednotlivých československých diplomatů (vyslanců)⁷ v Japonsku. Lochman věnuje značný prostor diplomatickému působení Štefánika a Masaryka na Dálném východě.⁸ Soustředí se dále na osobnost vojenského atašé a prvního československého diplomatického zástupce v Japonsku, Václava Němce. Torzo diplomové práce tvoří analýza diplomatické činnosti tří prvorepublikových vyslanců v Japonsku, a to Karla Perglera, Františka Chvalkovského a Josefa Švagrovského (léta 1921-1928). Za hlavní nedostatky je možno považovat opakovanou snahu přesouvat informace relevantní pro samotný text do poznámkového aparátu a absenci ucelenějšího pojednání, které by zasadilo diplomatické styky do hlubšího kontextu zahraniční politiky obou států. Autor si je posledně jmenovaných problémů ostatně vědom – krátce se k nim vyjadřuje v úvodní kapitole. Pro potřeby této práce posloužil Lochmanův text jako neocenitelná pomůcka, usnadňující orientaci ve složitém spletenci diplomatických vztahů první republiky se Zemí vycházejícího slunce během dvacátých let.

Československo-japonskými diplomatickými styky se zabýval také Josef Levora.⁹ Autor stručně nastiňuje vzájemné politické a diplomatické vztahy od jejich počátku téměř do současnosti. Těžištěm Levorova výzkumu je moment navázání styků, přitom jejich vývoj ve dvacátých a třicátých letech 20. století zůstává poněkud upozaděn. Ocenit lze snahu nastínit nejdůležitější okamžiky v dějinách vztahů obou států, absence poznámkového aparátu a seznamu použitých pramenů a literatury však Levorovy poznatky pro potřeby dalšího výzkumu značně snižuje. Hospodářské kontakty první republiky s Japonskem autor nezhledňuje vůbec, pouze se stručně zmiňuje o vzniku *Japonsko-československé obchodní asociace* v Ósace v roce 1928 a *Československo-japonské obchodní komory* v Praze roku 1929.¹⁰ Výše uvedená informace posloužila jako jeden z podnětů pro další výzkum.

Problematika vztahů první Československé republiky se Zemí vycházejícího sluce se těšila pozornosti i několika japonských historiků. V popředí jejich zájmů opět stojí moment navázání

⁷ Vedoucí stálých diplomatických misí, a podle toho i názvy příslušných zastoupení, se dělí do několika skupin. Diplomatickou hodností první třídy je velvyslanec, poté následuje vyslanec. Před rokem 1914 si velvyslance vyměňovaly jen velmoci. Chargé d'affaires je hodnost třetí třídy, užívaná pouze při zvláštních příležitostech. Pověření uděluje ministr zahraničí vysílajícího státu u ministra zahraničí přijímajícího státu, z procesu je tedy vyloučena hlava státu. Hodnost chargé d'affaires se dělí do dvou skupin podle toho, zda se jedná o trvalou funkci (chargé d'affaires en pied) nebo jen dočasné zastoupení uprázdněného postu vyslance nebo velvyslance (chargé d'affaires ad interim). V 19. století se pro vedoucího diplomatické mise někdy používala dnes už neexistující hodnost ministra rezidenta. Ivan Šroněk, *Diplomatický protokol a praktické otázky společenské etikety*, Praha 2005, s. 20-22.

⁸ Lochman se problematice počátků československo-japonských styků věnoval v několika odborných příspěvcích, viz Daniel Lochman, Václav Němec a návrat československých legionářů ze Sibíře přes Japonsko (1918-1920), *Nový Orient* 63, 2008, č. 3 s. 57-59; Daniel Lochman, *Diplomatická jednání M. R. Štefánika v Tokiu*, *Nový Orient* 64, 2009, č. 2, s. 57-61; Daniel Lochman, *Chajlarský incident aneb Čechoslováci a Japonci na Sibíři*, *Historie a vojenství. Časopis vojenského historického ústavu* 58, 2009, č. 4, s. 47-53.

⁹ Jan Levora, *Počátky diplomatických styků mezi ČSR a Japonskem*, *Nový Orient* 51, 1996, č. 6, s. 217-220.

¹⁰ J. Levora, *Z historie...diplomatických styků*, s. 3.

diplomatických styků, zejména v souvislosti s japonskou intervencí na Sibiři. Tadajuki Hajaši zkoumá okolnosti návštěvy prvního československého prezidenta Masaryka v Japonsku v roce 1918 a zajímá se o Masarykovo napojení na japonské vojenské kruhy v souvislosti se sibiřskou intervencí.¹¹ Naopak Susumu Nagajo se věnuje návštěvě Štefánika v Japonsku během jeho cesty k československým legiím v Rusku.¹² Příspěvky obou autorů jsou mimořádné tím, že zohledňují prameny japonské provenience a přináší tak nové poznatky v souvislosti s angažmá československých vojsk na Sibiři. Pro účely této práce je však jejich význam jen okrajový.

Hospodářské vztahy první republiky s Japonskem nelze v letech 1918-1938 zkoumat úplně odděleně od styků Československa s Čínou. Provázanost československých zastupitelských úřadů v prostoru Dálného východu byla značná – jednalo se o vzdálenou oblast, kde měla předmnichovská republika jen velmi omezené zájmy – projevovaly se tedy tendence zastupitelské úřady slučovat. Od roku 1920 byla zastupitelstva v Číně podřízena Tokiu. Tokijské vyslanectví hrálo důležitou roli například při obchodních jednáních s Čínou. Rovněž je třeba zohlednit fakt, že z geopolitického hlediska byla Čína objektem zájmu zahraniční politiky Japonska. Především zbrojní vývoz první republiky do Číny proto vzbuzoval v japonských kruzích nelibost vůči Československu a ohrožoval tak obchodní styky se Zemí vycházejícího slunce.

Československo-čínské hospodářské vztahy se těšily badatelské pozornosti od Ivany Bakešové a Aleše Skřivana mladšího. Bakešová se stykům první republiky a Číny věnuje již delší dobu,¹³ přičemž důraz klade zejména na roli legionářských zastoupení při navázání diplomatických kontaktů. V oblasti hospodářských vztahů se soustředila na zbrojní vývoz a formulovala také důležitou tezi o promarněné příležitosti československé diplomacie v souvislosti s jednáními o obchodní smlouvě s Čínou. Československo chtělo s Čínou uzavřít smlouvu na nerovnoprávných základech, tím se ale podle Bakešové první republika připravila o morální vliv, kterého mohla nabýt, pokud by jako první evropský stát podepsala rovnoprávnou smlouvu (tj. vzdalo se exterritoriality). Dle Bakešové tak mohla první republika získat značné ekonomické výhody při obchodu s Čínou, což dokazuje na příkladu Německa.¹⁴ Tvrzení Bakešové je velmi těžké ověřit, je však třeba podotknout, že se autorka nepokouší o hlubší analýzu zahraničněobchodní výměny Československé republiky s Čínou. Její teze

¹¹ Tadajuki Hajaši, T. G. Masaryk, československé legie a Japonsko, První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk, Praha 1995, s. 89-95.

¹² Susumu Nagajo, Pobyť Milana Rastislava Štefánika v Japonsku – Jeseň 1918, Historický časopis 41, 1993, č. 2, s. 169; Týž, Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (Október – November 1918), Historický časopis 56, 2008, č. 1, s. 137-145.

¹³ Pro přehled uvádím dvě její nejdůležitější monografie, viz Ivana Bakešová, Československo – Čína 1918-1949, Brno 1997; Ivana Bakešová, Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy v letech 1918-1949, Praha 2013.

¹⁴ Německo podepsalo jako první evropská země smlouvu s Čínou na rovnoprávném základě. I. Bakešová, Legionáři v roli diplomatů, s. 40.

jsou založeny na dobové argumentaci některých úředníků prvorepublikového ministerstva zahraničních věcí, musíme je tedy vnímat s jistou rezervou. Aleš Skřivan mladší s Bakešovou nesouhlasí. Ve své knize *Československý vývoz do Číny*¹⁵ zkoumá hospodářské vztahy obou zemí více do hloubky než Bakešová – jeho monografie je zdařilým pokusem o analýzu vývozu první republiky do Číny (objem, komoditní struktura, velmi stručně nastíněno institucionální zázemí). Přestože se nejednalo o cíl jeho práce, autor zároveň přibližuje základní principy, na jejichž základě docházelo k realizaci československého zahraničního obchodu s celou oblastí Dálného východu. Absence obchodní smlouvy dle jeho názoru zřejmě výrazněji nezhoršila pozice československých vývozců – důležitým faktorem se ukázaly spíše problémy s přepravou zboží z vnitrozemského Československa na druhý konec světa a neochota prvorepublikového průmyslu podstupovat riziko.¹⁶

Pro hlubší porozumění hospodářským vztahům první republiky s Japonskem je důležité alespoň stručně zohlednit jejich vývoj ještě v době, kdy bylo území budoucího Československa součástí Rakouska-Uherska. Problematice rakousko-uherských a japonských diplomatických, kulturních a hospodářských styků se detailně věnovala monografie *Japan und Österreich-Ungarn* z pera Petera Pantzera.¹⁷ Pantzer popsal vývoj vzájemných styků až do roku 1918 a nastínil tak základní principy vzájemné zahraničněobchodní výměny. To se pro potřeby bakalářské práce jako velice přínosné. Přestože nelze přesně vyčíslit procentuální podíl českých zemí na celkovém vývozu habsburské monarchie do Japonska, překážky, jež při obchodu s Dálným východem muselo Rakousko-Uhersko překonávat, byly později charakteristické i pro prvorepublikové Československo. Do popředí tak vstupují otázky reexportu a dopravy zboží na vzdálené trhy, jimž bude dále věnována značná pozornost.

Aleš Skřivan mladší se v současné době věnuje společně s Lukášem Novotným i diplomatickým, politickým a hospodářským stykům habsburské monarchie s Japonskem.¹⁸ Novotnému se úspěšně podařilo zařadit vývoj mezinárodních styků obou států do souvislosti proměn světové politiky. Při analýze hospodářských vztahů pak Skřivan navázal na Petera Pantzera –

¹⁵ Aleš Skřivan, *Československý vývoz do Číny 1918-1992*, Praha 2009.

¹⁶ Tamtéž, s. 96-97.

¹⁷ Peter Pantzer, *Japan und Österreich-Ungarn. Die diplomatischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von ihrer Aufnahme bis zum Ersten Weltkrieg*, Wien 1973.

¹⁸ V rámci grantového projektu GAČR s názvem *Ekonomické a politické zájmy Rakouska-Uherska na Dálném východě (Čína, Japonsko) v letech 1910-1914* (P 410/11/1634) vydali Aleš Skřivan mladší a Lukáš Novotný dva články, zabývající se problematikou diplomatických, politických a hospodářských vztahů Rakouska-Uherska s Japonskem, viz Aleš Skřivan, „Vzhůru na Východ“. K ekonomickým vztahům habsburské monarchie s Japonskem před první světovou válkou (1900-1914), *Dvacáté století. The Twentieth Century* 4, 2012, č. 1, s. 13-36; Lukáš Novotný, *Diplomatické a politické vztahy Rakouska-Uherska a Japonska v letech 1900-1914*, *Historický obzor* 23, 2012, č. 11-12, s. 262-271. Jedním z výstupů tohoto grantového projektu je i kolektivní monografie Aleš Skřivan ml. – Aleš Skřivan st. – Lukáš Novotný – Jan Kočvar, *Zdvořilý nezájem. Ekonomické a politické zájmy Rakouska-Uherska na Dálném východě 1900-1914*, Praha 2014.

soustředí se na překážky, kladené vývozu habsburské monarchie na Dálný východ a do Japonska. Hlavní příčiny malé obchodní výměny spatřuje v nedostatečné podnikavosti rakousko-uherských obchodníků, absenci přímých obchodních styků a potížích s dopravou na vzdálené východoasijské trhy. Autor zdařile analyzuje změny v objemu a komoditní struktuře vzájemné obchodní výměny v letech 1900-1914. Hlavním nedostatkem zmíněné práce je absence pramenů japonské provenience. Výzkum je založen téměř výhradně na německojazyčných zdrojích, které sice poskytují značnou výpovědní hodnotu, japonský úhel pohledu však není vůbec reflektován.

Zmínit je třeba i práce o prvních dobrodruzích z území budoucího Československa, kteří zamířili ještě v době Rakouska-Uherska do Japonska. Jednou z bariér pro obchodní styky s Japonskem totiž byla neznalost exotického prostředí Dálného východu, potřebná pro navázání obchodních kontaktů. Tuto překážku mohli překonat jen lidé znalí japonského jazyka a společnosti, schopní zprostředkovat mezikulturní kontakty. Zmíněné problematice se věnovala celá řada dílčích studií, jmenujme proto jen některé zásadnější práce. Šíření poznání o Japonsku v českých zemích na přelomu 19. a 20. století se podrobněji zabývala Zdeňka Vasiljevová.¹⁹ Její příspěvek nabízí ideální náhled do problematiky československých zájemců o Zemi vycházejícího slunce z řad cestovatelů a romanopisců. Podobné tematické se věnoval i Karel Fiala, který analyzoval působení několika významných osobností z území budoucího Československa v Japonsku.²⁰ Jmenovat lze rovněž diplomovou práci Jiřího Kvasničky, zabývající se proměnami v představách české společnosti o Zemi vycházejícího slunce v druhé polovině 19. století.²¹ Za použití dobových periodik, slovníků a učebnic hledal odpověď na otázku, jaký „obraz“ o Japonsku si české prostředí vytvářelo v kontextu uvažování „my“ a „oni“. Pozornost si zaslouží komparativní analýza, sledující rozdílné postoje českého obyvatelstva k Číně a Japonsku. Zajímavé jsou rovněž Kvasničkovy závěry týkající se rostoucího strachu z Japonska na přelomu 19. a 20. století v souvislosti s evropským objevením „žlutého nebezpečí“.²²

Bakalářskou práci na téma hospodářských vztahů prvorepublikového Československa s Japonskem by nebylo možné úspěšně zpracovat bez znalosti obecných trendů ve vývoji a směřování ekonomik a zahraničního obchodu obou států. V případě prvorepublikového Československa se lze opřít o práce několika českých hospodářských historiků, vydaných zejména

¹⁹ Zdeňka Vasiljevová, Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, in: Acta Universitatis Carolinae. Philologica 1, Orientalia Pragensia XII, 1989, s. 15-80. Za pozornost stojí i další její práce věnovaná starší tematice, viz Zdeňka Vasiljevová, Nejstarší tisky o Japonsku v českých zemích, Nový Orient 43, 1988, č. 4, s. 117-119;

²⁰ Karel Fiala, First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I). The Major Publications and Personalities, Japan 3, 1992, s. 45-71.

²¹ Jiří Kvasnička, Obraz Japonska v české společnosti 2. poloviny 19. století, Diplomová práce obhájená na FF UK Praha, Praha 2008.

²² Tamtéž, s. 7-10.

v posledních letech. Jen pro přehlednost uvádím například jména Eduard Kubů, Vlastislav Lacina, Ivan Jakubec, nebo Drahomír Jančík.²³ Japonskou stranu problematiky lze snáze uchopit prostřednictvím několika významných prací, z nich na prvním místě stojí šestý díl z řady *The Cambridge History of Japan*.²⁴ Zajímavé teze, naznačující, v jak bezvýchodné situaci se ocitl zahraniční obchod Země vycházejícího slunce na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století, uvádí Mičiko Ikeda ve své knize *Japan in Trade Isolation*.²⁵ Hlubší pohled do hospodářského vývoje Japonska přináší také příslušné kapitoly třetího dílu knihy *The Economic History of Japan*.²⁶ Kroky japonské vlády během velké hospodářské krize lze snáze interpretovat díky poznatkům obsaženým v monografii Richarda Smethursta, věnující se osobnosti japonského politika Korekija Takahašiho (高橋是清).²⁷ Jeho jméno je spojeno s aplikací keynesiánské ekonomické teorie v praktické, nikoliv však teoretické rovině. Takahaši devalvoval roku 1932 jen, což sice spolu s racionalizací japonského průmyslu během „krizových“ dvacátých let výrazně stimulovalo vývoz, ve světě ale toto opatření vzbudilo ostrý odpor vůči japonskému „cenovému dumpingu“ – levné zboží ze Země vycházejícího slunce zaplavilo začátkem třicátých let světové trhy. Tento moment byl hojně reflektován i v československém prostředí. Zařadit japonská protikrizová opatření do hlubšího kontextu vývoje světové ekonomiky usnadňuje kniha Jamese Harolda *The End of Globalization*.²⁸ Konečně základní informace o směřování japonské zahraniční politiky ve sledovaném období lze čerpat z práce *Japanese Foreign Policy 1869-1942*.²⁹

1.2 Prameny

Hlavní zdroj informací pro tuto práci představují archivní prameny české provenience. Jako nejdůležitější se ukázal *Archiv Ministerstva zahraničních věcí* v Praze, obsahující důležité archiválie vztahující se k hospodářským vztahům Československa a Japonska. Vyslanectví v Tokiu bylo spolu s konzulárními úřady v Tokiu, Johokamě, Ósace,³⁰ a Kóbe klíčovým prostředníkem pro realizaci

²³ Jmenovat lze práce E. Kubů – J. Pátek (eds.), *Mýtus a realita...; Václav Průcha (ed.), Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 1. díl, Brno 2004; Eduard Kubů – Ivan Jakubec, Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období. Přístavní pásmo, doprava po Labi a reexport, Hospodářské dějiny 20, Praha 1992, s. 127-166; Drahomír Jančík – Eduard Kubů, Zahraniční obchod – aktivní či pasivní činitel zahraniční politiky? (Srovnání československého a německého přístupu ve vzájemných vztazích), in: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě 1, s. 310-317; Vlastislav Lacina, Zahraniční obchod v letech první Československé republiky, *Český časopis historický* 95, 1997, č. 1, s. 110-157.*

²⁴ *The Cambridge History of Japan, Vol. 6, The Twentieth Century, Cambridge 2008.*

²⁵ Michiko Ikeda, *Japan in Trade Isolation. 1926 – 1937 & 1948 – 1985, Tokyo 2008.*

²⁶ *The Economic History of Japan 1600-1990, Vol. 3, Economic History of Japan 1914-1955. A Dual Structure, Oxford 2003.*

²⁷ Richard J. Smethurst, *From Foot Soldier to Finance Minister. Takahashi Korekiyo, Japan's Keynes, Cambridge 2007.*

²⁸ James Harold, *The End of Globalization. Lessons from the Great Depression, Cambridge 2001.*

²⁹ Ian Nish, *Japanese Foreign Policy 1869-1942. Kasumigaseki to Miyakezaka, London 1977.*

³⁰ Archiválie konzulátu v Ósace se nezachovaly. Příslušný karton obsahuje pouze následující krátkou poznámku: „Osaka, vypůjčila p. Lejnarová“. *Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), I. sekce - prezidium 1918-1939, Oddělení I/1 a I/2 (dále jen I. sekce (konzuláty)), kart. č. 107.*

zahraničněobchodní výměny československých firem s Japonskem. Z archivních pramenů MZV je třeba zmínit zejména archiválie fondů *I. sekce prezidia*, *II. sekce politické*, *III. sekce zpravodajské* a *IV. sekce národohospodářské*. Na základě těchto archivních pramenů můžeme rekonstruovat základní osu československo-japonské zahraničněobchodní výměny. Za pozornost stojí i fond *Politické zprávy 1918-1977*, kde lze vyhledat politické zprávy tokijského vyslanectví z let 1918-1939, obsahující důležité informace hospodářského charakteru.

Značné množství relevantních, i když často jen velmi fragmentárních pramenů, se mi podařilo objevit v *Národním archivu* v Praze. Prostřednictvím fondů tohoto archivu lze sledovat úlohu československých institucí při realizaci obchodní výměny s Dálným východem a Japonskem. Na prvním místě se nachází fondy jednotlivých prvorepublikových ministerstev, přičemž jako nejvíce relevantní se ukázaly archivní materiály ministerstva průmyslu, obchodu a živností. Obsahují informace o japonské průmyslové špionáži v československém sklářském průmyslu a také fragmentární zmínky o fungování *Československo-japonské obchodní komory* v Praze. Dále je třeba uvést fondy *Exportního ústavu československého*, instituce vzniklé v roce 1934 za účelem podpory československého vývozu na vzdálené trhy. Fond zahrnuje množství zpráv o prvorepublikovém exportu do Japonska ve druhé polovině třicátých let. O hospodářských zájmech první republiky v Japonsku nám rovněž poskytuje alespoň kusé zprávy fond *Ústředny obchodních a živnostenských komor v Praze*. Fond *Úřad pro zahraniční obchod*, instituce fungující do roku 1922, nabízí informace o aktivitách *Společnosti pro obchod s Východem*. Za zmínku stojí také *Výstřižkový archiv MZV*, rovněž uložený v *Národním archivu*. Vzhledem k tomu, že jsem pro potřeby bakalářské práce systematicky neprošel žádné z prvorepublikových denních periodik, náleží *Výstřižkovému archivu* v rámci předloženého výzkumu velmi důležitá role.

Archiv Akademie věd České republiky obsahuje fondy *Orientálního ústavu*, důležité instituce založené z iniciativy prezidenta Masaryka. Ústav zajišťoval vědecké a hospodářské styky s asijskými zeměmi. Od roku 1933 působilo na půdě této instituce také *Japonské sdružení při Orientálním ústavu*, jehož archivní materiál se dochoval téměř v neporušené podobě. Archiválie *Japonského sdružení* poskytují velmi hodnotné, třebaže převážně doplňující informace k aktivitám československých obchodníků v Japonsku. Pro realizaci prvorepublikových diplomatických a hospodářských styků s Japonskem byly důležité zejména lekce japonštiny, vyučovány jeho prostřednictvím. Zajímavé, i když opět velmi fragmentární informace, zahrnují fondy uložené v *Archivu Kanceláře prezidenta republiky* a *Archivu České národní banky*. Ve fondu *Kancelář prezidenta republiky* je možné objevit stručné zprávy zejména diplomatického charakteru, které místy přesahují do hospodářské sféry. Podstatnější jsou materiály z *Archivu ČNB*, především fondy *Národní banky Československé*, *Živnostenské banky* a *Poštovní spořitelny v Praze*. Opět se ale jedná o velmi fragmentární informace, s

nimiž je možné pracovat jen v kontextu dalších archivních pramenů. Důležitým faktorem pro československý zahraniční obchod s Čínou byl zbrojní export, sousední Japonsko však v tomto ohledu stálo na okraji zájmu první republiky. Pokusil jsem se zjistit příčiny opomíjení potenciálně lukrativního japonského trhu, a za tímto účelem jsem navštívil *Státní oblastní archiv Plzeň-Klášter u Nepomuka* a *Moravský zemský archiv v Brně*, které obsahují fondy *Škodových závodů* a *Zbrojovky Brno*.

Za účelem zpracování bakalářské práce se ukázaly jako velmi užitečné nejen archivní, ale i tištěné prameny. Zmínit je třeba zejména statistiky československého zahraničního obchodu, vydávané československým *Státním úřadem statistickým*.³¹ Pro statistické zachycení objemu zahraničního obchodu Japonska bylo použito údajů ze *Statistické ročenky Společnosti národů*, vydávané od roku 1926.³² Mezi tištěné prameny náleží i memoárová literatura, ovšem často velice tendenční. Pouze pro ilustraci lze uvést cestopisy Aloise Svojsíka³³ nebo Jana Antonína Bati.³⁴ Velice poučným pramenem se staly i publikované přednášky *Orientálního ústavu*, analyzující mimo jiné i podmínky československého vývozu na Dálný východ.³⁵

Na posledním místě stručně zmiňme dobová periodika. Jak již bylo naznačeno, z důvodů omezeného rozsahu této práce nebylo možné systematicky projít žádné z československých denních periodik, na jejichž stránkách se mohou nacházet podstatné informace o hospodářských stycích první republiky s Japonskem. Vycházel jsem však z relevantních odborných periodik. *Průmyslový věstník*, časopisu *Ústředního svazu československých průmyslníků*, zájmové organizace prvorepublikového podnikatelstva, poskytl důležité informace o podmínkách vývozu československých firem na japonský trh.³⁶ Dále se na stránkách *Zahraniční politiky*, periodika, které přinášelo zprávy o politických a hospodářských zájmech Československé republiky ve světě, nachází několik zajímavých postřehů souvisejících s vývozem na Dálný východ a do Japonska.³⁷ *Zprávy hospodářského odboru Orientálního ústavu*,³⁸ vycházející jen v letech 1935-1938, se soustředily zejména na obecné hospodářské dění ve východní Asii. Pro přehled lze uvést ještě *Archiv orientální*³⁹ a *Nový Orient*⁴⁰, přestože by bylo správné zařadit je spíše mezi literaturu než prameny. Vědecky zaměřený *Archiv orientální* vychází od roku

³¹ Zahraniční obchod republiky Československé, Československá statistika III, Praha 1923-1948.

³² International Statistical Yearbook, Geneva 1926-1944, dostupné z <http://digital.library.northwestern.edu/league/stat.html> (cit. 30. 3. 2014).

³³ A. Svojsík, Japonsko a jeho lid.

³⁴ Jan Antonín Baťa, Za obchodem kolem světa. Baťova letecká obchodní výprava kolem světa 6. 1. – 1. 5. 1937, Zlín 1937.

³⁵ Například Rudolf Cicvárek, Obchodní poměry ve východní Asii, Praha 1931; Josef Hanč, Hospodářské síly na Dálném východě, Praha 1933; Rudolf Hejný, Dnešní Mandžusko, Praha 1935.

³⁶ Průmyslový věstník. Orgán Ústředního svazu československých průmyslníků v Praze, 1914-1950.

³⁷ Zahraniční politika. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních, Praha 1922-1938.

³⁸ Zprávy hospodářského odboru Orientálního ústavu, Praha 1935-1938.

³⁹ Archiv orientální. Journal of the Czechoslovak Oriental Institute, Praha 1929-.

⁴⁰ Nový Orient. Populárně vědecký měsíčník Orientálního ústavu AV ČR, Praha 1945-.

1929 do současnosti. Oproti tomu poválečný *Nový Orient* má charakter populárně naučného časopisu. Na stránkách obou periodik se nachází zajímavé příspěvky, pojednávající o některých aspektech mezinárodních vztahů první republiky s Japonskem.

1.3 Kladení otázek, struktura práce a metody

Československo-japonské hospodářské vztahy v letech 1918-1938 jsou tematikou velice širokou, je proto možné soustředit se hned na několik zajímavých a důležitých otázek. Pokusme se nyní krátce shrnout a rozšířit některé badatelské okruhy, které byly nastíněny již v rámci přehledu nejdůležitějších pramenů a literatury. Bakalářská práce si klade za cíl nastínit mechanismus fungování zahraničněobchodní výměny mezi první republikou a Zemí vycházejícího slunce. Vzhledem k tomu, že nebylo možné reflektovat prameny japonské provenience, soustředí se práce v zásadě na československou stranu problematiky, tj. analyzuje podmínky, za jakých přicházely československé firmy do kontaktu s trhem Země vycházejícího slunce. Důležitým faktorem ovlivňujícím vzájemnou obchodní výměnu bylo institucionální zázemí. Práce se soustředí především na československé instituce, jež usnadňovaly vstup obchodních kruhů na japonský trh (průzkum a zpracování tamního trhu). Důležitým mezníkem se stal přelom dvacátých a třicátých let, kdy Československo začalo hledat nová odbytíště v souvislosti s rostoucím protekcionismem na Západě – stát vytvářel instituce specificky za tímto účelem (např. *Exportní ústav Československý*). Dále práce podrobně analyzuje bariéry, jež zamezovaly vstupu prvorepublikových firem na japonský trh, ať už se jednalo o tarifní a netarifní bariéry či překážky vznikající geografickou polohou obou států, kulturními a civilizačními odlišnostmi, neznalostí československého zboží ze strany japonské klientely, popřípadě absencí přímého bankovního spojení apod. Bakalářská práce se nesnaží o pouhý výčet jednotlivých bariér pro vstup, ale klade si ambice interpretovat je v kontextu snah o jejich odstraňování zejména ze strany některých důležitých prvorepublikových institucí (konzulární úřady, *Orientální ústav*, *Exportní ústav Československý* apod.). Vzhledem k omezenému rozsahu už práce neobsahuje podrobnější analýzu komoditní struktury a objemu zahraničněobchodní výměny.

Výše nastíněným badatelským okruhům odpovídá také struktura textu a metodologické uchopení celé problematiky. První kapitola se soustředí na institucionální zázemí pro průzkum a zpracování trhu Země vycházejícího slunce a věnuje prostor i problematice první československo-japonské obchodní smlouvy. V rámci druhé kapitoly je uveden výčet jednotlivých vstupních bariér – sledovány jsou nejen motivy a činnost nejdůležitějších aktérů (prvorepublikové instituce a jejich představitelé), ale i možnosti a zejména snahy československých vývozců pronikat do Země vycházejícího slunce (ochota riskovat a překonávat velké vzdálenosti spolu s nevýhodnou geografickou polohou vnitrozemského Československa apod.). Chybí čistě teoreticky zaměřené kapitoly, které by se věnovaly vývoji prvorepublikového a japonského hospodářství a zahraničního

obchodu mezi světovými války. Tento nedostatek je však nahrazen zasazením relevantních pasáží přímo do textu. Z metodologického hlediska práce vychází zčásti z teorie zahraničněobchodních vztahů při zohlednění specifického pojmového aparátu, v meziválečném období běžně užívaného československými „národohospodáři“, zčásti se jedná o strukturní a institucionální analýzu. Aplikována je dále statistická a hermeneutická metoda pro hlubší porozumění a interpretaci pramenné základny.

Pro přepis japonských jmen a názvů bylo použito české transkripce, která lépe znázorňuje zvukovou podobu japonštiny než transkripce Hepburnova. Znakový zápis je u osobních jmen a názvů institucí uváděn v závorce vedle.⁴¹ Pro přepis čínských názvů bylo užito pinyin, který zachycuje výslovnost čínštiny věrněji než česká transkripce a jenž je dnes běžně používán na Západě. Výjimku tvoří zažitá zeměpisná názvy (např. Šanghaj, Hongkong). Jistou komplikací se stalo pořadí osobního jména a příjmení u japonských jmen. Japonština tradičně uvádí jako první příjmení, až poté následuje osobní jméno. Z důvodu přehlednosti tuto formu zápisu nerespektuji a příjmení vždy následuje až za osobním jménem, jak je v češtině běžné.

⁴¹ Znakový zápis chybí v těch případech, kdy ho nebylo možné zjistit.

2 Vytváření institucionálního zázemí pro hospodářské styky s Japonskem

„Přátelství a sympatie mezi Japonskem a Československem byly vždy vynikající (...) Nicméně co se týče obchodních vztahů, nemyslím si, že byly velmi uspokojivé (...) Takto zvláštní situace je zčásti způsobena geografickou polohou a zčásti zřejmými nesnázemi v komunikaci (...) Věřím ale, že hlavní příčina spočívá v nedostatku vhodných prostředků přímého obchodu mezi oběma produktivními zeměmi (...) Pro tento účel je doporučeno vytvoření speciální organizace nebo instituce...“

Japonský vyslanec Eiiči Kimura (木村栄一) při příležitosti založení Československo-japonské obchodní komory v Praze dne 22. dubna 1929.⁴²

Československý zahraniční obchod se zpočátku orientoval na nástupnické státy a Německo – tradiční český vývozní prostor ještě z dob habsburské monarchie. Japonsko zaujímalo postavení dalekého, nepřilíhajícího trhu a posílení vazeb na vzdálené asijské oblasti nepatřilo mezi hlavní cíle prvorepublikové diplomacie – Edvard Beneš, který si v celém meziválečném období udržel hlavní slovo při utváření československé zahraniční politiky, se soustředil především na západní Evropu.⁴³ Značná nevýhoda pro upevnění hospodářských styků s Japonskem spočívala ve velmi omezených zkušenostech s exportem do zámoří, které českoslovenští vývozci načerpali ještě v dobách habsburské monarchie.⁴⁴ Terst, nejdůležitější rakousko-uherský přístav, nikdy nedosáhl i přes počáteční očekávání postavení významného obchodního centra s Dálným východem. Producenti z území budoucího Československa hojně využívali zprostředkovatelských služeb zejména baltských přístavů (Hamburk, Brémy apod.), což snižovalo potenciální zisky.⁴⁵ Tento stav znamenal po roce 1918, kdy se Německo stalo jedním z hlavních zahraničněpolitických rivalů nově vzniklého státu, vážnou diplomatickou komplikaci.⁴⁶ Jednou z priorit prvorepublikových politických i hospodářských

⁴² Překlad anglického textu: „The friendship and sympathy between the two nations of Japan and Czechoslovakia have always been excellent (...) As to the commercial relations however, I do not think they have been very satisfactory (...) Such a curious situation is caused partly by the geographical position and partly by the apparent inconvenience of communication (...) But i believe the chief cause is due to the lack of sufficient means of direct trade between the two productive countries (...) For this purpose, a special organization or institution is recommended to be established...“. Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností 1919-1942 (dále jen fond MPOŽ), kart. č. 1460, zákl. č. 102, Wirtschaftliche Mitteilungen der Österreichischen Handelskammer in Prag 3, 1929, č. 5 s. 5.

⁴³ Antonín Klimek – Eduard Kubů, Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů, Praha 1995, s. 10.

⁴⁴ Rudolf Hotowetz, Zahraniční obchod československého státu, Praha 1920, s. 10-11.

⁴⁵ P. Pantzer, Japan und Österreich-Ungarn, s. 103-105.

⁴⁶ E. Kubů – J. Pátek (eds.), Mýtus a realita..., s. 215-216, 222.

zájmů na Dálném východě – jakkoliv druhořadé v kontextu československé diplomacie byly – se proto stalo omezení reexportu ze strany třetích států, zejména Německa.

Vývozu na japonský trh sice bránily značné vstupní bariéry, v prvních poválečných letech však zásadní roli sehrála spíše neznalost tamního prostředí ze strany prvorepublikových exportérů, jejich nezkušenost se zámořským obchodem, neochota riskovat a absence vhodného institucionálního zázemí. Reexport ze strany Německa, popřípadě jiného třetího státu, se jevil nejen jako pohodlné, nýbrž i nenákladné a tím pádem výhodné řešení komplikací spojených s vývozem do Země vycházejícího slunce. Stát a některé významné prvorepublikové instituce se pokoušely zmíněné potíže překlenout. Tyto snahy nabíraly na intenzitě od druhé poloviny dvacátých a zejména ve třicátých letech, kdy československé obchodní kruhy hledaly náhradu za odbytiště ztracená během velké hospodářské krize a výrazněji pronikaly do zámoří. Výsledky byly v Japonsku záhy patrné, intervence v Číně v roce 1937 však celý proces zvrátila – Země vycházejícího slunce začala zahraničněobchodní výměnu regulovat. Nejprve zavedla devizová omezení, poté uplatnila prohibitivní restriktce na import zboží, jež přímo nesouviselo se zbrojní výrobou, a nakonec přešla na systém řízeného hospodářství. Ještě před mnichovskými událostmi roku 1938 tak Československo japonský trh fakticky ztratilo. Soustředme se nyní na první z hlavních jevů, jež zásadním způsobem určovaly vývozní možnosti prvorepublikových firem do Země vycházejícího slunce v celém meziválečném období – (ne)přítomnost vhodného institucionálního zázemí. Následující kapitola se pak bude věnovat druhému z těchto jevů, a to bariérám pro vstup na trh.

Vhodné institucionální zázemí hraje v zahraničním obchodě velmi důležitou roli. Prostřednictvím institucí je při směnné operaci možné snížit náklady na získání informací, smlouvání, rozhodování, dohled a vynucení (tzv. transakční náklady), a tak umožnit, popřípadě usnadnit realizaci zahraničněobchodní výměny.⁴⁷ Pojem „instituce“ je možné definovat několika způsoby. Nová institucionální ekonomie, jež vznikla spojením institucionalismu s neoklasickou školou, rozlišuje dva druhy institucí, a to formální a neformální. Příkladem první skupiny mohou být zákonné normy, zatímco druhé třeba zvyklosti nebo obyčeje.⁴⁸ Kupříkladu North a Thomas, vrcholní představitelé nové institucionální ekonomie, spatřovali hospodářský vzestup západního světa během novověku ve vhodném institucionálním zázemí: *„Rozvoj efektivní ekonomické organizace v západní Evropě se rovná vzestupu Západu. Efektivní organizace je spojena s vytvořením institucionálních vztahů a*

⁴⁷ Jan Sýkora, *Trust, Risk and the Role of Institutions in Early Modern Japan: Mere Anachronism or Useful Historical Experience?*, *Archiv Orientální* 79, 2011, č. 2, s. 148-150. Úvaha o důležitosti institucí v hospodářství také Wolfgang Kasper – Manfred E. Streit, *Institutional Economics. Social Order and Public Policy*, Cheltenham 1998, s. 2-6.

⁴⁸ Dagmar Brožová, *Male dějiny ekonomického myšlení*, Praha 2004, s. 84-86.

vlastnických práv...“⁴⁹ V tomto kontextu interpretovali průmyslovou revoluci nikoliv jako příčinu, ale důsledek probíhajícího hospodářského růstu, umožněného existencí efektivních institucí (vlastnická práva).⁵⁰ Naproti tomu třeba politolog Huntington vnímal „instituce“ zcela odlišně, coby „stabilní, ceněné, opakující se vzorce chování.“⁵¹ -Zdůrazňoval, že „morálka vyžaduje důvěru, důvěra zahrnuje předvídatelnost a předvídatelnost vyžaduje jasné a institucionalizované vzorce chování.“⁵² Proces, během něhož organizace a procedury získávají na stabilitě, nazýval „institucionalizací“. Huntingtonova definice je v podstatě totožná s tím, jak „instituce“ vnímá dnešní sociologie.⁵³

V následujícím textu se soustředíme na některé proexportní aktivity československého státu i soukromých subjektů, jejichž cílem bylo vybudovat vhodné institucionální zázemí pro vstup prvorepublikových vývozců na japonský trh. Nejprve se věnujme institucím vytvořeným za účelem průzkumu⁵⁴ japonského trhu – zastupitelské a konzulární síti a některým proexportním organizacím (např. *Orientální ústav*, *Exportní ústav Československý*). Poté se pozastavme u metod zpracování tamního trhu československými firmami – pomocí distributorů (reexport), zprostředkovatelského obchodu a vytváření vlastní zahraniční sítě (filiálky apod.). Nakonec pozornost krátce věnujme i jednáním o československo-japonské obchodní smlouvě.

2.1 Institucionální zázemí první Československé republiky pro průzkum japonského trhu

Průzkum japonského trhu obstarávaly pro potřeby prvorepublikových firem jednak proexportní instituce a zájmové organizace, prvořadou úlohu však sehrála československá zastupitelská a konzulární síť v Zemi vycházejícího slunce. Z řady prvorepublikových institucí podporujících vývoz do Východní Asie zmiňme jen ty nejdůležitější: *Pražské vzorkové veletrhy*,⁵⁵ dále *Exportní ústav Československý*,⁵⁶ založený během velké hospodářské krize, *Obchodní a živnostenská komora*

⁴⁹ Překlad z angličtiny: „...the development of an efficient economic organization in Western Europe accounts for the rise of the West. Efficient organization entails the establishment of institutional arrangements and property rights...“ Douglass C. North – Robert Paul Thomas, *The Rise of the Western World. A New Economic History*, Cambridge 1973, s. 1.

⁵⁰ Tamtéž, s. 157.

⁵¹ Překlad z angličtiny: „...stable, valued, recurring patterns of behavior.“ Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven 2006, s. 13.

⁵² Překlad z angličtiny: „Morality requires trust, trust involves predictability; and predictability requires regularized and institutional patterns of behaviour.“ Tamtéž, s. 24.

⁵³ Tamtéž, s. 13.

⁵⁴ Určení vhodnosti trhu, strategií pro vstup, odhalení jeho sociálních, ekonomických, politických a legislativních zvláštností, naznačení správného způsobu distribuce, stanovení rizika apod. M. Svatoš, *Zahraněční obchod*, s. 148-151.

⁵⁵ K úloze, kterou Pražské vzorkové veletrhy sehrály v československém zahraničním obchodě, viz Miroslav Moutvic, *Pražské vzorkové veletrhy 1920-1951*, Praha 2000.

⁵⁶ Více k jeho dějinám viz Tomáš Jiránek, *Exportní ústav československý (1934–1944)*, in: Jan Hájek (ed.), *Hospodářské dějiny 20*, Praha 1992, s. 209-258.

v Praze jako referentku pro hospodářské záležitosti týkající se Japonska⁵⁷ a *Orientální ústav* v Praze. Posledně jmenovaný byl vytvořen na základě zákona z 25. ledna 1922, ustavující valná hromada se ale konala až o šest let později.⁵⁸ Vznik *Orientálního ústavu* inicioval prezident Masaryka⁵⁹ a v jeho čele zasedla další významná osobnost československého hospodářského života, bývalý ministr obchodu Rudolf Hotowetz (1865-1945). *Orientální ústav* se nesoustředil pouze na vědeckou činnost (kulturní sekce), ale obstarával i důležité informace vývozcům a poskytoval vzdělání pro diplomatickou a konzulární službu, čímž usnadňoval pronikání na zámořské trhy (hospodářská sekce).⁶⁰ *Exportní ústav Československý* v Japonsku trvale neumístil vlastního zástupce, pouze založil *Dálněvýchodní agencii* v Šanghaji, kterou vedl jistý V. Symon. Do Země vycházejícího slunce vysílal - *Exportní ústav Československý* své exponenty pouze v posledních předválečných letech (1937-1938), a to na krátkou dobu – konkrétně O. Pavlatu a Ladislava Ploskala.⁶¹ V prosinci 1937 navštívil Japonsko během své zpáteční cesty do Československé republiky i vedoucí *Dálněvýchodní agencie* Symon, který dříve spolupracoval zejména s ósackým konzulátem.⁶² Mezi významné proexportní organizace se řadila také *Československo-japonská obchodní komora* v Praze, k níž se vrátíme později. V následujícím textu se podrobněji pozastavme u činnosti tokijského vyslanectví a honorárních konzulátů v Jokohamě, Tokiu, Ósace, Kóbe a Dairenu.

Zastupitelský úřad v Tokiu byl zřízen v říjnu 1918, v době, kdy do Země vycházejícího slunce přicestoval ze Štefánikova pověření kapitán Václav Němec, nejprve jako prozatímní diplomatický zástupce, později vojenský atašé a chargé d'affaires Československé republiky v Tokiu.⁶³ Za prvního oficiálního vyslance je možné považovat teprve Karla Perglera (1882-1954), důležitou osobnost zahraničního odboje, který dorazil do Japonska v únoru 1920.⁶⁴ Jeho tokijské působení je mimo jiné spojeno s tzv. Perglerovou aférou (jindy Tokijská nebo Novákova aféra), která pro něho měla vážné politické důsledky.⁶⁵ Během meziválečného období jako vyslanci následovali: František Chvalkovský (v

⁵⁷ NA Praha, fond Ústředna obchodních a živnostenských komor v Praze 1922-1948 (dále jen fond ÚOŽK), č. j. 13845, inv. Č. 57, kart. č. 470, Dopis od ÚOŽK z 4. 2. 1938.

⁵⁸ Archiv Akademie věd ČR (dále jen Archiv AVČR), fond Orientální ústav 1922-1952 (dále jen fond OÚ), sig. II., inv. č. 65, kart. č. 19, Věstník Orientálního ústavu v Praze 1, 1931, s. 3-6.

⁵⁹ Více k roli Tomáše Garrigue Masaryka při zakládání Orientálního ústavu viz poměrně bohatá literatura, například Bedřich Hrozný, T. G. Masaryk and the Orient, Archiv orientální 2, 1930, s. 1-2.

⁶⁰ Zahraniční politika 8, 1928, s. 320.

⁶¹ NA Praha, fond Exportní ústav Československý 1934-1946 (dále jen fond EÚČ), inv. č. 44, kart. č. 41, Seznamy exponentů v cizině. Rád bych tímto poděkoval Adéle Júnové Mackové za upozornění na tento pramen.

⁶² Tamtéž, inv. č. 416, kart. č. 161, Dopis od konzulátu v Ósace EÚČ z 24. 12. 1937.

⁶³ D. Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1928, s. 46-47.

⁶⁴ Tamtéž, s. 73-74.

⁶⁵ Pergler se dopustil vážného služebního pochybení. Vložil svou důvěru v mladého úředníka Antonína Nováka, jemuž předal proti protokolu telegrafní šifru. Novák šifry zneužil k falšování telegrafních zpráv. Záležitost vyplula na povrch a Novák uprchl. Pergler zažádal okamžitý zásah ze strany japonských úřadů. Spustil mezinárodní policejní akci, která poškodila československou pověst. Během vyšetřování vyplulo na povrch, že pod Perglerovým úřadováním došlo k vyhocení služebních vztahů na vyslanectví. Tajemník Jan Reichmann a Pavel Růžička otevírali Perglerovy dopisy. Do celé záležitosti se zapletla i Barbora Markéta Eliášová, která

úřadu 1921-1923), Josef Švagrovský (1923-1928), Karel Halla (1928-1931) a František Havlíček (1932-1939).⁶⁶ Po obsazení státu v březnu 1939 předal Havlíček vyslanectví Němcům.⁶⁷

Obrázek 1. Fotografie ze vzorkové výstavy československého zboží pořádané v únoru 1929 v obchodním domě Micukoši v Tokiu. Jan Fierlinger stojí uprostřed.

Zdroj: NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60.

Důležitou roli sehrály osobnosti, které se na tokijské legaci vystřídal v úřednických postech. Na prvním místě je třeba zmínit Jana Fierlingera, bratra Zdeňka Fierlingera (1891-1976), slavného československého diplomata a pozdějšího premiéra třetí Československé republiky. Jan Fierlinger, původně příslušník ruských legií, navštěvoval během svého pobytu na Sibiři Dalekovýchodní univerzitu ve Vladivostoku, kde se naučil japonštinu – zvládl ji slovem i písmem.⁶⁸ Diplomacickou službu na tokijském vyslanectví nastoupil v červnu 1922 a s výjimkou dovolených a několika kratších pobytů v Československu strávil celé meziválečné období v Zemi vycházejícího slunce.⁶⁹ Fierlinger,

pracovala v kanceláři vyslanectví. Aniž by dala vědět Perglerovi, informovala o dění na legaci manželku Edvarda Beneše. Viz D. Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1928, s. 84-88; Světlana Rysková, K případu Karla Perglera, Český časopis historický 90, 1992, s. 571-586; Barbora Eliášová, Pod Karlem Perglerem. Rok života na československém vyslanectví v Japonsku, Praha 1929.

⁶⁶ Jindřich Dejmek, Diplomacie Československa. Díl 1. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992), Praha 2012, s. 278.

⁶⁷ Podrobněji k předání tokijského vyslanectví a dalšímu působení Františka Havlíčka v Japonsku za druhé světové války viz Jan Němeček, Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady, Praha 2008, s. 442-448.

⁶⁸ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 161, Zpráva z 27. 4. 1928.

⁶⁹ Tamtéž, kart. č. 103, Zpráva z 2. 7. 1923.

původně kancelářský úředník, působil díky svým jazykovým znalostem i jako tlumočnick.⁷⁰ Brzy získal pod své pravomoci obchodní záležitosti a vykonával osobní intervence u japonských firem a úřadů.⁷¹ Stal se klíčovou postavou pro realizaci československo-japonských obchodních styků mezi světovými válkami.

Fierlinger nebyl jediným, kdo z legionářů prostředkoval hospodářské styky se Zemí vycházejícího slunce. V září roku 1918 byl při nemocnici St. Lukes amerického Červeného kříže v Tokiu zřízen dům pro invalidy z řad československých legií.⁷² Léčil se tu také Pavel Růžička, který se naučil japonsky a nastoupil do kanceláře Václava Němce.⁷³ Na podzim roku 1919 obdržel hodnost vojenského atašé u japonské vlády,⁷⁴ a stal se tak posledním československým armádním pozorovatelem pro Japonsko – s výjimkou prvních poválečných let, kdy probíhala evakuace sibiřských legií, neměla první republika v Zemi vycházejícího slunce žádné vojenské zájmy, a to ani po roce 1937, kdy vypukla japonsko-čínská válka. Růžička později získal post legačního tajemníka v Tokiu a až do února 1927, kdy byl přeložen, obstarával obchodní agendu vyslanectví.⁷⁵ Za pozornost stojí i bývalý legionář Jaroslav Kabelka – působil na vyslanectví až do května 1920, následně byl ale propuštěn. Vyslanec Karel Pergler si cenil jeho schopností, doporučil ho proto pro další diplomatickou službu.⁷⁶ Začátkem roku 1923 Kabelka znovu nastoupil v Tokiu, tentokrát jako zástupce tituláře vyslanectví. Japonským záležitostem se věnoval z pozice zaměstnance ministerstva zahraničních věcí i po návratu do vlasti.⁷⁷

Jednou z hlavních překážek pro efektivní činnost československé zastupitelské sítě v Japonsku byl nedostatek finančních prostředků. Životní náklady v Zemi vycházejícího slunce byly značné – cenová hladina se při srovnání se Spojenými státy či Velkou Británií pohybovala velmi vysoko (Tabulka 1.). Zpočátku bylo vyslanectví zabezpečeno početným personálem, ministerstvo zahraničních věcí ale záhy stavy redukovalo. Zatímco ještě roku 1920 na tokijské legaci působilo celkem sedm úředníků a jeden vojenský atašé, v roce 1923 se jednalo pouze o tři úředníky. Kritická situace nastala zejména koncem dvacátých let, a to v době, kdy narůstala obchodní agenda – stav personálu nakrátko čítal jen dva úředníky. Zaměstnanci tokijského vyslanectví často zůstávali

⁷⁰ Tamtéž, kart. č. 102, Zpráva z 28. 11. 1927.

⁷¹ Tamtéž, Zprávy z 24. 1., 27. 1. a 15. 12. 1928.

⁷² Tamtéž, fond Politické zprávy 1918-1977, (dále jen fond PZ), Tokio 1918-1939, Zpráva z 16. 2. 1919.

⁷³ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 103, Zpráva ze 17. 9. 1920,

⁷⁴ Tamtéž, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva z 28. 10. 1919.

⁷⁵ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 103, Zpráva z 3. 7. 1925; Tamtéž, kart. č. 102, Personál k 31. 12. 1924 a Zpráva z 28. 2. 1927.

⁷⁶ Tamtéž, kart. č. 103, Zpráva z 26. 5. 1920; Tamtéž, kart. č. 102, Zpráva z 21. 2. 1920.

⁷⁷ Tamtéž, kart. č. 103, Zpráva z 3. 7. 1925; Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 014/2, inv. č. 15, kart. č. 6, Schůze Kuratoria z 19. 3. 1935.

v kanceláři i mimo svou pracovní dobu a byli neustále vystaveni značnému tlaku.⁷⁸ Přestože se v roce 1929 obchodní agenda z velké části přesunula na nově založený ósacký konzulát, nedostatek personálu zůstal závažným problémem tokijského vyslanectví po celá třicátá léta.⁷⁹

Tabulka 1. Indexy cen v Japonsku, Velké Británii a Spojených státech amerických v letech 1920-1935 (1913=100).

Rok	Japonsko	VB	USA	Rok	Japonsko	VB	USA
1920	259	295	221	1928	171	142	140
1921	200	182	140	1929	166	134	138
1922	196	154	139	1930	137	113	124
1923	199	152	144	1931	116	98	105
1924	206	165	141	1932	122	95	93
1925	202	160	148	1933	136	94	95
1926	179	150	143	1934	134	96	107
1927	170	144	137	1935	140	100	115

Pramen: International Statistical Yearbook of the League of Nations 1926-1944, Northwestern University Library, <http://digital.library.northwestern.edu/league/stat.html> (cit. 23. 4. 2014).

Důležitým předpokladem pro úspěšnou realizaci hospodářských styků mezi první republikou a Zemí vycházejícího slunce byla existence konzulárních úřadů. Jejich roli v oblastech, kde se ještě československé firmy plně neetablovaly, shrnul poměrně výstižně Jaroslav Šlemr (1881-1937), profesor *Vysoké školy obchodní v Praze*,⁸⁰ slovy: „...konzulárnímu úřadu přísluší veliká část pionýrské práce. Musí obracet pozornost našeho zahraničního obchodu na tyto oblasti, musí seznamovati s technikou obchodní a zde také prokázat nejlépe, jak veliké jest jejich porozumění pro hospodářské potřeby státu, který zastupují a jak velikou mají iniciativní činnost.“⁸¹ První republika zakládala v Zemi vycházejícího slunce pouze honorární konzulární úřady (tzn. čestné). Hlavní úlohou honorárního konzula mělo být „vhodnými prostředky podpořit a rozvinout obchodní vztahy mezi jeho vlastní zemí a Československem, se zvláštním důrazem na otevírání nových trhů pro československé zboží“.⁸² Japonsko, které své pražské vyslanectví obsadilo teprve roku 1921, zřídilo v Československé republice jediný konzulát, a to relativně pozdě – v roce 1927. Jednalo se o honorární úřad, vytvořený

⁷⁸ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Zprávy vyslanectví z 24. 1. 1928, 27. 1. 1928 a 22. 3. 1929.

⁷⁹ Tamtéž, kart. č. 103, Zpráva vyslanectví z 8. 1. 1937.

⁸⁰ Adéla Jůnová Macková, Orientální ústav a československé pronikání do Orientu 1928-1938. Stipendia hospodářského odboru, Časopis Národního muzea, řada historická 183, 2014, č. 1-2, s. 21.

⁸¹ Jaroslav Šlemr, O službě konzulární, Průmyslový věstník 13, 1926, č. 32, s. 424.

⁸² Překlad z angličtiny: „...to promote and to develop by appropriate means the trade relations between his own country and Czechoslovakia, paying particular attention to the opening of new markets for the Czechoslovak goods“. AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Instructions to Honorary Consuls, 1. 9. 1923.

v souvislosti s oboustrannými snahami o prohloubení vzájemných hospodářských styků.⁸³ Do jeho čela zasedl jistý Hanuš Reiser, majitel firmy *M. Reiser a synové*.⁸⁴

Personální zajištění honorárních konzulátů činilo prvorepublikové diplomacii značné obtíže a na provoz „efektivních“ konzulátů (placených) postrádalo ministerstvo zahraničních věcí finanční prostředky. Vhodní kandidáti z řad Čechoslováků chyběli a Japonci nepřipadali v úvahu – v meziválečném Japonsku panoval „*hlad po cizích řádech a titulech a zůstává otevřeno, zda věcný zájem Japonce o ČSR neochladne po splnění příslušné tužby a neobráti-li se pak v jiný směr v tom ohledu ještě nevyužitkován*“.⁸⁵ Průmysl Země vycházejícího slunce navíc sváděl na světových trzích ostrý souboj s některými prvorepublikovými výrobky (porcelán, jablonecká bižuterie) a československé úřady se obávaly jmenovat do funkce Japonce kvůli riziku průmyslové špionáže.⁸⁶ Na druhou stranu fakt, že „*titul japonského konzula v japonském veřejném životě a zvláště v obchodních kruzích je velmi ceněn a otevírá dvěře, které jinak jsou těžko přístupny*“ výběr kandidátů v mnoha ohledech usnadňoval – obchodníci z řad třetích států projevovali značný zájem i o neplacené, honorární úřady.⁸⁷

Vytvořením japonské konzulární sítě se jako první zabýval vyslanec Karel Pergler během roku 1920 – v úvahu pro funkci prvního československého konzula tehdy přicházel Jan Letzel (1880-1925).⁸⁸ Architekt českého původu, který vstoupil do dějin jako stavitel Atomového dómu v Hirošimě, podnikal v Zemi vycházejícího slunce už před první světovou válkou. Po roce 1918 zastupoval na japonském trhu *Škodovy závody* i další firmy a vstoupil do diplomatických služeb.⁸⁹ Ministerstvo zahraničních věcí ale Letzela nejmenovalo a rozdělení Země vycházejícího slunce do konzulárních obvodů odložilo. Konzulární povinnosti pro celé území Japonska prozatím vykonávalo tokijské vyslanectví. Pergler s tímto krokem nesouhlasil a dál naléhal – konzuláty je třeba založit ihned, protože „*později jich nebude vůbec třeba, poněvadž veškerý obchod v Japonsku i na Dálném Východě*

⁸³ František Zbořil, *Československá a česká zahraniční politika. Minulost a současnost*, Praha 2010, s. 104.

⁸⁴ NA Praha, fond MPOŽ, kart. č. 1460, zákl. č. 102, Přípravný výbor pro zřízení Československo-japonského obchodního ústavu v Praze 18. prosince 1928; Zpráva MPOŽ k žádosti o subvenci z 15. 9. 1933.

⁸⁵ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 2, Zpráva vyslanectví z 20. 4. 1928.

⁸⁶ Tamtéž, kart. č. 161, Zpráva vyslanectví z 31. 5. 1928.

⁸⁷ Tamtéž, kart. č. 67, Zpráva vyslanectví z 9. 11. 1934.

⁸⁸ Tamtéž, kart. č. 102, Zpráva vyslanectví z 22. 3. 1920.

⁸⁹ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva z 11. 10. 1919; Státní okresní archiv Plzeň – pracoviště Klášter u Nepomuku (dále jen SOkA Plzeň – KN), fond ŠZ-GŘ-Fiala, inv. č. 198, N 26, Dopis Letzelovi z 25. 3. 1924. Podrobnosti k Letzelovu životě viz poměrně bohatá literatura, například Lydia Baštecká, *Tvůrce Atomového dómu. Inspirující Japonsko v životě a díle architekta Jana Letzela*, *Dějiny a současnost* 32, 2010, č. 12, s. 24-26; Murai Šimako, *Jan Letzel, stavitel Atomového dómu. Trilogie*, Praha 2003; Stanislav Bohadlo, *Korespondence architekta Jana Letzela z Egypta 1905–1906*, in: *Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod* 6, Náchod 2000, s. 257-263; Z. Vasiljevová, *Pátrání po architektovi Janu Letzelovi*, *Nový Orient* 51, 1996, č. 1, s. 34-37.

bude pak okupován Němci".⁹⁰ Vzhledem k dalšímu vývoji však není příliš pravděpodobné, že by rychlejší zřízení konzulární sítě dokázalo výrazně ovlivnit československo-japonské hospodářské vztahy, neboť úspěšnému pronikání prvorepublikových firem na tamní trh zpočátku bránily spíše jiné důvody (vzdálenost, neochota podstupovat riziko apod.).

První československý honorární konzulát – tehdy s obvodem pro celé Japonsko – byl zřízen za vyslance Františka Chvalkovského během září 1921 v Jokohamě – společně s Kóbe se jednalo o jeden z nejdůležitějších japonských přístavů. Titulářem se stal brněnský obchodník židovské národnosti Julius Koerting (nar. 1871), jenž sídlil přímo v Jokohamě a uměl japonsky.⁹¹ Ničivé zemětřesení v oblasti Kantó z roku 1923 zasáhlo Jokohamu velmi silně. Koerting přišel o svůj dům i kancelář, odcestoval do Evropy a honorárního úřadu se vzdal.⁹² Jokohamský konzulát zůstal neobsazen až do konce dvacátých let. Teprve v roce 1928 byl jako vhodný kandidát vybrán americký občan Zikmund Isaacs (nar. 1886 v San Franciscu), majitel dovozní firmy *S. Isaacs & Co* a importér československého zboží.⁹³ Úřadu se ujal v březnu 1929 a ve funkci zůstal až do roku 1938, kdy odcestoval na dovolenou do Evropy a Spojených států. Nově obsazený jokohamský konzulát měl pod svojí pravomocí jen prefekturu Kanagawa.

Československá republika založila svůj druhý honorární konzulát roku 1926 v hlavním městě Japonska, Tokiu. Pod správu nového úřadu zpočátku spadalo celé Japonsko, později jen jeho východní část.⁹⁴ Funkci získal architekt českého původu Antonín Raymond (1888-1976), který ještě za dob habsburské monarchie emigroval do Spojených států. Tam pracoval se slavným americkým architektem Frankem Lloydem Wrightem (1867-1959) a s ním také odešel roku 1919 do Japonska, kde se věnovali přestavbě tokijské budovy Imperial Hotel. Raymond zemi neopustil ani po Wrightově odjezdu – strávil zde celé meziválečné období. Během svého života vyprojektoval více než čtyři sta budov v Japonsku i Spojených státech. Byl jeden z prvních, kteří uvedli západní styl architektury do Země vycházejícího slunce a dnes se řadí mezi zakladatele moderního japonského stavebního umění.⁹⁵ Raymond vlastnil firmu *American Architectural and Engineering Co.* v Tokiu,⁹⁶ ve které zaměstnával povětšinou Čechy (Oldřich Mojžíšek, J. Švagr). Stavitelská činnost vytěžovala Raymonda natolik, že mu nezbýval čas na propagační aktivity. Běžnou agendu konzulátu vyřizoval jeho

⁹⁰ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Zpráva vyslanectví z 16. 7. 1920.

⁹¹ Tamtéž, kart. č. 29, Zpráva o zřízení honorárního konzulátu v Jokohamě, nedatováno.

⁹² Tamtéž, kart. č. 161, Zpráva o konzulátu v Jokohamě z 14. 8. 1931.

⁹³ Tamtéž, kart. č. 2, Zpráva vyslanectví z 23. 6. 1928.

⁹⁴ Tamtéž, kart. č. 102, Zpráva z 23. 6. 1928.

⁹⁵ Geeta Mehta – Kimie Tada – Noboru Murata, *Japan Style. Architecture + interiors + design*, Tokyo 2008, s. 196.

⁹⁶ NA Praha, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv 1916-1944 (dále jen fond MZV – VA), inv. č. 753, kart. č. 1621, Národní listy 26. 7. 1923.

zaměstnanec Mojžíšek,⁹⁷ bývalý legionář, jenž dříve obstarával kancelářské práce na československé legaci v Tokiu.⁹⁸

Obrázek 2. Honorární konzul Antonín Raymond (první zprava) doprovází Jana Antonína Baťu (první zleva) během jeho návštěvy Japonska v roce 1937.

Zdroj: Jan Antonín Baťa, Za obchodem kolem světa. Baťova letecká a obchodní výprava kolem světa 6. 1. – 1. 4. 1937, fotografická příloha.

Honorární konzuláty v Jokohamě i Tokiu trpěly personálními obtížemi a jejich tituláři postrádali čas potřebný ke skutečně reprezentativnímu zastupování Československé republiky. Problém se podařilo vyřešit teprve koncem dvacátých let v souvislosti se založením honorárního úřadu v Ósace. Impulz pro tento krok přišel nejen od tokijské legace, ale i ósackých obchodních kruhů, jejichž pozornost upoutala propagační a přednášková činnost prvorepublikových zastupitelských úřadů. Japonští průmyslníci tehdy dokonce projevíli zájem na vlastní náklady obeslat *Pražské vzorkové veletrhy*, k čemuž se vrátíme později. Vyslanectví se pokusilo této příležitosti využít, obrátilo se proto na prezidenta ósacké obchodní a průmyslové komory, kterým byl tehdy Kacutaró Inabata (1862-1949, 稲畑勝太郎). Inabata přišel do styku s československým prostředím již na sklonku první světové války – setkal se tehdy s Milanem Rastislavem Štefánikem (1880-1919) během jeho návštěvy

⁹⁷ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 161, Dopis od vyslanectví z 27. 4. 1928.

⁹⁸ Tamtéž, fond PZ, Tokio 1918-1939, Telegram z 20. 5. 1921.

Kjóta.⁹⁹ Výsledkem jednání mezi tokijským vyslanectvím a Inabatou byla v roce 1928 dohoda o vzniku smíšené obchodní komory s názvem *Japonsko-československá obchodní asociace* (Ni-či¹⁰⁰ šógjó kjókai, 日知商業協会). Sídliila v Ósace, v jejím čele stanul Kacutaró Inabata a funkci honorárního předsedy zaujímal vždy titulář československého vyslanectví v Tokiu. V ředitelstvu zasedl také člen tokijské legace Jan Fierlinger a pro čestnou funkci tajemníka se podařilo načas získat ósackého obchodníka Arnošta Korálka, zaměstnance švýcarské firmy *Liebermann Waelchli & Co*, působící v Japonsku. Asociace vykonávala zejména reprezentativní funkce, poskytovala ale rovněž informační materiál zájemcům o navázání přímých obchodních styků s Československou republikou. Tokijské vyslanectví doporučilo založení sesterské instituce v Praze a zřízení konzulátu v Ósace za účelem navázání úzké spolupráce s asociací.¹⁰¹

Ústředna obchodních a živnostenských komor vznik pražské obdoby *Japonsko-československé obchodní asociace* zpočátku příliš nevívala. Zkušenosti s podobnými organizacemi nebyly právě nejlepší – měly finanční potíže a jejich činnost se kryla s aktivitami zastupitelských úřadů (propagace, obstarávání informací pro vývozce). Ústředna doporučila rozšířit pravomoci již existujících úřadů (*Pražské vzorkové veletrhy, Obchodní a živnostenská komora v Praze*),¹⁰² i tak ale byla příslušná instituce ustanovena. Koncem roku 1928 navštívil japonský honorární konzul v Praze Hanuš Reiser ministra zahraničních věcí Beneše a požádal ho o pomoc.¹⁰³ Krátce nato, dne 22. dubnu 1929, se v Praze konala za přítomnosti japonského vyslance a zástupců některých ministerstev ustavující valná hromada *Československo-japonské obchodní komory v Praze* (Ni-či šógjó kjókai,¹⁰⁴ 日知商業協会). Nejprve sídlila ve Vrchlických sadech a později se přesunula do Paláce Fénix na Václavském náměstí.¹⁰⁵ Účelem komory byla „všemožná podpora obchodních styků mezi Československou republikou a Císařstvím Japonským“, a to prostřednictvím informační a studijní činnosti, propagace

⁹⁹ S. Nagajo, *Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika v Japonsku*, s. 142-144.

¹⁰⁰ Složenina 日知, používaná v japonštině pro překlad výrazu „japonsko-československý“, neměla v dobových pramenech jednotné čtení. Například u 日知商業協会 se první dva znaky přečetly jako „ni-či“, naopak u 日知貿易社 (s. 39 této práce) bylo v dobovém kontextu použito čtení „ni-če“.

¹⁰¹ Slovo „asociace“ bylo zvoleno z toho důvodu, že japonský právní řád u smíšených organizací neumožňoval použití výrazu „komora“. AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 2, Zprávy vyslanectví z 23. a 30. 6. 1928.

¹⁰² NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60, Zpráva od ÚOŽK adresovaná MZV z 22. 9. 1928.

¹⁰³ Tamtéž, fond MPOŽ, kart. č. 1460, zákl. č. 102, Přípravný výbor pro zřízení Československo-japonského obchodního ústavu v Praze 18. prosince 1928.

¹⁰⁴ Zápis v japonštině a odpovídá názvu *Japonsko-československá obchodní asociace*, přestože nejen české, ale i německé a anglické jméno instituce v překladu znamená *Československo-japonská obchodní komora*. Interpretovat lze tento fakt tím, že se při komunikaci s prvorepublikovými úřady zdůrazňovalo slovo „Československo“, zatímco při jednání s japonskými představiteli byl přednější znak ni 日, charakterizující Japonsko. Japonský právní systém navíc neuznával u smíšených institucí název „komora“ (poznámka č. 101), zřejmě proto kjókai 協会, jemuž v překladu odpovídá slovo „asociace“.

¹⁰⁵ NA Praha, fond MPOŽ, kart. č. 1460, zákl. č. 102, *Wirtschaftliche Mitteilungen der Österreichischen Handelskammer in Prag* 3, 1929, č. 5, s. 5.

obchodních a průmyslových styků a seznamování o způsobu obchodního podnikání obou států.¹⁰⁶ V jejím čele nejprve zasedl Jaroslav Jahn, společník firmy *Novák & Jahn, akc. továrna na stroje*, později ho vystřídal Emil Kučera, předseda továrny na čokoládu *Orion*. Funkci honorárního předsedy komory zastával vždy titulář japonského vyslanectví v Praze. Zastoupeny zde byly významné československé podniky (např. *Baťa, Škodovy závody, Poldina huť, Julius Meinl*) i další důležité instituce (*Anglo-československá a Pražská úvěrní banka v Praze, Pražské vzorkové veletrhy, Orientální ústav* apod.). Ve výboru zasedal tajemník pražského vyslanectví Země vycházejícího slunce, Gerolf Coudenhove-Kalergi (1896-1978),¹⁰⁷ bratr významného představitele panevropského hnutí Richarda Coudenhove-Kalergiho (1894-1972).¹⁰⁸

Činnost *Československo-japonské obchodní komory* už od počátku provázela celá řada komplikací. Informace o japonském trhu komora umisťovala do publikace *Wirtschaftliche Mitteilungen der Österreichischen Handelskammer in Prag*, vydávané *Rakouskou obchodní komorou v Praze*. To záhy narazilo na odpor ministerstva zahraničních věcí – komora má využít vlastního periodika, popřípadě *Průmyslového věstníku* či jiného československého časopisu.¹⁰⁹ Několikrát do roka proto komora začala vydávat nákladem zhruba 350 výtisků vlastní *Hospodářské zprávy*.¹¹⁰ Mnohem vážnější problém, který dlouhodobě omezoval její činnost, představoval nedostatek finančních prostředků. Příspěvky nepostačovaly ani na běžnou agendu, přestože počet členů v letech 1931-1936 vzrostl trojnásobně, z dvaceti zhruba na šedesát. Zatímco ještě v době založení komory přispělo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností částkou 35 tisíc Kč, v roce 1935 se jednalo o pouhých 5 tisíc Kč.¹¹¹ Za takovéto situace nebylo možné vést jakékoliv rozsáhlejší propagační aktivity, je ovšem otázkou, zda by se komora osvědčila i v případě lepšího finančního zabezpečení. Ostatně ani její sesterská instituce v Ósace (*Japonsko-československá obchodní asociace*) neměla příliš dobré výsledky – její činnost byla dle Jana Fierlingera „celkem nepatrná“.¹¹²

Vraťme se ke snahám o založení konzulátu v Ósace. Prezident ósacké obchodní a průmyslové komory Kacutaró Inabata podporoval kandidaturu Japonce jménem Čúsaburó Jukawa,

¹⁰⁶ Tamtéž, Stanovy Československo-japonské obchodní komory v Praze.

¹⁰⁷ Tamtéž, Zápis z I. valné hromady z 10. 6. 1930; Zpráva MPOŽ k žádosti o subvenci z 15. 9. 1933.

¹⁰⁸ Více k rodině Coudenhove-Kalergi viz Milan Buben, Coudenhoveové a Čechy, Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku 6, 1990, č. 17, s. 203-206; Barbara Coudenhove-Kalergi, Zuhause ist überall. Erinnerungen, Wien 2013; Petr Mašek, Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, Praha 2003, s. 46-50; Zdeňka Vasiljevová, Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Orientalia Pragensia 12, Praha 1989, s. 15-80; Vlasta Čiháková Noshirová, Mitsuko Coudenhove-Kalergi a vznik Panevropy, Disertační práce obhájená na FF UK 2013, Praha 2013, s. 88-92.

¹⁰⁹ Tamtéž, Dopis od MZV z 21. 1. 1930.

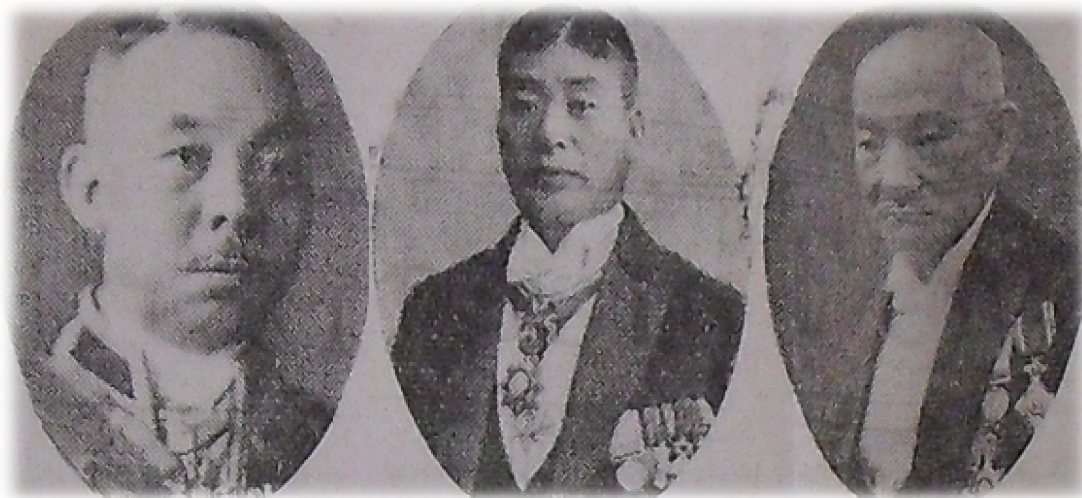
¹¹⁰ Tamtéž, Zpráva z 21. 12. 1937 – nedodání zprávy o činnosti za rok 1937.

¹¹¹ Tamtéž, Žádosti o subvence za léta 1931 a 1937.

¹¹² AMZV, IV. sekce, krab. č. 704, Dopis od konzulátu v Ósace z 20. 5. 1935.

místopředsedy *Japonsko-československé obchodní asociace* v Ósace, přičemž o funkci měl zájem i Isaburó Azumi. Ani jednoho ale tokijské vyslanectví nedoporučilo – panovala obava, že by úřad nevykonávali dostatečně zodpovědně a sledovaly zájmy japonských, nikoliv československých obchodníků.¹¹³ Nakonec padla volba na Švýcara Johna L. Waelchliho (nar. 1882), majitele dovozního domu *Liebermann Waelchli & Co*, který na japonském trhu zastupoval celou řadu prvorepublikových firem. Konzulát oficiálně vznikl v říjnu 1929 a jeho obvod prozatím zahrnoval celé střední a západní Japonsko.¹¹⁴

Obrázek 3. Část ředitelství *Japonsko-československé obchodní asociace* v Ósace. Zleva prezident komory Kacutaró Inabata, jeho zástupce Čúsaburó Jukawa a ředitel Isaburó Azumi.

Zdroj: NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1622, The Osaka Mainichi & The Tokyo Nichi Nichi 22. 2. 1931

Obsazení ósackého honorárního konzulátu se ukázalo jako krok velice šťastný – Waelchli zaměstnal na vlastní náklady člena tokijské legace Jana Fierlingera coby svého tajemníka. Fierlinger, v té době již odborník na hospodářství Země vycházejícího slunce s plynulou znalostí japonštiny, vyřizoval obchodní korespondenci, poskytoval rady prvorepublikovým exportérům a importérům a věnoval značnou část své energie propagační činnosti. Obvykle také sepisoval periodické hospodářské zprávy pro tokijské vyslanectví, zasílané do pražské centrály. Ósacký konzulát se díky Fierlingerově péči a schopnostem stal centrální institucí, prostředkující československo-japonské hospodářské styky.¹¹⁵ Japonské prostředí přitom neposkytovalo Fierlingerovi zdaleka ideální pracovní podmínky. Polovinu své energie vyplýval na běžné kancelářské a manuální záležitosti – na najmutí jediné písáčky chyběly finanční prostředky.¹¹⁶ Po založení *Exportního ústavu československého* v roce 1934 Fierlinger začal pracovat i jako neoficiální kontakt této instituce pro Japonsko. Nadále sjednával

¹¹³ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 2, Zpráva vyslanectví z 25. 12. 1927.

¹¹⁴ Tamtéž, kart. č. 29, Dopis od MZV z 29. 5. 1935; Zpráva o zřízení honorárního konzulátu v Ósace, nedatováno.

¹¹⁵ AMZV, IV. sekce, krab. č. 704, Dopis od Fierlingera z 21. 3. 1935.

¹¹⁶ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 1337, kart. č. 312, Dopis od Ploskala z 13. 6. 1938.

obchody mezi československými a japonskými firmami a zpracovával údaje o japonské konkurenci pro některá vývozní odvětví doma (sklářský průmysl apod.). Vedení *Exportního ústavu* si Fierlingera povšimlo a koncem třicátých let mu dokonce slíbilo důležitý londýnský post.¹¹⁷ Spolu s vedoucím *Dálnévýchodní agentie* V. Symonem Fierligner připravil v roce 1936 časopis, jenž by poskytoval japonským obchodníkům informace o Československu. Pojmenován měl být buď *Czechoslovakian Far East Trade Journal* (Čekosurobakia kjokutó bóeki džihó, チェコスロバキア極東貿易時報) nebo *Czechoslovakian Far East Export Journal* (Čekosurobakia kjokutó jušucu džihó, チェコスロバキア極東輸出時報).¹¹⁸ Nedochovaly se však žádné zprávy o tom, že by k vydání periodika nakonec došlo, takže se zřejmě jednalo o neuskutečněný projekt.

Poslední z honorárních konzulátů v Zemi vycházejícího slunce byl zřízen roku 1936 v Kóbe, druhém největším japonském přístavu. Tato instituce se do značné míry vymykala zbývajícím prvorepublikovým úřadům v Japonsku – k jejímu založení došlo na soukromou žádost československého obchodníka, nikoliv z iniciativy zastupitelských úřadů, nebo ministerstva zahraničních věcí (sic!). *Poldina huť*, jedna z mála československých firem, které měly v Zemi vycházejícího slunce vlastní zastoupení,¹¹⁹ podala prostřednictvím ředitele svých japonských filiálek Miloše Jiřího Stejskala žádost o vytvoření honorárního konzulátu v Kóbe.¹²⁰ Důvod byl jednoduchý – ředitel konkurenční rakouské firmy *Gebr. Böhrler* byl již dlouhou dobu honorárním konzulem Rakouské republiky, což na japonském trhu znamenalo velkou nevýhodu. *Poldina huť* si od Stejskalova jmenování slibovala snazší přístup do průmyslových kruhů a ke státním a veřejným institucím.¹²¹

Bývalý legionář Miloš Jiří Stejskal se účastnil bitvy u Zborova a po válce ho František Šíp, náčelník finanční správy československých vojsk na Rusi a pozdější ředitel *Legiobanky* (*Banky československých legií*),¹²² vyslal do Tokia pomáhat Václavu Němcovi. Od roku 1924 pracoval Stejskal pro *Poldinu huť* v Šanghaji a následně přesídlil do Tokia. Stal se ředitelem její tokijské filiálky a počínaje rokem 1931 hájil veškeré zájmy *Poldiny huti* v Japonsku.¹²³ Japonštinu dokonale ovládl jak slovem, tak písmem. Přestože Stejskalovo jmenování doporučil i tokijský vyslanec František Havlíček, bylo třeba postupovat velice opatrně, protože „*dosavadní přednosta konsulátu v Osace, švýcarský příslušník, p. John Waelchli, zastává svůj úřad (...) s nevšední svědomitostí, horlivostí a důstojnou*

¹¹⁷ Tamtéž, inv. č. 416, kart. č. 161, Dopis od Fierlingera z 5. 11. 1937.

¹¹⁸ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 1053, kart. č. 237, Dopis od Symona Fierlignerovi z 29. 6. 1936.

¹¹⁹ AMZV, IV. sekce, krab. č. 1223, Výroční zpráva hospodářská za rok 1935 z 6. 3. 1936.

¹²⁰ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 29, Žádost Miloše Stejskala z 18. 8. 1934.

¹²¹ Tamtéž, kart. č. 67, Dopis ze 17. 1. 1935.

¹²² Více k Legiobance viz Daniela Brádrlová, Specifika managementu Banky československých legií, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století, Praha 2008, s. 379-399.

¹²³ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 29, Žádost z Miloše Stejskala 18. 8. 1934.

*representací k největší spokojenosti vyslanectví (...) Bude-li zřízen nový konzulární úřad v blízkém sousedství (...) a bude-li jeho přednostou osoba o více než 10 let mladší, s titulem stejné výše jako má pan Waelchli, možno očekávati, že to u něho vyvolá jistou hořkost.*¹²⁴ Jako schůdné řešení se ukázalo povýšení ósackého honorárního konzulátu na generální konzulát Československé republiky v Japonsku. Stejskal získal pod svou agendu západní Honšú a ostrovy Kjúšú a Šikoku, obstarával ale pouze obchodní záležitosti, protože vyslanectví usoudilo, že by notářskou práci příliš nezvládal. Spokojený byl i generální konzul Waelchli – na vlastní náklady zajistil samostatné místnosti pro nově vzniklý „generální“ konzulát v Ósace, honosně je vybavil a zřídil stálou vzorkovnu československého zboží.¹²⁵ Úřad v Kóbe, který zahájil svou činnost začátkem července 1936,¹²⁶ nefungoval zdaleka tak dobře jako ósacký konzulát. Stejskalovi nezbývalo na vyřizování obchodní agendy příliš času – sídlil v Ósace a do Kóbe dojížděl jen dvakrát týdně.¹²⁷

Ve stručnosti se můžeme zmínit ještě o honorárním konzulátu v Dairenu (Dalian) na Liaotungském poloostrově, významném obchodním přístavu v jižním Mandžusku. Ten byl zřízen na samém sklonku první republiky, v lednu 1938. Jednalo se o tzv. oblast Kuantung na území dnešní Číny, která se koncem třicátých let nacházela ve správě Japonského císařství, a tím pádem spadala pod zastupitelské úřady Československé republiky v Zemi vycházejícího slunce. Funkci honorárního konzula zaujal československý státní příslušník Rudolf Herrmann (nar. 1892), obchodník a zástupce sklářské firmy *Moravia a. s.* Ovládal japonský jazyk a do Japonska, Číny a Koreje dovážel československé zboží. Obvod konzulátu tvořila pouze jižní část dnešního Liaotungského poloostrova¹²⁸

2.2 Zpracování japonského trhu ze strany československých vývozců i státu

Teorie mezinárodního obchodu rozděluje způsoby, jakými firmy zpracovávají zahraniční trhy na přímý a nepřímý. Přímou metodu lze definovat jako „*přímý vztah výrobce a konzumenta, (...) v němž je co nejméně zprostředkovatelů a prostředníků*“, zatímco „*nepřímá obchodní metoda znamená prodej zboží a služeb využitím „třetích osob“ (...) Pro nepřímou obchodní metodu je typická řada mezičlánků*“.¹²⁹ Přímá metoda neměla v československo-japonských hospodářských vztazích mezi světovými válkami své místo – vzdálenost, dlouhá doprava a absence potřebných informací ji jednoduše neumožňovala. Naproti tomu nepřímá metoda, která je zajištěna distributorem,

¹²⁴ Tamtéž, kart. č. 67, Zpráva z 9. 11. 1934,

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Tamtéž, kart. č. 29, Zpráva o zřízení honorárního konzulátu v Kóbe, nedatováno.

¹²⁷ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 416, kart. č. 161, Dopis od konzulátu v Ósace z 5. 11. 1937.

¹²⁸ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 29, Dopis od MZV z 6. 12. 1937; Zpráva o zřízení honorárního konzulátu v Dairenu, nedatováno.

¹²⁹ M. Svatoš, *Zahraniční obchod*, s. 280-281.

zprostředkovatelem nebo existencí vlastní zahraniční sítě (filiálky apod.), byla obvyklým způsobem zpracování japonského trhu. Distributor zboží nakoupí, na vlastní účet vyveze a následně prodá. Tím ale výrobce ztrácí kontakt se zákazníkem a přichází o potenciální marži, která připadne distributorovi. Zprostředkovatelem je obvykle myšlen obchodní agent, reprezentant, potažmo zástupce, který jedná jménem vyvážejícího podniku nebo jeho organizace a pomáhá producentovi navázat obchodní styky s klienty. Výrobce tak neztrácí přímý kontakt se zákazníkem jako při využití služeb distributora, zprostředkovatel ale není loajální a „*pracuje pro obě strany*“ – producent se tím vystavuje značnému riziku. Konečně zahraniční síť má obvykle několik podob – zpravidla se jedná buď o filiiálky (typ majetkové účasti), nebo zastupitelské kanceláře.¹³⁰

Je třeba hned ze začátku podotknout, že výše nastíněné pojmy vychází z teorie mezinárodního obchodu a prvorepubliková „národohospodářská“ realita zohledňovala zcela odlišné názvosloví. Za „nepřímé obchodní vztahy“ byl označován především reexport zboží distributorem, a naopak pod slovním spojením „přímé obchodní vztahy“ se rozuměl vývoz jak v součinnosti se zprostředkovatelem, tak vlastní zahraniční sítě. V pramenech československé provenience se proto často objevují pojmy typu „navázání“, popřípadě „prohloubení přímých obchodních styků s Japonskem“. Jsou tím myšleny snahy o nahrazení „nepřímého“ reexportu ze strany zahraničních distributorů (Hamburk, Terst, Lyon, Brémy apod.) „přímým“ vývozem skrze československé zprostředkovatele nebo vlastní zahraniční síť.

Většina československých firem vyvážela své zboží do meziválečného Japonska pomocí zahraničních distributorů (tj. reexport). Jen několik málo společností vybuodovalo v Zemi vycházejícího slunce vlastní zahraniční síť, podstatně více jich ale využívalo služeb zprostředkovatelů sídlících přímo v Japonsku. Jednalo se zejména o kloboučnický průmysl, úspěch v tomto ohledu ale zaznamenaly i další československé firmy.¹³¹ Pro ilustraci nám může sloužit seznam zájemců o účast na „Severoevropské výstavě“ (Hokuó tenrankai, 北歐展覽會) v Ósace z roku 1936 – sice neúplný, přesto unikátní soupis zprostředkovatelů a filiálek (Tabulka 2. a 3.). Českoslovenští producenti o tuto významnou vzorkovou expozici neprojeví téměř žádný zájem, čímž donutili prvorepublikové zastupitelské úřady improvizovat. Kolekce byla sestavena z výrobků, které se v Japonsku již nacházely – jednalo se o zboží poskytnuté během předcházejících let československými firmami, jež na japonském trhu stabilně působily. Soupis zboží a firem je tím pádem možné považovat za poměrně reprezentativní výčet prvorepublikových exportérů do Země vycházejícího slunce. Přesto je třeba zdůraznit, že někteří producenti chybí a jiní v Japonsku nepůsobili po celé meziválečné období (např. *Československé státní doly na radium* nebo *Spojené závody na výrobu karborunda a elektritu*).

¹³⁰ M. Svatoš, *Zahraniční obchod*, s. 281-287.

¹³¹ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva od konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

Tabulka 2. Seznam účastníků „Severoevropské výstavy“ a jejich zástupců v Japonsku (1. část).

Firma	Lokalita	Výrobek	Zástupce
J. Hückel's Söhne	Nový Jičín	Velourové klobouky	Tokai Trading Co., Tokio
A. Peschel, Sanov	Šenov u Nového Jičína	Velourové klobouky	Nišikawa Hat Co., Tokio
Janyška a spol.	Valašské Meziříčí	Velourové klobouky	Nišikawa Hat Co., Ltd. Ósaka
Brüder Böhm	Valašské Meziříčí	Plstěné klobouky	Y. Fudžii & Co., Ósaka
Hugo Reininger a spol.	Chomutov	Plstěné klobouky	T. Išida & Co., Ósaka
Keller a spol.	Horní Litvínov	Plstěné klobouky	Rudolf Hermann, Dairen
Edmund Traub	Praha	Telecí kůže	Maruike Šódži Co., Ltd., Kóbe
Plunder & Pollak	Litoměřice	Telecí kůže	Název nečitelný
Karel Čáslavský, Jan Čáslavský & syn	Týniště nad Orlicí	Usně, telecí kůže	Nozaki Brothers, Tokio
F. Polický	Jaroměř	Usně	Liebermann & Waelchli Co., Ósaka
Červenokostelecké přádelny a tkalcovny	Červený Kostelec	Plátno na košile	C. F. Muller, Kóbe
Friedr. Wilh. Krönig's Sohns	Harta	Kapesníky	F. S. Takahaši & Co., Ósaka
Jos. Schöler	Stráž nad Nisou	Látky	Jošikawa Šóten, Ósaka
Textil od různých výrobců	-	Látky	S. Šimeda & Co., Ósaka
Em. Görtler	Praha	Kožené rukavice	Bez zastoupení
Robert Löbl, form. S. Lederer	Janovice nad Úhlav. u Klatov	Peří	Sekine trading Co., Ósaka
J. Kameníček a spol.	Praha	Obráběcí stroje	Naniwa Bóeki Šókai, Ósaka
Arno Plauert	Varnsdorf	Obráběcí stroje	Becker & Co. Ósaka
Vítkovické železářny	Vítkovice	Vysokotlaké kotle	Okura & Co Ltd., Tokio
Škodovy závody	Praha	Těžká technika	Dalněvýchodní filiálka Škoda, Charbin
ČKD	Praha	Těžká technika	Messers; Lieber. Waelchli & Co.; Machinery Dept. Tokio
Josef Belák (název firmy zkomolen)	Praha	Tlakové hydraulické stroje	Becker & Co. Osaka
Hutě "Moravia"	Brno	Cvočky na boty, hřebíky	Liebermann Waelchli & Co., Ósaka
Vítkovické železářny	Vítkovice	Potrubi, trubky	C. Illies & Co., Ósaka
Mannesmannovy válcovny	Chomutov	Potrubi, trubky	Japonská filiálka, Ósaka
Poldina huť	Kladno	Ocel	Japonská filiálka, Ósaka
Spojené závody na výrobu karborunda a elektritu	Staré Benátky	Brousící kameny	Liebermann & Waelchli Co., Ósaka

Zdroj: AMZV, III. sekce, kart. č. 593, List of Prospective Exhibitors.

Tabulka 3. Seznam účastníků „Severoevropské výstavy“ a jejich zástupců v Japonsku (2. část).

Firma	Lokalita	Výrobek	Zástupce
Prodejní sdružení českých tabuláren	Praha	Ploché sklo	J. Barth, Tokio
Surové sklo od různých výrobců	-	Sklo, skleněné knoflíky apod.	Iwata Šókai, Ltd., Ósaka
Imitace drahokamů a zboží ze skla od různých výrobců	-	Sklo, imitace drahokamů apod.	Nakazato Šóten, Ósaka
Josef Böhmisch	Jablonec nad Nisou	Skleněné kameny, korále	Mercater Trading & Co., Ósaka
Dolensky & Brosche	Rochlice u Liberce	Imitace drahých kovů	Tabuči Trading. Co., Ósaka
Aug. C. Schmidt	Jablonec nad Nisou	Skleněné ornamenty, knoflíky, kameny	Rudolf Herrmann, Dairen
Heller & Husserl	Olomouc	Slad	Džúbei Horiki, Tokio
Keller & spol.	Praha	Chmel	Džúbei Horiki, Tokio
Erster Saazer Fichtenpech Raffinerie	Žatec	Pivovarnická smola	Džúbei Horiki, Tokio
A. & H. May	Hejčín-Olomouc	Pivní barviva	Džúbei Horiki, Tokio
Kooperativa	Praha	Ječmenný slad	Džúbei Horiki, Tokio
Radiumchema	Šanov u Teplic	Radium	Šimazu Seisakušo Ltd. Ósaka
Československé státní doly na radium	Jáchymov, Praha	Radium	Šimazu Seisakušo Ltd. Ósaka
Produktiv-genossenschaft der Musikinstrumenten Erzeuger	Meziboří	Hudební nástroje	Kono Šóten, Kóbe
W. Reichert	Podmokly	Kosmetika	Lieberman Waelchli & Co., Ósaka
Ignaz Spiro & Söhne	Český Krumlov	Papír	Iwatani Masao, Ósaka
J. Böhm	Blatná	Rostlinná semena	Hagiwara's Nursery Co., Kóbe
Sellier & Bellot	Praha	Lovecká munice	Paul E. Samson & Co, Ósaka
Waldes a spol.	Praha	Knoflíky	J. Barth, Tokio

Zdroj: AMZV, III. sekce, kart. č. 593, List of Prospective Exhibitors.

Na základě dochovaných pramenů lze usuzovat, že vlastní zahraniční síť měly v Japonsku jen *Mannesmannovy válcovny a Poldina huť* se svými třemi filiálkami (Miloš Jiří Stejskal), vysílat obchodní zástupce se ale snažily i některé československé železářny a strojířny, zejména *Škodovy závody, ČKD a Tatra*.¹³² Naproti tomu japonské společnosti zpracovávaly československý trh prostřednictvím svých filiálek umístěných v okolních zemích (hlavně Německo – Berlín).¹³³ Mnoho prvorepublikových firem využívalo při pronikání na japonský trh služeb zprostředkovatelů (agenti, importní domy). Uvést je třeba především společnost *Liebermann & Waelchli Co.*, v jejímž čele stál ósacký konzul (později generální konzul) John Waelchli. Součinností Johna Waelchliho a Jana Fierlingera na půdě ósackého

¹³² AMZV, IV. sekce, krab. č. 1223, Výroční zpráva hospodářská za rok 1935 z 6. 3. 1936.

¹³³ Tamtéž, krab. č. 537, Dopis od MO z 29. 7. 1936.

honorárního konzulátu se podařilo utvořit fungující ekonomické a diplomatické spojení. Fierlinger vyřizoval dotazy československých i japonských společností, jež měly zájem o navázání obchodní styků, zatímco Waelchli tuto činnost financoval. Odměnou mu byla prestiž spojená s hodností generálního konzula a rozšíření klientely. Tímto způsobem svěčila firmě *Liebermann & Waelchli Co.* své zastoupení v Zemi vycházejícího slunce celá řada československých výrobců nejrůznějšího zboží, od kosmetiky, textilu, strojů, hřebíků až po brousící kameny. Za povšimnutí rovněž stojí Džúbei Horiki, bývalý tlumočnick tokijského vyslanectví.¹³⁴ Ten se soustředil na vývoz československého chmele, sladu a dalších pivovarnických výrobků do Japonska. Podobným způsobem bychom se mohli pozastavit i u jiných zprostředkovatelů, důkladné uchopení této problematiky by však vyžadovalo rozsáhlý archivní výzkum přímo ve fondech jednotlivých firem.

Krátce po vzniku Československé republiky postrádaly prvorepublikové obchodní kruhy něco, co bylo typické pro řadu přímořských národů dále na Západ – zprostředkovatelské instituce, které by zajišťovaly vývoz zboží na zámořské trhy (velké exportní a nákupní domy).¹³⁵ Stát a některé významné prvorepublikové instituce (*Orientální ústav*, některé finanční ústavy) se pokoušely tuto nevýhodu překlenout. Přes vynaloženou iniciativu se jednalo o snahy zcela neúspěšné, jak ostatně záhy uvidíme. Mladá Československá republika jednoduše postrádala kvalifikovaný personál, potřebné zkušenosti a organizační potenciál na úspěšnou realizaci takto ambiciózních projektů.

První pokus o vytvoření velké exportní organizace pro obchod s Dálným východem byl zahájen již krátce po skončení první světové války v souvislosti s repatriací sibiřských legií do Československa. Vláda vydala v červnu roku 1919 pokyny, aby vojenské velení na Sibiři začalo za tímto účelem najímat japonské lodě – tuto činnost zajišťovali Václav Němec a Jan Letzel.¹³⁶ Vojenskému velení na Sibiři se podařilo sjednat se sibiřskou vládou ve Vladivostoku odvoz značných zásob surovin, nahromaděných tamními legiemi v předcházejících letech (bavlna, měď, kůže, třísloviny, kaučuk apod.). Zvažovalo se, jak při zpáteční cestě co nejlépe využít nákladního prostoru lodí, které směřovaly z Dálného východu do terstského přístavu. Nabídlo se logické řešení – Československá republika je státem převážně průmyslovým, je proto možné do východní Asie vyvézt průmyslové zboží. Za optimismu prvních poválečných let se jednalo o východisko ve všech ohledech ideální – zajistí se přísun tolik potřebných surovin pro prvorepublikové výrobce, získají se nová lukrativní odbytiště a ještě se ušetří náklady na repatriaci vojsk. To vše při výnosu, jenž obchody v podobném měřítku slibovaly. Iničiátoři však dostatečně nezohlednili rizika a organizační náročnost celé akce.

¹³⁴ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Personál vyslanectví k 31. 12. 1932.

¹³⁵ E. Kubů – I. Jakubec, Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období, s. 152-154.

¹³⁶ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva vyslanectví z 11. 10. 1919.

První japonská loď, která zamířila se surovinami a legionáři z Dálného východu do Terstu, nesla název Liverpool-Maru. Do Paříže a následně Československa odcestoval také zástupce sibiřských legií kapitán Komárek, aby podal zprávy o možnostech využití Dálného využití pro hospodářské účely.¹³⁷ Ministr zahraničních věcí Edvard Beneš inicioval v červenci 1919 vytvoření nové společnosti, ke které přizval československé průmyslové a finanční kruhy: „*Jelikož nám však scházejí peněžní prostředky, umožňující zahájit samostatnou lodní akci ve větším měřítku a získati potřebné suroviny k vyplnění lodního prostoru, je absolutně nutno připravit včas v Terstu naše exportní zboží pro zpáteční náklad pro prvou hlášenou loď Liverpool Maru. Odporučuji zříditi doma co nejrychleji za součinnosti vlády konsortium průmyslníků a bank, které by potřebné zboží dalo k dispozici a organizovalo co nejrychlejší dopravu tohoto zboží do Terstu.*“¹³⁸.

Obrázek 4. Akcie Československé společnosti pro obchod s Východem z roku 1920.

Zdroj: Archiv ČNB, fond Ukázky bankovní techniky, UBT/3/37, Akcie z roku 1920

Koncem srpna 1919 se sešli zástupci státu, průmyslu a bankovního sektoru k poradní schůzi týkající se vzniku nové společnosti. Kapitán Komárek vkládal do iniciativy velké naděje: „*Nikdy jsme v R. (Rusku, pozn. aut.) nepočítali s tím, že náš průmysl po 5 leté válce jest tak vyspělý, a schopný podniknouti tak značný export. Zisk může býti 20 – 100 % a konečně projeví se tím též prozíravost našeho průmyslu do budoucnosti.*“ Zdaleka ne všichni zúčastnění jeho optimismus sdíleli. Společnost nakonec vznikla na akciovém základě s kapitálem v hodnotě 30 milionů Kč, později ale byly emitovány nové akcie. Komárek si přál pojmenování „Pro Slov. východ“, protože zdůrazňoval ruský kapitál, který

¹³⁷ NA Praha, fond Ústav pro zahraniční obchod – prezidium (dále jen fond ÚPZO), sig. I/g 147, inv. č. 32, kart. č. 11, Dopis od SOV ministru Hotowetzovi z 9. 3. 1921.

¹³⁸ Tamtéž, Dopis od Beneše z 30. 7. 1919.

se měl na fungování akciové společnosti výrazně podílet. Naproti tomu zástupce ministerstva zahraničních věcí Havlíček prosazoval pojmenování „Legie“. Nakonec byl zvolen návrh Smetany, dalšího ze zástupců ministerstva zahraničních věcí, který připomněl, že je „*třeba též klásti důraz na Čínu a Japan*“ – firma vstoupila do dějin pod názvem *Československá společnost pro obchod s Východem* (dále *Společnost*).¹³⁹ Úřady zdůrazňovaly nutnost, aby *Společnost* vznikla jako výhradní zástupce prvorepublikového průmyslu pro obchod s Dálným východem – panoval strach, že se jinak bude československá obchodní politika v oblasti východní Asie pro škodu všem zúčastněným tříštit. Na aktivitách *Společnosti* se podíleli významní prvorepublikoví exportéři i importéři. Zpočátku se plánovala zejména zahraničněobchodní výměna se Sibiří prostřednictvím terstského přístavu,¹⁴⁰ tehdejší ministr financí, agrárník politik Kuneš Sonntág (1878-1931), však měl se *Společností* velké plány. Podporoval ji a údajně prohlásil, že v ní spatřuje instituci, jež se v následujících letech stane průkopníkem pro československý zahraniční obchod.¹⁴¹

Společnost plánovala umístit své zboží na Dálném východě prostřednictvím tamních poboček *Centromise*,¹⁴² vývozní a dovozní společnosti působící ve východní Asii, jejíž činnost zaštiťovala svou autoritou československá vojska na Sibiři. Úzké vazby měla zejména na pražskou *Legiobanku*. Jen krátce můžeme zmínit, že se v roce 1921 rozhořel v souvislosti s aktivitami *Centromise* tzv. vladivostocký incident (zabavení vojenského materiálu ve vladivostockých skladech a následná snaha o diplomatické řešení).¹⁴³ Pro *Centromisi* původně pracoval pozdější československý honorární konzul Miloš Jiří Stejskal, který zastával post jejího místopředsedy v Kóbe.¹⁴⁴ Ve službách této firmy se nakrátko ocitl i Karel Jan Hora, první Čech, o němž máme zprávy, že se v Japonsku trvale usídlil a po první světové války na tamním trhu zastupoval některé československé firmy.¹⁴⁵ Aktivita *Centromise* na Dálném východě lze považovat veskrze za bezvýznamné, společnost ostatně záhy své východoasijské filiálky likvidovala.¹⁴⁶

Obchodní výsledky *Československé společnosti pro obchod s Východem* byly nevalné, to je však třeba přičíst zejména neuspořádaným poválečným poměrům. Politické klima se záhy změnilo a

¹³⁹ Tamtéž, Presenční listize schůze z 25. 8. 1919.

¹⁴⁰ Tamtéž, Zápis o konferenci z 29. 12. 1919.

¹⁴¹ Tamtéž, Dopis od ČSOV ministru Hotowetzovi z 9. 3. 1921.

¹⁴² Tamtéž, Zápis z porady ze dne 16. 1. 1920.

¹⁴³ K tomuto incidentu, který měl výrazné diplomatické dopady v samotném Japonsku, více viz D. Lochman, *Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1928*, s. 101-113.

¹⁴⁴ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 29, Žádost z 18. 8. 1934.

¹⁴⁵ Více viz Vlasta Winkelhöferová, *První český japanolog a zdatný obchodník Karel Jan Hora*, in: Ľubica Obuchová (ed.), *Krajané ve starém Orientu*, Praha 2008, s. 102-115; Karel Hora, *Moje matka cizinecká legie*, Praha 1993, s. 29; Vlasta Winkelhöferová, *Korespondence dvou japanofilů, K. J. Hora a J. Hloucha*, in: Ľubica Obuchová (ed.), *Po stopách krajanů ve starém Orientu. Soubor studií*, Praha 2009.

¹⁴⁶ Více k *Centromisi* viz Zdeněk Sládek, *Osudy legionářské „Centromise“ ve Vladivostoku*, *Slovanský přehled* 59, 1973, č. 5, s. 398-406.

ministra Sonntága nahradil Karel Engliš (1880-1961). Státní orgány původně slíbily *Společnosti* příspěvek 100 milionů Kč (sic!) na její obchodní aktivity, nakonec ale obdržela jen 20 milionů Kč, tedy pětinu přislíbené částky. *Společnost* s tímto vývojem nepočítala a nakoupila zboží určené k vývozu na Dálný východ v hodnotě 120 milionů Kč. Vojenská správa ve Vladivostoku repatriovala legionáře příliš rychle, nebylo proto možné dopravit výrobky do Terstu včas, a ty pak zůstaly ležet ve skladech. Přitom pokud by *Společnost* vše rozprodala přímo v terstském přístavu nebo na Balkáně, zřejmě mohlo být dosaženo zisku. Vláda její vedení ale přesvědčila, že je prozatím výhodnější vyčkávat.¹⁴⁷ Jednalo se o vážné pochybení. Rozklad politických poměrů na Sibiři vlivem ruské občanské války později neumožnil výrobky vhodně umístit ani na tamním trhu. Špatná zásobovací situace v prvních poválečných letech vedla státní úřady k tomu, že se *Společností* dojednaly nákup obilí z Argentiny, ani tuto dohodu však nedodržely. *Společnost* se dostala do obrovských finančních komplikací.¹⁴⁸ Vzhledem k charakteru dochovaných pramenů nelze zcela přesně určit, do jaké míry byly potíže *Společnosti* způsobeny tím, že státní orgány porušily vlivem nepříznivého hospodářského vývoje sliby ministra Sonntága – údajně poskytnuté pouze ústně – a nakolik tento stav zavinilo její vedení, jež si plně neuvědomovalo možná rizika. Stát odmítl *Společnost* sanovat,¹⁴⁹ a ta měla po celá dvacátá léta potíže. V roce 1929 oznámila likvidaci a ukončila svou činnost.¹⁵⁰

Ustanovení *Společnosti* vyžadovalo čas, s Dálným východem proto zpočátku obchodoval přímo stát, ani ten však nezaznamenal při vývozu do východní Asie úspěchy. Ministerstvo obchodu vytvořilo zvláštní oddělení pro kompenzační obchod s Dálným východem, do jehož čela byl jmenován Vladimír Havlíček.¹⁵¹ Ten nakoupil zboží v hodnotě 104 milionů Kč (sic!), které pak v součinnosti s Komárkem odeslal do východní Asie – část dodávky byla rozprodána po cestě, část obdržela *Centromise* ve Vladivostoku. Havlíček musel uskutečnit tyto rozsáhlé nákupy za pouhých šest týdnů, vše tedy probíhalo s velkým spěchem a při absenci jakýchkoliv kontrolních mechanismů. Bylo nakoupeno nekvalitní zboží a státním orgánům vznikly značné ztráty, což se zjistilo teprve zpětně, během roku 1921.¹⁵²

V souvislosti s aktivitami prvorepublikových úřadů a *Československé společnosti pro obchod s Východem* se krátce pozastavme u statistických přehledů zahraničního obchodu Československa s Čínou a Japonskem (Tabulka 4.). V prvních poválečných letech vykazují obě zahraničněobchodní statistiky značné výkyvy. Dovoz zboží z Japonska činil v roce 1920 více než šedesátinásobek oproti roku 1923 a v případě Číny se jednalo o jedenáctinásobek. Výkyvy můžeme interpretovat v souvislosti

¹⁴⁷ NA Praha, fond ÚPZO, sig. I/g 147, inv. č. 32, kart. č. 11, Dopis od ČSOVi ministru Hotowetzovi z 9. 3. 1921.

¹⁴⁸ Tamtéž, Dopis od ČSOV ministru Hotowetzovi z 16. 2. 1921.

¹⁴⁹ Tamtéž, Dopis od prezidia ministerské rady MF z 16. 1. 1922.

¹⁵⁰ I. Bakešová, Československo – Čína 1918-1949, s. 79.

¹⁵¹ NA Praha, fond ÚPZO, sig. I/g 147, inv. č. 32, kart. č. 11, Dopis od ČSOV ministru Hotowetzovi z 9. 3. 1921.

¹⁵² Tamtéž, Dopis od Meziministerské komise pro likvidace akce Havlíčkovy na Dálném Východě z 30. 1. 1921.

s repatriací sibiřských legií a dovozem surovin z Dálného východu, tedy existencí přímých obchodních styků. V rozmezí let 1921-1922 se tyto aktivity nachýlily ke konci a vzájemný obchod s východní Asií znovu nastoupil trend, typický pro celá dvacátá léta – výrazná převaha vývozu na Dálný východ nad dovozem z této oblasti. Analyzovat komoditní strukturu zahraničněobchodní výměny, abychom mohli tuto tezi přesvědčivěji dokázat, nám bohužel statistické přehledy pro první poválečná léta neumožňují.

Tabulka 4. Srovnání československého zahraničního obchodu s Japonskem a Čínou v letech 1920-1928 (tis. Kč).

Rok	Japonsko		Čína	
	Dovoz	Vývoz	Dovoz	Vývoz
1920	17 337	-	16 870	-
1921	-	28 105	26 322	-
1922	-	127 957	-	10 077
1923	284	157 843	1 512	23 945
1924	-	102 741	-	34 050
1925	2 509	87 451	2 510	28 865
1926	1 673	76 159	2 650	45 584
1927	3 406	73 860	11 083	46 861
1928	13 664	61 757	15 148	113 173

Zdroj: Zahraniční obchod republiky Československé, Československá statistika III, Praha 1923-1948.

Snahu o vytvoření velké obchodní společnosti pro navázání hospodářských styků s Japonskem projevil začátkem dvacátých let také Jan Letzel. Ten roku 1922 založil v Tokiu *Japonsko-československou obchodní společnost* (Ni-če bóeki ša, 日知貿易社) a navázal kontakty s tamní filiálkou japonské firmy *Suzuki & Co.* Vedl ji inženýr Okamoto, který získal zkušenosti s českým průmyslem již během své návštěvy *Škodových závodů* před první světovou válkou. Už tehdy chtěl navázat obchodní styky se středoevropským prostorem. Letzel a Okamoto získali celou řadu vlivných zastoupení (*Škodovy závody, Spoj. závody na výrobu karborunda a elektrolitu, Rud. Bächer, Kavalierová sklárny, České tabulárny*, a dále továrny na papír, stavební hmoty atd.), *Japonsko-československou obchodní společnost* ale nevykazovala žádný zisk a utrpěla ztrátu na režijních nákladech. Letzel kancelář zavřel, svěřil své obchody Okamotovi a odcestoval zpět do Československé republiky. Plánoval získat klientelu přímo ve své rodné zemi a import zboží do Japonska měl následně zařizovat Okamoto, ani tyto snahy však neuspěly. Okamoto náhle zemřel, jeho firma se ocitla v likvidaci a krátce nato skonal i Jan Letzel.¹⁵³

Poslední pokus založit exportní organizaci zaštiťující vývoz do Japonska uskutečnil v meziválečném období *Orientální ústav* na základě iniciativy Rudolfa Cicvářky, autora prací

¹⁵³ Archiv AV ČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

s hospodářskou a obchodní tematikou.¹⁵⁴ V dubnu roku 1932 se na půdě *Orientálního ústavu* v Praze sešla přípravná schůze k ustanovení *Společnosti pro obchod s Dálným východem*. Mělo se jednat o firmu středně velikou, s akciovým kapitálem kolem 10 milionů korun, jež by zřídila vlastní filiálky v Číně, Japonsku, Britské a Nizozemské Indii a Siamu (Thajsko).¹⁵⁵ V anketě, která se následně uskutečnila, se ze strany zástupců prvorepublikového průmyslu objevovaly kritické i příznivé názory. Společnost nepočítala s rozsáhlými aktivitami v Zemi vycházejícího slunce – obchodní filiálka neměla být zpočátku založena. Plánovalo se pouze vyslání zvláštního důvěrníka do Japonska, který by zajišťoval ochranu patentních zájmů Československé republiky – průmyslová špionáž byla v této době značným problémem.¹⁵⁶ Zřízení samostatné filiálky přímo v Zemi vycházejícího slunce ostatně nedoporučoval ani Jan Fierlinger, tajemník ósackého konzulátu. Zkušenosti s *Československou společností pro obchod s Východem*, *Centrokomisí* a *Japonsko-československou obchodní společností* totiž ukázaly, že takto velké podniky jsou odsouzeny k nezdaru. Fierlinger namísto toho radil vybudovat exportní organizaci postupně, v několika vlnách – žádné překotné shánění investic na nerentabilní projekt.¹⁵⁷ Kapitál v hodnotě 10 milionů Kč se nakonec skutečně nepodařilo shromáždit a *Orientální ústav* od celé akce upustil.¹⁵⁸ Na území Československé republiky nevznikla v meziválečném období žádná exportní organizace pro vývoz na Dálný východ po vzoru velkých obchodních domů v zahraničí.

2.3 Československo-japonská obchodní smlouva

Jak jsme se již krátce zmínili v úvodu, Aleš Skřivan mladší nepovažuje uzavření československo-čínské obchodní smlouvy za důležitý předěl pro obchodní styky s Čínou – celní úřady obvykle zboží neproclily dle země původu jako československé, nýbrž německé, popřípadě jiného třetího státu. Důležitější roli podle něho sehrála nezkušenost prvorepublikových výrobců a jejich neochota riskovat.¹⁵⁹ Obdobná situace – i když ne zcela totožná – panovala také v případě Japonska. Rychlé uzavření obchodní smlouvy doporučoval již vyslanec Karel Pergler v roce 1920. Domníval se, že Československo jinak promarní příležitost etablovat své zboží ve východní Asii, především na úkor Německa.¹⁶⁰ Pozdější vývoj ale naznačuje, že tyto argumenty lze považovat za chybné – československý vývoz do Země vycházejícího slunce výrazněji nestoupl ani po ratifikaci smlouvy, k níž došlo v roce 1926. Překážku pro podpis smlouvy ostatně zpočátku představovalo stanovisko japonské strany, která nevěděla, jak u nově vzniklých států postupovat. Zboží z Československé republiky, proclívané často jako německé, nebylo příliš početné, a tak tamní vláda odsunula jednání na pozdější

¹⁵⁴ Viz např. R. Cívárek, *Obchodní poměry ve východní Asii*.

¹⁵⁵ Archiv AV ČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 40, kart. č. 13, Schůze přípravného výboru z 5. 4. 1932.

¹⁵⁶ Tamtéž, Poradní schůze interessentů z 20. 9. 1932.

¹⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

¹⁵⁸ Tamtéž, inv. č. 40, kart. č. 13, Dopis od Orientálního ústavu z 29. 10. 1932.

¹⁵⁹ A. Skřivan, *Československý vývoz do Číny 1918–1992*, s. 95–99.

¹⁶⁰ AMZV, fond PZ, Tokio 1918–1939, Zpráva z 9. 3. 1920.

dobu, ideálně až dorazí první japonský vyslanec do Prahy. Ani z československé strany nepanoval přílišný spěch, domácí průmysl vkládal do japonského trhu pouze malé naděje. Zájem projevilo jen několik firem vyvážejících slad, chmel, textil, sklo, umělé brousící kameny, kamenáčové knoflíky, hudební nástroje, tužky, stroje, železo a ocel.¹⁶¹

Z fiskálních důvodů přikročilo japonské ministerstvo zahraničí ke zřízení pražského vyslanectví pozdě, teprve v říjnu 1921.¹⁶² Úřad nejprve spravoval v hodnosti chargé d'affaires ad interim Kosaku Tamura a koncem listopadu téhož roku ho nahradil Harukazu Nagaoka (長岡春一, 1877-1949) jako první řádný vyslanec Japonska v Československé republice.¹⁶³ Poté mohla začít vyjednávání o obchodní smlouvě na základě doložky nejvyšších výhod. Vzor zpočátku představovala japonsko-britská smlouva z roku 1911,¹⁶⁴ požadavky Země vycházejícího slunce se však záhy odklonily od principu nejvyšších výhod. Japonci kladli důraz na uznání zásadní parity s domácími příslušníky (poddanými), zatímco československá strana trvala na klauzuli nejvyšších výhod.¹⁶⁵ Stanovisko prvorepublikových úřadů lze považovat za zcela pochopitelné – v Československé republice nebyly některé sociální otázky stále dořešené (podpora v nezaměstnanosti, bytová péče), musela se proto zachovat opatrnost. První republika ani nemohla vzhledem ke starým rakousko-uherským zákonům udělit japonským příslušníkům úplnou paritu s domácím obyvatelstvem – cizinci nesměli vykonávat některá výdělečná povolání (např. lékárníci, podomní obchodníci, autorizovaní civilní inženýři). Japonsko zřejmě zdůrazňovalo paritu kvůli Spojeným státům, které aplikovaly restriktivní imigrační politiku a díky doložce nejvyšších výhod by se parita s domácím obyvatelstvem stala závaznou i pro třetí země, což mohlo pro první republiku znamenat vážné zahraničněpolitické obtíže.¹⁶⁶ Jednání, která se protáhla až do konce roku 1923, kdy japonská vláda odvolala Nagaoku z Prahy, skončila bezvýsledně.¹⁶⁷

Zásadní změna nastala na podzim roku 1924. Japonská vláda tehdy projevila ochotu zahájit další kolo vyjednávání.¹⁶⁸ Záležitosti se ujal nový japonský vyslanec v Praze, Giró Kikuči (菊池芳郎),¹⁶⁹

¹⁶¹ Tamtéž, IV. sekce, krab. č. 907, Dopisy od vyslanectví adresované MZV z 24. 1. a 13. 5. 1921 a Dopis od MO ze 7. 6. 1922.

¹⁶² Tamtéž, II. sekce, kart. č. 557, Zpráva z 2. 11. 1921.

¹⁶³ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky (dále jen fond KPR), mikrofilm č. 90, nástupní audience I., Dopis od KPR z 25. 11. 1921.

¹⁶⁴ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva z 25. 6. 1922.

¹⁶⁵ Tamtéž, IV. sekce, krab. č. 907, Dopis od MF adresovaný MZV z 20. 4. 1923.

¹⁶⁶ NA Praha, fond MPOŽ, zákl. č. 16.765/23, kart. č. 486, Poznámky MPOŽ z 2. 5. 1923.

¹⁶⁷ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Telegram z 21. 10. 1923.

¹⁶⁸ Tamtéž, Telegram z 2. 10. 1924.

¹⁶⁹ V pramenech československé provenience se objevuje u čtení Kikučiho osobního jména pouze „Giró“, nikoliv „Joširó“, proto byla i zde zvolena tato varianta. Např. viz AKPR, fond KPR, mikrofilm č. 90, nástupní audience I., Přehledy vyslanců.

který absolvoval nástupní audienci u prezidenta Masaryka koncem ledna 1925.¹⁷⁰ K podpisu československo-japonské smlouvy na základě doložky nejvyšších výhod došlo dne 30. října téhož roku. Doba platnosti nebyla nijak omezena a výpovědní lhůta činila šest měsíců. Japonští státní příslušníci se netěšili paritě s domácím obyvatelstvem – přistupovalo se k nim na základě klauzule nejvyšších výhod, tedy dle přání československé strany. Japonsko se naopak zavázalo, že bude v případě daní, poplatků a dávek přistupovat k československým příslušníkům na základě parity, a dále se vzdalo jakýchkoliv nároků na poskytnutí výhod, jež v otázce celních sazeb garantovaly nástupnickým státům mírové smlouvy – Rakousku podpisem Saint-Germainské smlouvy (1919) a Maďarsku Trianonskou smlouvou (1920). Československo-japonská obchodní smlouva byla ratifikována v létě 1926 a v platnost vstoupila koncem října téhož roku.¹⁷¹ Během meziválečného období ji ani jedna ze zúčastněných stran nevypověděla.

Československo-japonská smlouva jistě vzájemnou obchodní výměnu ovlivnila pozitivním způsobem, její podpis však nelze považovat za důležitý mezník. Část obchodních kruhů spolu se zastupitelskými úřady doufala, že ratifikace smlouvy sníží reexport a stimuluje zahraničněobchodní výměnu se Zemí vycházejícího slunce.¹⁷² Nestalo se tomu tak. Podíl reexportu na vývozu do Japonska sice nelze přesně vyčíslit, alespoň dle nekompletních oficiálních statistik ale k rozsáhlejší stimulaci exportu nedošlo. Bezprostředně po uzavření obchodní smlouvy vývoz v absolutních číslech naopak klesal – v letech 1926-1928 se snížil téměř o 19 %. Naproti tomu dovoz japonského zboží vzrůstal rychle, je však otázkou, do jaké míry lze tento vývoj přisuzovat obchodní smlouvě (tj. snížení celních sazeb). Příčiny lze hledat i jinde (propagační aktivity československého zastupitelstva v Japonsku, obeslání *Pražských vzorkových veletrhů* apod.).

¹⁷⁰ AKPR, fond KPR, mikrofilm č. 90, nástupní audience I., Přehled spisový o nástupní audienci z 28. 1. 1925.

¹⁷¹ AMZV, IV. sekce, krab. č. 907, Překlad obchodní smlouvy z 30. 10. 1925; Důvodová zpráva k obchodní smlouvě z 21. 2. 1926; Zpráva vyslanectví z 10. 8. 1926 – ratifikace smlouvy.

¹⁷² Průmyslový věstník 13, 1926, č. 10, s. 141.

3 Bariéry pro vstup na japonský trh

„O Československé republice ví se v Japonsku dosud velmi málo, je tedy na prvním místě nutno představit se zde nějakým vhodným způsobem. Toho docílí se nejučelněji, nejrychleji a k navázání obchodních styků nejpřiměřeněji, uspořádáním samostatné vzorkové výstavy všech československých výrobků, na japonském trhu prodejných. Tato výstava konala by se ve střediscích japonského průmyslu a obchodu, tedy pravděpodobně v Tokyu, Osace a po případě Kobe (...) Výstava musila by býti samozřejmě důstojnou reprezentací našeho státu a podávat přehled všeho, s čím se na poli průmyslovém, hospodářském a obchodním, jakož i v oblasti kulturní, můžeme celému světu pochlubit.“

Jan Letzel představuje v červnu 1923 první projekt československé výstavy vzorkového zboží v Japonsku.¹⁷³

Československé firmy čelily při pronikání na japonský trh značným obtížím, jež vznikaly souhrou objektivních i subjektivních faktorů. Pro potřeby této práce můžeme do první kategorie zařadit překážky dané geografickou polohou obou států (absence kvalifikovaného lidského kapitálu, vzdálenost, nespolehlivá a drahá doprava, špatné poštovní a telegrafní spojení), „sociálně-kulturní bariéry“ (jazykové překážky, civilizační odlišnosti v legislativním systému) a nedůvěru Japonců k „neznámé“ značce „Made in Czechoslovakia“ – prvorepublikové výrobky se nehledě na kvalitu a cenu nacházely při konkurenci se zavedenějším americkým a západoevropským zbožím v nevýhodě.

Mezi subjektivní faktory, vznikající působením státu, institucí a dalších činitelů, snažících se „objektivní faktory modifikovat, usměrňovat, využívat, eliminovat“, spadají zejména státní regulace. Ty můžeme charakterizovat jako „souhrn zákonů, opatření a pravidel, jimiž stát ovlivňuje vnější ekonomické vztahy z hlediska objemu, teritoriální a zbožové struktury, včetně institucionální formy provádění těchto vztahů“.¹⁷⁴ V této souvislosti nás na prvním místě zajímají autonomní a smluvní prostředky obchodní politiky. Zatímco autonomní prostředky, které „vycházejí především ze zájmů vlastní ekonomiky při respektování uzavřených smluv a dohod s jinými zeměmi“, obecně dělíme na pasivní (tarifní a netarifní bariéry) či aktivní (vývozní subvence a prémie, kurzovní politika, propagace, zřizování institucí apod.), smluvní prostředky se uplatňují v bilaterálních a multilaterálních hospodářských vztazích (např. obchodní smlouvy).¹⁷⁵ Mezi subjektivní faktory se řadí také zvyklosti a praxe obchodních společností, popřípadě vlivy vznikající na základě hospodářských a strukturálních charakteristik dovážející země.¹⁷⁶

¹⁷³ AMZV, IV. sekce, krab. č. 784, Projekt československé výstavy v Tokyu z 18. 6 1923.

¹⁷⁴ M. Svatoš, Zahraniční obchod, s. 25-26.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 29-30.

¹⁷⁶ Mitsuo Matsushita – Thoma J. Schoenbaum – Petros C. Mavroidis, The World Trade Organization. Law, Practice, Policy, 2. vyd., Oxford 2006, s. 258-259.

Vzhledem k tomu, že se objektivní a subjektivní faktory navzájem velmi úzce prolínají, není vhodné text strukturovat čistě tematicky na základě těchto vlivů. Pokusme se raději blíže porozumět tomu, jakým způsobem byli českoslovenští vývozci objektivně limitováni při vstupu na japonský trh a interpretovat tyto překážky v kontextu subjektivních snah o jejich odstraňování ze strany československého státu, významných institucí a prvorepublikových výrobců.

3.1 Geografická poloha, lidský kapitál a vzdálenost

Důležitým předpokladem pro vstup na japonský trh byla přítomnost lidí znalých tamních zvyklostí, a zároveň dostatečně schopných, aby dokázali firmu kompetentně zastupovat – lidský činitel ovlivňuje efektivnost zahraničněobchodní operace v některých případech až z jedné čtvrtiny.¹⁷⁷ Důkladná obeznámenost s japonskou ekonomikou, zvyklostmi a v některých případech i jazykem znamenala bezpodmínečnou nutnost. Země vycházejícího slunce byla pro Středoevropana velice exotickým prostředím, ještě více, než je tomu dnes. Československá republika v tomto ohledu nedisponovala bezprostředně po svém vzniku početným lidským kapitálem (Tabulka 5.). Krajanská kolonie v Japonsku patřila ve srovnání s dalšími státy, kde Čechoslováci pobývali, k jedné z nejmenších – zpočátku ji tvořilo něco málo přes dvacet lidí, kteří sídlili v okolí Tokia a Ósaky a věnovali se převážně obchodu a živnostem. Vzhledem k tomu, že byli rozprostřeni nerovnoměrně po celém Japonsku, nesdružili se do žádného spolku. Kolem poloviny dvacátých let žilo méně krajanů už jen v Albánii (třináct) a Portugalsku (jedenáct). Jen pro srovnání jich na území Číny tehdy působilo skoro tisíc.¹⁷⁸ Kompletnější informace o jejich povolání jsou k dispozici pouze pro rok 1929, ani tyto údaje ale nelze považovat za příliš spolehlivé.¹⁷⁹ Z řad krajanů tehdy v Zemi vycházejícího slunce působilo čtrnáct úředníků, dvanáct mechaniků, montérů a dílovedoucích, osm profesorů, sedm architektů a inženýrů, pět obchodních zaměstnanců, pět restaurátérů, cukrářů a uzenářů, dva hudebníci a zbytek připadl na další povolání.¹⁸⁰

¹⁷⁷ M. Svatoš, *Zahraniční obchod*, s. 162.

¹⁷⁸ *Zahraniční politika* 6, 1926, s. 197; Stanislav Klíma, *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 258-259.

¹⁷⁹ K jednotlivým povoláním jsou započítáni všichni členové rodiny.

¹⁸⁰ NA Praha, fond Ministerstvo sociální péče 1918-1951 (dále jen fond MSP), inv. č. 3831, kart. č. 3968, Výroční zpráva o vystěhovalectví od vyslanectví v Tokiu z 12. 1. 1929.

Tabulka 5. Počet československých státních příslušníků a krajanů žijících v Japonsku v letech 1922-1937. Tabulka je vzhledem k torzovitému charakteru pramenů neúplná, údaje pro některé roky chybí.

Rok	Češi a Slováci	Němci	Ostatní národnosti	Bez čl. státní příslušnosti	Celkem počet krajanů
1922	-	-	-	-	25
1923	11	2	0	1	14
1924	16	4	8	1	29
1925	12	8	4	1	25
1926	14	12	8	1	35
1930	28	25	7	2	62
1931	28	25	7	2	62
1932	28	23	8	2	61
1933	29	21	7	3	60
1934	31	22	6	3	62
1935	29	28	5	3	65
1937	34	30	7	2	73

Zdroj: AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Přehledy o úřední činnosti vyslanectví v Tokiu k jednotlivým rokům.

Vzhledem k absenci odborně připraveného lidského kapitálu se mnozí z těch, kteří navštívili Zemi vycházejícího slunce ještě před první světovou válkou, nebo zde dlouhodobě pobývali, záhy ocitli v hospodářských a diplomatických službách nového státu (Jan Letzel, Karel Jan Hora, Barbora Markéta Eliášová, Antonín Raymond apod.). Důležitou roli sehráli také příslušníci československého legionářského vojska působícího na Sibiři. Legionáři se do Japonska dostávali z diplomatických, vojenských nebo zdravotních důvodů (např. Jan Fierlinger, Pavel Růžička, Miloš Jiří Stejskal, Oldřich Mojžíšek či Jaroslav Kabelka). Zejména oni se později podíleli na zprostředkování obchodních styků se Zemí vycházejícího slunce.

Šance československých firem proniknout na japonský trh snižovala veliká vzdálenost spojená s pomalou komunikací a komplikovanou a drahou dopravou. Obchodní zástupce dorazil z Československé republiky do Japonska přibližně za patnáct dní a zpáteční cesta ho přišla na 18 až 20 tisíc Kč, tedy značnou částku.¹⁸¹ V tomto kontextu je třeba připomenout vysokou cenovou hladinu v Japonsku, k čemuž první československý vyslanec Karel Pergler po svém příjezdu do Tokia v roce 1920 poznamenal, že „...zde v Orientu výlohy jsou přímo příšerné“.¹⁸² Menší firmy si jen těžko mohly dovolit stálé zastoupení v Zemi vycházejícího slunce a jejich rozpočtové možnosti často neumožňovaly ani krátkodobý pobyt agenta za účelem průzkumu trhu, propagace a navázání nezbytných kontaktů. Posílat obchodní zprávy telegrafem bylo rovněž velice nákladné,¹⁸³ přičemž

¹⁸¹ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva od konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

¹⁸² AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva z 11. 4. 1920,

¹⁸³ Tamtéž, Zpráva ze 17. 3. 1920.

spolehlivé telegrafní spojení se podařilo navázat relativně pozdě.¹⁸⁴ Vyskytly se i případy, kdy do Japonska telegram nedorazil, nebo se po cestě zkomolil a nebyl příliš čitelný. Ještě koncem třicátých let měly tyto potíže například chomutovské *Mannesmannovy závody*.¹⁸⁵

Informace většího rozsahu mohly být doručeny pouze poštou, to ale trvalo velmi dlouhou dobu, zejména v prvních poválečných letech. Tehdy se propagační materiál dostal z Československa na tokijské vyslanectví až za dva měsíce. Nejrychlejší spojení mezi Japonskem a Evropou představovala sibiřská cesta přes sovětské Rusko, ta byla ale vzhledem k japonské intervenci na Sibiři velice nespolehlivá, pošta se proto až do uzavření japonsko-sovětské smlouvy z roku 1925 posílala spíše přes Ameriku.¹⁸⁶ Dopis touto cestou obvykle dorazil do Japonska za pět až šest týdnů.¹⁸⁷ Jen základní výměna informací tedy zabrala někdy až čtvrt roku, o sjednání obchodu nemluvě. Počínaje rokem 1925 se situace zlepšila, dopis byl z Japonska doručen do Berlína za osmnáct dní. Korespondence se však vzhledem ke vzdálenosti po cestě často ztrácela. Úřady doporučily zasílat poštu na Dálný východ dvojmo, na to ale československé firmy příliš nereflektovaly. Někdy sice korespondenci vyhotovily ve dvou verzích, vložily ji však do jediné obálky.¹⁸⁸ Buď zcela nepochopily instrukce, nebo se snažily ušetřit na poštovním.

Prvorepublikové společnosti udávaly nepřesné termíny dodávky, korespondence s nimi byla pro japonského zákazníka velice zdlouhavá a zboží špatně balily, což vedlo k reklamám a oboustranné nespokojenosti.¹⁸⁹ Zřejmě si plně neuvědomovaly, jak často se náklad po cestě překládá. Zastupitelské úřady přitom opakovaně informovaly, že balení je třeba věnovat značnou pozornost.¹⁹⁰ Přeprava zboží si vyžádala stejný čas jako u pošty, tedy pět až šest týdnů. Prvorepublikoví výrobci opomíjeli správné fakturování cen. Jako místo odběru často udávaly továrnu v Československu, japonský zákazník však o takové zboží nejevil zájem – požadoval ceny pro Hamburk nebo jiný přístav a ideálně započítat i přepravní náklady do Japonska.¹⁹¹ Při udání cen z továrny byli ochotni nakupovat zboží jen distributoři, to ale mnoha firmám i přes nízkou marži zřejmě vyhovovalo.¹⁹²

Českoslovenští podnikatelé na dotazy od japonských firem často ani nereagovali. To vše za situace, kdy němečtí konkurenti reflektovali nabídky ihned, telegraficky. Obrázek o tom, jaké komplikace vznikaly, si můžeme udělat na základě zprávy šanghajského zastupitelského úřadu, kde

¹⁸⁴ Tamtéž, III. sekce, kart. č. 714, Zpráva z 15. 6. 1920.

¹⁸⁵ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 415, kart. č. 160, Dopis od Exportního ústavu z 22. 10. 1936.

¹⁸⁶ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zprávy z 24. 4. 1920 a 17. 2. 1925.

¹⁸⁷ Tamtéž, IV. sekce, krab. č. 1223, Informace pro exportéry z 8. 12. 1922.

¹⁸⁸ Tamtéž, krab. č. 704, Zpráva od vicekonzula v Šanghaji z 26. 11. 1923.

¹⁸⁹ Tamtéž, krab. č. 1223, Výroční zpráva hospodářská za rok 1934 z 3. 3. 1935.

¹⁹⁰ SOkA Plzeň – KN, fond ŠZ-GŘ-Fiala, inv. č. 158, N 21, Všeobecné rady pro export do Japonska z 18. 5. 1923.

¹⁹¹ AMZV, IV. sekce, krab. č. 1223, Věcný návod pro hospodářské zpravodajství z 28. 5. 1924.

¹⁹² J. Čupr, Úskalí vývozu, Průmyslový věstník 15, 1928, č. 41, s. 529-530.

panovala obdobná situace jako v Japonsku – východoasijský dovozce československého zboží „zcela právem dovozuje, že nemá-li dotyčný exporter ani primitivních znalostí, nutných k výpravě korespondence, nemohou se u něho předpokládati ani znalosti o vypravení zboží do zámoří“. Obtíže ještě výstižněji shrnula periodická zpráva tokijského vyslanectví z června 1933, která konstatovala: „Zlepšení československo-japonských obchodních styků stále brzdí neznalost mezinárodní obchodní techniky československých firem, jejich liknavost a nedbalost ve vyřizování dotazů japonských firem, které o dovoz z ČSR mají skutečný zájem.“¹⁹³

3.2 „Socio-kulturní bariéry“

Jazyk nebyl tak důležitou bariérou pro vstup na japonský trh, jak by se mohlo na první pohled zdát, přesto dobrá znalost japonštiny znamenala podstatnou výhodu. Pro komunikaci ve východní Asii byla vzhledem k rozsáhlým aktivitám Spojených států a Velké Británie nezbytně nutná angličtina. Dle odhadů šlo obstarat až 95 % obchodní korespondence tímto jazykem. Znalost němčiny a francouzštiny, pro československý prostor mnohem typičtější, se v Zemi vycházejícího slunce příliš nerozšířila. Ministerstvo zahraničí varovalo, že veškeré ceníky, cirkuláře a tiskopisy směřující do Japonska musí být v anglickém jazyce, jinak zůstanou nepovšimnuty.¹⁹⁴ Alespoň ústní znalost japonštiny se hodila už v případě zřízení obchodní kanceláře. Jestliže chtěl obchodník budovat rozsáhlejší síť kontaktů,¹⁹⁵ jen těžko si vystačil pouze s angličtinou. Zvládnout japonštinu slovem i písmem není ani dnes snadnou záležitostí. Jazykovou bariéru pomáhali zpočátku překlenout krajané či sibiřští legionáři a koncem dvacátých let byla zahájena výuka japonštiny v Praze.

Vůbec první institucí, na jejíž půdě se v Československu dala získat alespoň základní znalost japonštiny, se stal *Orientální ústav v Praze*. Kurzy japonštiny a čínštiny zahájila kulturní sekce *Orientálního ústavu* již v roce 1929, chyběly však finanční prostředky, takže se této úlohy nakonec zhostila hospodářská sekce.¹⁹⁶ Pro zájemce byly pořádány i hodiny hospodářských cvičení v angličtině, speciálně pro země Orientu.¹⁹⁷ Japonština se obvykle vyučovala ve dvou kurzech (začátečníci a pokročilí) a roku 1935 byl pro vysoký zájem vytvořen kurz třetí (velmi pokročilí). Žáků tehdy bylo třicet pět, obvykle se ale jejich počet pohyboval někde mezi patnácti až dvaceti. Vyučování vedli Gerolf Coudenhove-Kaleji, Otto Wierer a později i sinolog Jaroslav Průšek.¹⁹⁸ Ten se japonsky naučil během své návštěvy Země vycházejícího slunce v polovině třicátých let.¹⁹⁹ Kurzy japonštiny,

¹⁹³ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Periodická práva I ze 7. 6. 1933.

¹⁹⁴ SOKA Plzeň – KN, fond ŠZ-GŘ-Fiala, inv. č. 158, N 21, Všeobecné rady pro export do Japonska z 18. 5. 1923.

¹⁹⁵ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva od konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

¹⁹⁶ Tamtéž, sig. II., inv. č. 65, kart. č. 19, Bulletin of the Oriental Institute Prague 2, 1938, s. 52.

¹⁹⁷ Tamtéž, sig. 22, inv. č. 35, kart. č. 12, Výborová schůze hospodářského odboru z 6. 9. 1932; Podrobněji také A. Jůnová Macková, *Orientální ústav a československé pronikání do Orientu 1928-1938*, s. 21.

¹⁹⁸ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. I. B. 8, inv. č. 59, kart. č. 18, Zpráva o činnosti Japonského sdružení za rok 1937; Tiskopis s názvem *Japonské sdružení*, nedatováno.

¹⁹⁹ AMZV, III. sekce, kart. č. 575, Dopis z 19. 10. 1934.

kteře se těšily větší popularitě než čínština, byly zdarma – platilo se pouze symbolické zápisné (kolem 20 Kč).²⁰⁰ Týdně byly odučeny dvě hodiny a až do konce kurzu obvykle vytrvala čtvrtina až polovina posluchačů. Jednalo se o úvod do japonského jazyka, hlubší znalosti mohli žáci získat pouze samostudiem. Studenti měli jen malou možnost mluvit a praktikovat mluvený projev.²⁰¹ Dle japonských údajů patřilo Československo koncem roku 1936 k zemím s vůbec největším zájmem o japonský jazyk, spolu s Finskem a Siamem (Thajskem) tehdy obsadilo první tři příčky.²⁰² Koncem třicátých let byla zahájena výuka japonštiny i na německé univerzitě v Praze, kde byl zřícen bezplatný lektorát pod vedením Gerolfa Coudenhove-Kalergiho.²⁰³

Zájemci o jazyk a kulturu Země vycházejícího slunce se v září 1933 sdružili do *Japonského sdružení při Orientálním ústavu* (Tójó kjókai ni-či²⁰⁴ bunka kjókai, 東洋協會日致文化協會). Iniciátorem této akce a předsedou sdružení se stal Gerolf Coudenho-Kalergi, tehdy tajemník japonského vyslanectví v Praze.²⁰⁵ Obdobná instituce (*Japonsko-československá společnost*) fungovala v Japonsku už od konce roku 1927. V jejím čele zasedal Ogasawara Čókan a členskou základnu tvořili významní japonští průmyslníci, finančníci a politici.²⁰⁶ Disponovala značnými finančními prostředky, které věnovala na propagační činnost Československé republiky v Zemi vycházejícího slunce.²⁰⁷ Do *Japonského sdružení* v Československu se původně přihlásilo třicet čtyři členů, jejich počet ale rychle vzrůstal. Nacházeli se mezi nimi obdivovatelé japonského jazyka a kultury i lidé, kteří měli v Zemi vycházejícího slunce hospodářské či jiné zájmy – obchodníci, diplomaté, zástupci velkých průmyslových a vývozních společností apod.²⁰⁸

Pro fungování *Japonského sdružení* byl důležitý štědrý dar od významného japonského průmyslníka, kterým byl Takaharu Micui (三井高陽, 1900-1983).²⁰⁹ Mandžuský incident (1931)

²⁰⁰ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. I. B. 4, inv. č. 45, kart. č. 15, Kurzy Orientálního ústavu v Praze 1937/1938.

²⁰¹ Tamtéž, inv. č. 42, kart. č. 14, Schůze vědecko-výchovné komise Orientálního ústavu z 18. 6. 1938; Archiv AVČR, fond OÚ, sig. I. B. 8, inv. č. 61, kart. č. 19, Dopis od Karla Haltmara z 2. 3. 1939.

²⁰² Tamtéž, sig. 014/2, inv. č. 15, kart. č. 6, Zpráva o činnosti Japonského sdružení za rok 1936; NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1622, Národní politika 18. 12. 1936.

²⁰³ Gerolf Coudenhove-Kalergi zpočátku získával příspěvek z fondu Micui Takaharu. Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 014/2, inv. č. 15, kart. č. 6, Schůze Kuratoria z 31. 1. 1939.

²⁰⁴ Čtení znakové složeniny 日致 je předmětem složitější interpretace. Zřejmě se jedná o fonetickou obdobu složeniny 日知 (ni-či), v překladu tedy „japonsko-československý“ (viz poznámky č. 100 a 104 na s. 27 této práce). Z tohoto důvodu bylo zvoleno čtení „ni-či“, přesto nelze vyloučit i jinou variantu.

²⁰⁵ Archiv České národní banky (dále jen AČNB), fond Živnostenská banka, sig. ŽB/4229/6, Spis Československo-japonská obchodní komora v Praze.

²⁰⁶ AMZV, III. sekce, kart. č. 593, Zpráva z 2. 3. 1931; Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Zpráva z 22. 3. 1929.

²⁰⁷ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Přehled o činnosti za rok 1934.

²⁰⁸ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. I. B. 8, inv. č. 59, kart. č. 18, Tiskopis s názvem Sdružení při Orientálním ústavě, nedatováno; Seznamy členů.

²⁰⁹ Bratranec tehdejší hlavy rodu Micui, jedné z nejbohatších japonských rodin. Vystudoval v Německu a později se stal velmi významnou osobností japonského kulturního života. Dnes je považován ze předního japonského

poškodil pověst Země vycházejícího slunce na mezinárodní scéně, což si japonské vládní kruhy velmi dobře uvědomovaly. V důsledku toho byl během dubna 1934 zahájen ambiciózní projekt – vláda se rozhodla šířit japonskou kulturu do zahraničí prostřednictvím nově založené instituce jménem *Společnost pro zlepšení mezinárodních kulturních styků* (Kokusai bunka šinkókai, 国際文化振興会). Podpory se jí dostalo nejen od vládních kruhů, ale i významných osobností veřejného života. Soustředila se zejména na propagaci mezikulturní spolupráce – navazování kulturních styků, výměnné pobyty studentů a pedagogů, publikační činnost apod. Pro tyto účely disponovala jedním milionem jenů (tehdy asi 7,5 milionu Kč).²¹⁰ Aktivitu společnosti finančně podpořili někteří japoňští mecenáši, mezi nimi Takaharu Micui, který poskytl příspěvky na propagaci japonské kultury ve střední a východní Evropě.²¹¹ Roku 1935 nabídl *Japonskému sdružení* dar v hodnotě 250 tisíc Kč, vyplácený po dobu pěti let (každoročně 50 tisíc Kč). Vzhledem k politickým událostem v letech 1938–1939 sice nebyl tento obnos nikdy plně proplacena, přesto umožnil *Japonskému sdružení* rozsáhlou kulturní a vzdělávací činnost.²¹²

Japonské sdružení převzalo v roce 1935 jazykové kurzy a začalo připravovat vydání české učebnice japonštiny. Tímto úkolem byl pověřen Jaroslav Průšek, kterému byl vyplacen honorář v hodnotě 7 tisíc Kč, později navýšen o další 2 tisíce Kč.²¹³ *Učebnici hovorového jazyka japonského* dokončila a začátkem roku 1939 vydala pod svým jménem Průšková manželka Vlasta Průšková-Novotná (později Vlasta Hilská). Text, který vyšel v nákladu tisíc kusů, nepracoval se znakovým písmem, pouze mluvenou japonštinou a měl sloužit „těm, kdož jedou do Japonska buď za obchodem nebo jako turisté“.²¹⁴ Jednalo se o první „původní“ učebnici japonského jazyka napsanou česky, nikoliv první učební text v češtině. Popud pro vydání úplně první učebnice japonštiny v českém jazyce dal již v roce 1932 Gerolf Coudenhove-Kalergi.²¹⁵ Úkolu se zhostil Otto Wierer – čistě pro interní

filatelistu a znalce dějin tamních železnic. Mimo jiné stál v čele *Japonsko-německé společnosti*. John G. Rogers, Mitsui. Three Centuries of Japanese Business, New York 1973, s. 228, 331.

²¹⁰ Z českých vědců získal v meziválečném období stipendium do Japonska pouze Jaroslav Průšek (pokud nepočítáme finanční příspěvek, který obdržel H. Slouka roku 1937 pro pozorování zatmění slunce v Japonsku).

²¹¹ AMZV, III. sekce, kart. č. 575, Zpráva z 22. 5. 1935

²¹² Za účelem správy finančních prostředků bylo zřízeno Kuratorium fondu Takaharu Micui při Orientálním ústavu v Praze. Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 005/3, inv. č. 11, kart. č. 3, Smlouva o zřízení fondu barona Takaharu Mitsui – překlad ze 4. 3. 1935.

²¹³ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 014/2, inv. č. 15, kart. č. 6, Zpráva o činnosti Jap. sdružení za rok 1935; Schůze Kuratoria z 18. 1. 1937 a 31. 1. 1939.

²¹⁴ Vlasta Průšková – Jaroslav Průšek, Předmluva, in: Vlasta Průšková-Nováková, Učebnice hovorového jazyka japonského, Praha 1939, s. V.

²¹⁵ Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 22, inv. č. 35, kart. č. 12, Výborová schůze hosp. odboru z 5. 2. 1932.

potřeby jazykových kurzů *Orientálního sdružení* přeložil zahraniční učebnice (používaly se tehdy především německé a anglické texty) a vytvořil české komentáře k japonské čítance.²¹⁶

Od vývozu do Země vycházejícího slunce odrazoval také japonský právní systém, který znesnadňoval vymáhání pohledávek. Japonské zákonodárství a soudnictví sice nebylo v meziválečném období na tak špatné úrovni jako třeba čínské,²¹⁷ neumožňovalo ale evropský standard právní ochrany.²¹⁸ Potíž spočívala v tom, že Japonci neměli příliš ve zvyku vést soudní spory, snažili se spíše dohodnout – to ostatně platí dodnes.²¹⁹ Řízení trvalo ve srovnání s Evropou dlouhou dobu, obzvláště ve sporech cizích státních příslušníků a bylo velmi nákladné, protože japonští právníci nevycházeli z běžných tarifů – ceny za poskytnuté služby pro cizince zvyšovali. Bylo výhodnější uzavřít smír, k čemuž směřovaly i soudy. Soudci v některých případech dokonce otevřeně stranili Japoncům.²²⁰ V případě nesouhlasu s reklamací zboží se českoslovenští vývozci většinou nedomohli právního řešení ve svůj prospěch, a tak spíše uzavírali dohody.²²¹

Nedostatky soudního systému Země vycházejícího slunce nečinily prvorepublikovým exportérům potíže jen na japonském trhu. Japonci poměrně hojně praktikovali průmyslovou špionáž, někdy přímo na území Československé republiky. Zejména během třicátých let dodávali na trhy třetích států výrobky pod falešnou československou značkou a napodobovali tvar zboží. Jednalo se o porcelán, jabloneckou bižuterii, klobouky, Baťovy výrobky (ponožky, obuv) a další.²²² Na japonské soudy nebylo spolehnutí, s úspěchem se nesetkaly intervence u tamních obchodních a průmyslových komor a československému naléhání nevyhověly ani úřady. Například obchodní a průmyslová komora v Nagoji, v jejímž obvodu byl prokazatelně identifikován případ imitace československé značky při výrobě porcelánu, uvedla: „*Jako nejpravděpodobnější se zdá, že dělníci vyrábějící porcelán, kteří byli instruováni, aby vytvarovali šálky po vzoru poskytnutém dovozcem, je ve skutečnosti napodobili i v jiných ohledech skrze jejich naprosté nepochopení instrukcí. Zdá se také, že omyl bohužel unikl*

²¹⁶ Texty jsem nenalezl. Je pravděpodobné, že se nedochovaly – pořízeny byly jen v množství kolem sta kusů. Archiv AVČR, fond OÚ, sig. I. B. 8, inv. č. 60, kart. č. 18, Schůze Japonského sdružení při Orientálním ústavu z 9. 6. 1937; Zpráva o činnosti Japonského sdružení za rok 1937.

²¹⁷ R. Cicvárek, *Obchodní poměry ve východní Asii*, s. 8-15.

²¹⁸ AMZV, IV. sekce, krab. č. 1223, *Obchodní politika za rok 1932*.

²¹⁹ Podrobnosti k tomuto zajímavému jevu i jeho možným důvodům viz John Owen Haley, *The Myth of the Reluctant Litigant*, *Journal of Japanese Studies* 4, 1978, č. 2, s. 359-390, dostupné z <http://www.jstor.org/stable/132030> (cit 7. 12. 2014).

²²⁰ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 173, kart. č. 126, Zpráva z 3. 9. 1935 - náklady soudního řízení v Japonsku.

²²¹ AMZV, IV. sekce, krab. č. 704, *Dopis od konzulátu v Ósace z 14. 6. 1938*.

²²² Více k této velice složité problematice viz AMZV, III. sekce, kart. č. 593, *Dopis z 19. 1. 1931*; NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 15730, inv. č. 55, kart. č. 371, *Dopis od obchodní a průmyslové komory v Č. Budějovicích ze 7. 9. 1935*; AKPR, fond KPR, inv. č. 694, kart. č. 58, *Referát o stavu a vyhlídkách sklářského průmyslu k roku 1929*; NA Praha, fond MPOŽ, zákl. č. 57.424/29, kart. č. 699, *Dopis od Bangles-Association z 23. 8. 1928*; NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 2867, inv. č. 51, kart. č. 116, *Dopis od Ústředny obchodních a živnostenských komor z 23. 2. 1932*; AMZV, IV. sekce, krab. č. 727, *Dopis od vyslanectví z 27. 9. 1935 – japonská imitace*.

pozornosti dozoru při nakládání (...) můžeme Vás ujistit, že k podobné chybě v budoucnu nedojde.“²²³ Nagojská komora, která odmítla záležitost jakkoliv dál řešit, neprojevila ani pohoršení nad přiznáním výrobce, že vytvaroval porcelán přesně podle československého vzoru – vše bylo chybou dělníka, který imitaci provedl příliš důkladně a přidal i obchodní značku. Můžeme jen dodat, že v obvodu nagojské obchodní a průmyslové komory se dva roky nato případ opakoval.²²⁴

Řada československých exportérů, potýkajících se na zámořských trzích se zostřenou japonskou konkurencí a průmyslovou špionáží, považovala jakékoliv snahy o proniknutí na trh Země vycházejícího slunce za zbytečné, ba nebezpečné – firmy neočekávaly úspěch a panoval strach, že se Japonci snáze dostanou k československým výrobkům a zkopírují je. Jednalo se zejména o výrobce jablonecké bižuterie. Nebyla to zcela pravda, Japonci mohli vzorky obstarat i jiným způsobem a některé druhy zboží šly v Japonsku dobře na odbyt. Situaci zajímavě okomentoval zástupce *Exportního ústavu* Ladislav Ploskal během své návštěvy Země vycházejícího slunce v roce 1938. Ve výstižně pojmenovaném referátu „*Japonsko jako konsument a jako konkurent*“ psal: „*Japonský trh se u nás podceňuje. Když jsem v Indii viděl, jak náš vývoz naráží každým krokem na ničivou konkurenci japonskou, nedovedl jsem si dobře představit, že bychom mohli prodávat v Japonsku samém. Skutečnost jest však bohudík jiná, příznivější (...)* Vystaly vrstvy obyvatelstva, které požadují jakostní zboží dovážené z ciziny. Japonsko – konsument hromadilo svou kupní sílu hodnotného zboží proto, že Japonsko – konkurent úspěšně dobývalo zahraničních trhů levným zbožím (...) Naše klobouky nemohly v Indii proniknouti pro ostrou konkurenci japonskou, ale v Japonsku samém docílují milionových obrátů...“²²⁵ Za pozornost stojí i zpráva od tokijského vyslance Karla Hally, kde v souvislosti s výstavou československého vzorkového zboží v únoru 1929 uvedl: „...zdejší v úvahu přicházející konkurenti průmysloví mohou si vzorky, které by měly sloužit k účelům napodobení, opatřiti nákupem na tržištích vzájemné soutěže /naší a japonské v cizině/, ne-li v prodejnách továren v ČSR, zejména při zájezdech svých exponentů do Prahy a jiných míst v ČSR.“²²⁶

3.3 Propagace značky „Made in Czechoslovakia“

Na japonském trhu soutěžilo před první světovou válkou mnoho zahraničních producentů. Rakousko-uherští výrobci nijak zvlášť nevynikali. Zboží prodávané pod značkou „Made in Austria“ sice často pocházelo z území českých zemí, japonský klient si však tuto skutečnost neuvědomoval a po

²²³ Překlad z angličtiny: „It seems to be most likely that the porcelain workers who were instructed to shape the cups after the sample furnished by an importer actually made them similar to it in other respects too through their sheer misunderstanding of the instruction. It also appears to be the fact that error has unfortunately escaped notice of the one attending to shipment (...) we can assure you that a similar mistake will be avoided in future.“ AMZV, IV. sekce, krab. č. 727, Dopis od Nagoya Chamber of Commerce and Industry z 26. 11. 1935.

²²⁴ Tamtéž, Dopis od konzulátu v Ósace z 27. 6. 1938 – imitace.

²²⁵ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 1337, kart. č. 312, Ploskalův referát psaný z Tokia 11. 6. 1938.

²²⁶ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60, Zprávy vyslanectví v Tokiu z 25. 2. 1929 – výstavka čsl. zboží v Tokiu.

první světové válce jevil jen malý zájem o nový, neznámý výrobek „Made in Czechoslovakia“.²²⁷ To bylo možné napravit rozsáhlou propagací, „*kteřá vytváří příznivé podmínky pro obchodní činnost a ovlivňuje přímo či nepřímo potenciální zákazníky při volbě dodavatele a jeho zboží a služeb*“.²²⁸ Realizátorem propagační činnosti se, vzhledem k nezájmu prvorepublikových vývozců o japonský trh a snahám státu minimalizovat reexport, staly zejména zastupitelské úřady (tokijské vyslanectví, ósacký konzulát), v menším množství pak soukromé subjekty a instituce. V popředí těchto aktivit se nacházela přednášková a publikační činnost, úzce spojená s pořádáním vzorkových výstav československého zboží.

Obrázek o tom, jakým způsobem zastupitelské úřady vedly propagační činnost, si můžeme udělat na základě přednášky z června roku 1928 před studenty a absolventy *Commercial University* v Tokiu. Nejdříve proslov zástupce vyslanectví, následovalo promítání sokolského filmu za doprovodu československé lidové hudby, poté několik skladeb od Antonína Dvořáka a nakonec filmová ukázka výroby tužek v budějovické továrně.²²⁹ Během celého meziválečného období vstupovalo Československo do japonského povědomí právě tímto způsobem – jako země s bohatou kulturou a silným hospodářstvím. Tělocvik, film, hudba (Smetana a Dvořák), průmyslová, umělecká či řemeslná zručnost (sklo, klobouky, tužky, grafika, loutky), k tomu ještě turistika a lázeňství (Karlovy Vary), literatura (Karel Čapek), sport (tenis, lyže, atletika) a postava prezidenta Masaryka,²³⁰ popřípadě Edvarda Beneše, ačkoliv k němu se ve třicátých letech tiskem šířila i animozita. Některé ze spisů obou státníků byly ještě v meziválečném období přeloženy do japonského jazyka.²³¹

Zřejmě první osobností, která se aktivně snažila o propagaci Československé republiky v Zemi vycházejícího slunce, byla slavná cestovatelka a autorka několika úspěšných cestopisů Barbora Markéta Eliášová (1874-1957).²³² V její činnosti ale zatím nelze spatřovat systematickou snahu o vytvoření reklamy pro československé zboží. Eliášová byla začátkem dvacátých let z Japonska odvolána v souvislosti s tzv. Perglerovou aférou, k něčemu takovému tedy nedostala ani prostor.

²²⁷ Podíl českých zemí na zahraničním obchodu habsburské monarchie je zatím neprobádanou záležitostí, vzhledem ke značnému průmyslovému potenciálu českého prostoru byl ale s největší pravděpodobností značný. Ivan Jakubec, K problematice zahraničního obchodu rakousko-uherské monarchie v letech 1850-1914, in: Josef Harna – Petr Prokš (eds.), *Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 33-34; R. Hotowetz, *Zahraněční obchod československého státu*, s. 4-5.

²²⁸ M. Svatoš, *Zahraněční obchod*, s. 273.

²²⁹ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 103, Zpráva z 14. 7. 1928.

²³⁰ V den narození prezidenta Masaryka se v Japonsku narodilo dítě, pojmenované po něm jako Masao, ve znakovém zápisu „spravedlivý“ (正男). Masaryk posílal dítěti dárky k narozeninám. Tamtéž, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva z 6. 7. 1929.

²³¹ Policejní inspektor, který doprovázel za války v roce 1917 Masaryka po Japonsku, přeložil do japonštiny jeho i Benešovy válečné paměti. Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Přehled o činnosti vyslanectví za rok 1937.

²³² Podrobnosti k jejímu životu viz Helena Heroldová, *Česká žena na cestě do Orientu. Životní příběh Barbory Markéty Eliášové*, *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 27, 2005, č. 12, s. 14-17; J. Kunský, *Čeští cestovatelé*, díl 2, s. 346-358.

Tokijské vyslanectví uspořádalo v meziválečném období řadu přednášek na téma československo-japonských hospodářských styků. Těžiště přednáškové činnosti můžeme spatřovat zejména mezi lety 1928-1929. Koncem roku 1927 požádala obchodní a průmyslová komora v Ósace československého vyslance Josefa Švagrovského, aby na půdě této instituce pronesl několik slov o první republice a jejím hospodářství. Švagrovský se tehdy chystal na návrat do pražské centrály, zodpovědnost proto svěřil svému zástupci, jímž tehdy byl první sekretář vyslanectví Benjamin Szalatnay. Ten vystoupil během dubna 1928 na půdě obchodních a průmyslových komor v Ósace i Kjótu, kde vzbudil značnou pozornost. Zkrácený text přednášky byl uveřejněn v prvotřídním anglicko-jazyčném obchodním zpravodaji *The Japan Times & Mail*.²³³ Jen pro zajímavost můžeme uvést, že noviny, neznalé středoevropských poměrů, udělaly chybu v názvu státu, uvedly ho jako „Czecho-Slovakia“, což si vyžádalo intervenci vyslanectví.²³⁴ Nové kolo přednáškové činnosti zahájil o rok později vyslanec Karel Halla. V prosinci 1929 podnikl šestidenní cestu po největších průmyslových centrech Japonska (Tokio, Ósaka, Kjóto, Kóbe a Nagoja). Navázal důležité kontakty a věnoval se propagaci první republiky a jejího hospodářství. Upoutal zájem vlivných osobností a získal pozitivní ohlasy u japonské veřejnosti a v tisku.²³⁵

Přednáškovou činnost zastupitelských úřadů lze hodnotit pozitivně. Zájem japonských firem proniknout na československý trh a navázat přímé obchodní styky byl patrný. Toho československé úřady využily a nabádaly obchodníky ze Země vycházejícího slunce, aby obeslali *Pražské vzorkové veletrhy*. Japonské ministerstvo obchodu sice odmítalo poskytnout pro tuto akci finanční subvence, přesto průmyslníci své výrobky poslali a veletrhů se účastnili.²³⁶ Výstava se setkala s úspěchem, zjistit, zda výrazněji stimulovala japonský vývoz do Československa nebo ne, ovšem nelze.²³⁷ Československé zastupitelské úřady zkoušely pořádat podobné akce i v Japonsku. Jejich činnost byla ztížena tím, že v Zemi vycházejícího slunce zatím nedošlo k zavedení institutu vzorkových veletrhů podobných těm evropským (Lyon, Lipsko, Mnichov, Vídeň, Praha apod.) – výstavy průmyslových výrobků se konaly zřídka a nepravidelně.²³⁸ Větší potíže ale představoval nezájem československých firem účastnit se těchto akcí a jejich neochota poskytovat reprezentativní vzorky zboží pro strach z průmyslové špionáže.

²³³ AMZV, I. sekce (konzuláty), kart. č. 2, Zprávy z 25. 12. 1927 a 30. 6. 1928.

²³⁴ Tamtéž, *The Japan Times & Mail* 24. 10. 1927. Další zprávy o přednáškách viz AMZV, III. sekce, kart. č. 523, *The Japan Times & Mail* 16. 7. 1928.

²³⁵ AMZV, III. sekce, kart. č. 714, Zpráva z 19. 12. 1929.

²³⁶ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 2, Zpráva z 23. 6. 1928; Tamtéž, kart. č. 102, Dopis z 19. 7. 1929.

²³⁷ NA Praha, fond MPOŽ, zákl. č. 102, kart. č. 1460, Žádost o subvenci na rok 1931 z 5. 12. 1930.

²³⁸ AČNB, fond Národní banka Československá (dále jen fond NBČ), sig. NBČ/1393/3, Zpráva z 23. 5. 1928.

Uspořádat vzorkovou výstavu československého zboží v Japonsku se jako vůbec první²³⁹ pokusil Jan Letzel v roli majitele *Japonsko-československé obchodní společnosti* (Ni-če bóeki ša, 日知貿易社) při spolupráci s firmou *Suzuki & Co.* Ředitel její tokijské filiálky Okamoto přesvědčil už za Rakouska-Uherska vídeňskou vládu k účasti na výstavě vzorkového zboží ve velkých japonských městech, kvůli válečným událostem se ale tento podnik nikdy neuskutečnil. Okamoto si uvědomoval, že převážná část průmyslové výroby habsburské monarchie spadala na české země, a tak se po válce obrátil na Letzela. Pokusil se za spoluúčasti firmy *Suzuki & Co.*, československé vlády a průmyslových kruhů uspořádat vzorkovou výstavu ve střediscích japonského obchodu – Tokiu, Ósace a Kóbe. Nejednalo se o záležitost čistě hospodářskou, japonský dovozce měl nabýt dojmu, že je Československo zemí průmyslově i kulturně bohatou. Umělecké ztvárnění výstavy zajišťoval Jan Letzel,²⁴⁰ ku pomoci mu byl architekt Antonín Raymond.²⁴¹

Výstava československého zboží se měla uskutečnit na přelomu let 1923/1924, plány se však záhy změnily. Na vině bylo velké zemětřesení v oblasti Kantó v září 1923. Letzel se ocitl ve složité finanční situaci, svěřil proto své obchody firmě *Suzuki & Co.* a odcestoval zpět do Československa.²⁴² On ani Okamoto však myšlenku výstavy vzorkového zboží nevzdali. Bezprostředně po zemětřesení byla v Japonsku velká poptávka po materiálech nutných k rekonstrukci (stavební hmoty, stroje apod.), a tak zaměřili expozici na firmy vyrábějící toto zboží. Letzel získal v Praze spolupráci *Ústředního svazu československých průmyslníků* a začal shánět účastníky.²⁴³ Osobní dohled byl potřeba – Letzel si uvědomoval, jak nezkušení českoslovenští výrobci při obchodu se zámořím jsou. Toto své přesvědčení vyjádřil v dopise z května 1924: „...náš průmysl, který byl dosud odkázán se sprostředkováním svých obchodů na agenty v Hamburku, Berlíně, Vídni a jinde, nemá dost zkušeností z exportu a podává nabídky s nedostatečnými údaji. Poněvadž i písemná jednání o doplňky a vysvětlivky neměla velkých účinků i vzhledem k poměrně dlouhému času nutnému k vyřízení korespondence (...) mnohé slibné obchody stávaly se neproveditelnými. Žádostem o zaslání vzorků nebylo vyhověno, nebo za podmínek nepřijatelných.“ Zboží mělo být vystaveno na jaře roku 1924 v Ósace, zatím v menším množství. Sešlo i z těchto plánů, místo toho se Letzel s Okamotou připravovali na jubilejní výstavu v Kjótu. Mnoho československých výrobců věnovalo expozici velkou pozornost,²⁴⁴ zájem společnosti *Suzuki & Co.* ale již klesal. V dubnu 1924 totiž náhle zemřel Okamoto a administrativní přesuny uvnitř firmy naznačovaly, že příhodná doba pro uspořádání výstavy

²³⁹ František Zbořil tvrdí, že Československo uspořádalo vlastní expozici už na „První mírové výstavě v Tokiu“ roku 1921. Zmínky o této události se mi nepodařilo v primárních pramenech objevit. F. Zbořil, *Československá a česká zahraniční politika*, s. 104.

²⁴⁰ AMZV, IV. sekce, krab. č. 784, Dopis od Letzela z 18. 6. 1923.

²⁴¹ NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1621, *Národní listy* 26. 7. 1923.

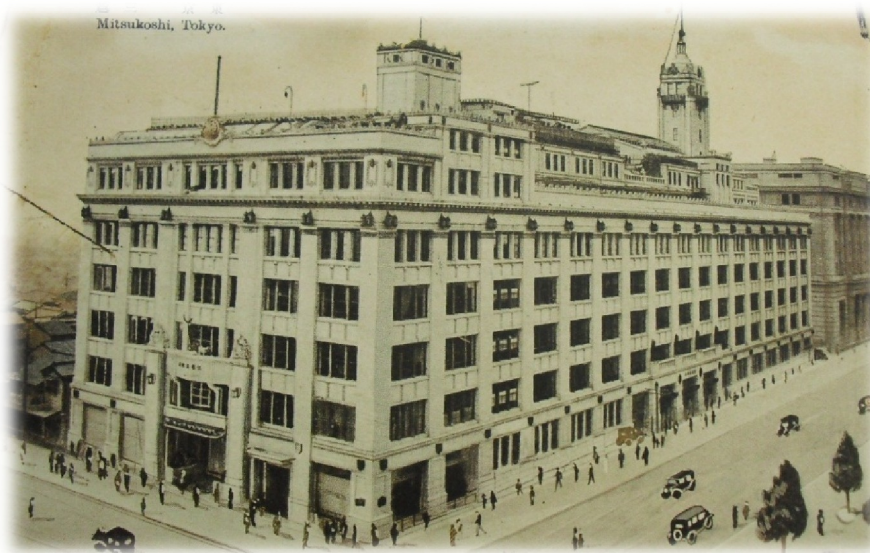
²⁴² Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Dopis od konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

²⁴³ NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1621, *Tribuna* 22. 1. 1924.

²⁴⁴ AMZV, IV. sekce, krab. č. 704, Dopis od Letzela z 31. 5. 1924.

pominula. Společnost se ocitla v úpadku a nemohla si podobnou akci dovolit. Brzy nato předčasně zemřel Jan Letzel, a tím skončil i první pokus o uspořádání vzorkové výstavy československého průmyslového zboží v Zemi vycházejícího slunce.²⁴⁵

Obrázek 5. Obchodní dům Micukoši v Tokiu.

Zdroj: NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60.

Nové iniciativy se chopily až prvorepublikové zastupitelské úřady v souvislosti s přednáškovou činností Benjamina Szalatnaye koncem dvacátých let. Tokijské vyslanectví zřídilo v roce 1928 vlastní vzorkárnu přímo v budovách úřadu, a zároveň začalo plánovat velkou expozici průmyslové zboží při příležitosti desetiletého výročí založení Československé republiky. Jako vhodná lokalita byl vybrán tehdy největší obchodní dům v Tokiu, Micukoši ve čtvrti Surugačó (dnešní Nihonbaši 1-čóme, 日本橋一丁目).²⁴⁶ Výstavy se účastnilo pouze třiatdvacet prvorepublikových firem, a to převážně podniky, které se již na japonském trhu etablovaly (např. velurové a plstěné klobouky, sklo, knoflíky, dýmky, tužky, kapesníky, rukavice, obkladačky a dlaždice, výrobky z gumy, chmel). Noví vývozcí neprojevovali o akci zvláště velký zájem. Nashromáždilo se kolem dvou tisíců vzorků lehkého průmyslu. Produkty těžkého průmyslu vystaveny nebyly, protože se expozice vcelku logicky omezila na zboží prodávané v japonských obchodních domech. Pozornosti se těšila galanterie a obrovský úspěch zaznamenaly „výrobky lidového svérázu“ (kroje, hračky, výšivky apod.). Panoval strach zokopírování československých vzorků, výrobci jemného porcelánu, koberců, konfekce, koženého zboží, obuvi, textilu a vlněného a bavlněného zboží proto expozici vůbec neobeslali. Sedmidenní výstavu navštívilo

²⁴⁵ Údaje o Letzelově úmrtí, poskytnuté ósackým konzulátem, se neshodují s dalšími prameny. Podle Jana Fierlingera zemřel Letzel v prosinci 1924 v Brně, nikoliv o rok později v Praze. Tato práce si však nemůže klást ambice hlouběji zkoumat bibliografické údaje Letzelova života. Srov. Archiv AVČR, fond OÚ, sig. 34/1, inv. č. 38, kart. č. 13, Zpráva od konzulátu v Ósace z 14. 7. 1932.

²⁴⁶ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60, Zpráva od vyslanectví z 6. 6. 1928 – výstava v Tokiu; Zpráva od vyslanectví z 27. 7. 1928 – obchodní styky s Japonskem.

denně kolem deseti tisíc lidí. V šestém patře obchodního domu Micukoši se promítaly za doprovodu československé hudby filmy o Praze (*Praha v záři světla*) a tužkách, jejichž výrobní postup zatím japonský průmysl nezvládl. Přes malou účast prvorepublikových firem se výstava setkala s úspěchem, téměř všechny vzorky byly rozprodány a několik desítek japonských firem projevilo zájem o import zboží z Československa.²⁴⁷ Jen pro zajímavost lze uvést, že výstavu navštívil také princ Gin Ri, který o rok dříve pobyl krátký čas v Československu.²⁴⁸

Obrázek 6. Pohled na Československou vzorkovou výstavu v obchodním domě Micukoši v roce 1929.

Zdroj: NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108 , inv. č. 48, kart. č. 60.

Výsledek tokijské expozice podpořil snahy o pořádání dalších podobných akcí ze strany československých zastupitelských úřadů. Potíže opět činil nezájem československých vývozců o japonský trh. Ještě koncem února 1929 se vyslanectví účastnilo „Výstavy soudobých hospodářských poměrů všech národů světa“ v Tokiu, pozvánka ale přišla pozdě, chyběl proto čas na přípravu skutečně reprezentativní akce. Další iniciativy se chopil nově založený konzulát v Ósace. Při příležitosti dvanáctiletého výročí vzniku státu se rozhodl upořádat výstavu umělecko průmyslových výrobků (hračky, keramika, lidový nábytek, svícny, výšivky apod.) a z finančních důvodů ji propojit s expozicí československé grafiky v Ósace (myšlenka na tuto akci pocházela od sdružení českých

²⁴⁷ Tamtéž, Zprávy vyslanectví v Tokiu z 25. 2. 1929 – výstavka čsl. zboží v Tokiu.

²⁴⁸ Více k pobytu prince a princezny Ri v Praze viz D. Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1928, s. 140-142.

grafiků a umělců *Hollar*). Jednalo o snahu ósackého konzulátu obchodně využít zájem, jenž někteří Japonci projeví o československé lidové a umělecké zboží. Cílem bylo „*seznámiti širokou veřejnost bohatého města Osaky a sousedních měst Kiota a Kobe s čsl. umělecko průmyslovými výrobky*“ a „*vyvolati hmotný zájem o pravidelný odběr těchto výrobků zúčastněnými obchodníky, kterým čsl. svéráz jest úplně neznám...*“. Finanční prostředky slíbila poskytnou i firma *Liebermann Waelchli & Co.*, úzce spjatá s fungováním ósackého konzulátu. Ta vystupovala jako importér vzorkového zboží a zajistila kupce na japonské straně.²⁴⁹

Umělecko průmyslová výstava v Ósace byla velmi ambiciózním projektem, snahou o etablování úzce specializovaných československých výrobců uměleckého zboží na japonském trhu. Zastupitelské úřady však záhy narazily na neochotu prvorepublikových firem odeslat vzorky. Konzulát v Ósace se snažil přesvědčit k účasti *Svaz československého díla*,²⁵⁰ jeho členové ale zaujali negativní stanovisko – zejména výrobci porcelánu. Opět vstoupil do popředí strach z japonské průmyslové špionáže: „*Svaz československého díla zahájil jednání s průmyslovými podniky, které vesměs oznámily nezájem a vidějí v této akci zakrytou špionáž japonských firem, které porcelán vyrábějí levněji, než bychom mohli dodávat.*“²⁵¹ Výstava československých grafik se nakonec konala v Ósace v únoru 1931 (sdružení *Hollar*), expozice umělecko průmyslového zboží ale nebylo zatím možné pro nezájem prvorepublikových výrobců zahájit.²⁵² Konzulát se nevzdal, opět kontaktoval *Svaz československého díla* a získal od něho předběžný souhlas s výstavou. Jednání se přesto protáhla na dlouhou dobu. Po dohodách s japonskými obchodními zástupci, kteří dokonce navštívili za tímto účelem Prahu, byl jako konečný termín stanoven listopad nebo prosince 1933.²⁵³ Tentokrát se proti iniciativě postavili výrobci jablonecké bižuterie: „*...nemůžeme se zbavit obav, že se strany japonské sledují se také "jiné zájmy" (...) výstava musila by býti obelána kolekcemi nových posledních vzorů, jinak neměla by tato výstavní akce valného významu (...) doporučujeme největší opatrnost, a to již v zájmu celého jabloneckého sklářského průmyslu.*“²⁵⁴ Do Země vycházejícího slunce odeslalo vzorky jen několik firem. Strach z průmyslové špionáže neumožnil konání expozice na komerčním základě a uspořádání menší akce bránil nedostatek finančních prostředků.²⁵⁵ Výstava československých umělecko průmyslových výrobků se v meziválečném Japonsku nikdy nekonala.

²⁴⁹ AMZV, III. sekce, kart. č. 593, Zpráva od vyslanectví ze 13. 3. 1929; Zpráva konzulátu v Ósace z 25. 2. 1930.

²⁵⁰ Svaz sdružoval výrobce uměleckého zboží a zajišťoval propagační a prodejní činnost. Více např. Veronika Pecová, Organizace výtvarné práce v duchu přítomné doby - Svaz československého díla, Bakalářská práce obhájená na SDU FF MU 2011, Brno 2010, s. 4-5.

²⁵¹ AMZV, III. sekce, kart. č. 593, Dopis od Svazu československého díla z 19. 1. 1931.

²⁵² Tamtéž, Dopis od MZV z 27. 4. 1931.

²⁵³ Tamtéž, Záznam (rekapitulace) z 8. 2. 1933.

²⁵⁴ Tamtéž, Dopis od Svazu československého díla z 22. 9. 1933.

²⁵⁵ Tamtéž, Dopis od konzulátu v Ósace z 5. 7. 1934.

Obrázek 7. Vzorky československého zboží na „Severoevropské výstavě“ v Ósace roku 1936.

Zdroj: AMZV, III. sekce, kart. č. 593.

Za pomyslnou tečku československých vzorkových expozic v meziválečném Japonsku lze považovat účast na třítydenní „Severoevropské výstavě“ (Hokuó tenrankai, 北欧展覧会), a to i přesto, že žádná (sic!) československá firma neprojevila o tuto akci, jejíž úspěšný průběh zajistila součinnost zastupitelských úřadů (hlavně ósacký konzulát) s *Exportním ústavem Československým*, jakýkoliv zájem. Naproti tomu německé, švédské a finské obchodní kruhy přikládaly výstavě, která se uskutečnila v paláci ósackého Průmyslového muzea v říjnových dnech roku 1936, značnou pozornost. Československá „informačně propagační“ expozice získala prostor 250 m². Vystaveny byly vzorky nejdůležitějších výrobků lehkého i těžkého průmyslu, vyvážené do Japonska (jáchymovské radium, ocel, brousící hmoty, roury, sklo, klobouky, rukavice, kapesníky apod.). Vzhledem k nezájmu domácího průmyslu mohl být použit pouze materiál již přítomný v Japonsku – vzorky z místností tokijského vyslanectví, ósackého konzulátu a zástupců některých československých vývozců. *Exportní ústav* dal k dispozici plakáty se statistickými údaji o vzájemné zahraničněobchodní výměně a další propagační materiál. Ten kladl důraz nejen na československý průmysl (*Poldina huť, Baťa, Pražské vzorkové veletrhy*), ale i přírodní krásy Československé republiky, její infrastrukturu a turisticky zajímavé lokality (Praha s moderními hotely, hrad Karlštejn, lázně v Karlových Varech, Tatry na Slovensku atd.).²⁵⁶

²⁵⁶ Tamtéž, Dopis od konzulátu v Ósace ze 17. 10. 1936.

„Severoevropská výstava“, poslední velká vzorková expozice, na níž se první republika v Japonsku účastnila, skončila i přes nezáměr československých průmyslových kruhů úspěšně. Nebyl ale zcela využit potenciál, který tato a jí podobné akce v Zemi vycházejícího slunce nabízely. Postoje prvorepublikových výrobců shrnuje zpráva Exportního ústavu ze srpna 1936: „...podle získaných zkušeností mají zdejší firmy k podobným akcím malou důvěru. Pokud jde o Japonsko, namítají firmy, že vzhledem k tamnímu průmyslu neočekávají obchodní úspěch, neboť nemohou Japonsku konkurovat.“²⁵⁷ Zdar některých československých vývozců, například kloboučnického průmyslu, ovšem naznačuje opak.

Obrázek 8. Československý vyslanec Josef Švagrovský vítá podplukovníka Skálu v Japonsku.

Zdroj: NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1621.

Pojednání o propagaci značky „Made in Czechoslovakia“ v Japonsku můžeme uzavřít stručnou zmínkou o letu podplukovníka Jaroslava Skály do Země vycházejícího slunce v roce 1927. Deset tisíc kilometrů dlouhý let a následný sedmidenní program, připravený československými zastupitelskými úřady v Japonsku přilákal zájem o prvorepublikový aviatický průmysl, zejména výrobu letadlových motorů.²⁵⁸ Japonské zaibacu a velké obchodní domy (Micui, Iwai, Micukoši a Nakadžima) uspořádaly pro letce slavnostní recepci a koncert Iwai dokonce projevil zájem o dodávky motoru typu Walter

²⁵⁷ Tamtéž, Dopis od Exportního ústavu ze 7. 8. 1936,

²⁵⁸ Podrobnosti k této akci viz D. Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1928, s. 132-139.

akciové společnosti *J. Walter a spol.*,²⁵⁹ který se v meziválečném období proslavil po celém světě.²⁶⁰ Výrobky společnosti *Walter* si udělaly v Zemi vycházejícího slunce dobré jméno. Ještě koncem třicátých let se letecká společnost *Šówa hikóki kógjó kaiša*, založená roku 1937, snažila získat licenci na typ *Walter Sagitta I RC*.²⁶¹

3.4 Absence přímého bankovního spojení

Úspěšnému pronikání prvorepublikových firem na japonský trh bránily také komplikace v platebním styku mezi Československem a východní Asií. Tento problém byl charakteristický už pro habsburskou monarchii – žádná rakousko-uherská banka neotevřela před první světovou válkou vlastní filiálku v Japonsku.²⁶² Úřady naléhaly na československé obchodníky, aby platily formou tzv. neodvolatelného kreditního listu (*irrevocable letter of credit*) a požadovaly 35-50 % kupní ceny předem a zbytek při naložení zboží v některém z evropských přístavů.²⁶³ Tento prostředek je často užíván dodnes jako garance ze strany banky, že zákazník zaplatí celou smlouvenou částku – angličtí soudci dokonce označili neodvolatelný kreditní list za „*mízu mezinárodního obchodu*“.²⁶⁴ Proces je poměrně jednoduchý: klient instruuje svůj finanční ústav (vystavující banka), aby se dohodl s bankou vývoze (avizující banka) na otevření specifického kreditního listu. Avizující banka pak vyplatí svému klientovi příslušnou částku na základě předání dopravních dokumentů.²⁶⁵ Potíže nastávají, jakmile neexistuje přímé bankovní spojení mezi danými státy. Prvorepublikoví vývozci se tak museli spoléhat na velké bankovní domy v zahraničí (zejména v Německu, Velké Británii a Spojených státech), působící na japonském trhu.

Absence přímého bankovního spojení byla pro československé firmy velice nepohodlná, úřady se proto snažily tento nedostatek odstranit. Iniciativy se chopilo československé vyslanectví v Tokiu. V roce 1928 navrhlo, aby některá z českých bank vstoupila v korespondenční styk s *Yokohama Specie Bank*. Jednalo se o významný japonský finanční ústav, který se soustředil na operace spojené se zahraničním obchodem.²⁶⁶ Tato snaha však ztroskotala pro negativní stanovisko ze strany *Národní banky Československé*, přestože *Česká banka Union* jevila o navázání přímého bankovního spojení s Japonskem zájem.²⁶⁷ Přímých plateb mezi Československem a Japonskem bylo tehdy tak málo, že se

²⁵⁹ AMZV, III. sekce, kart. č. 714, Zpráva z 16. 9. 1927; Tamtéž, fond PZ, Tokio 1918-1939, Telegram z 18. 1. 1928.

²⁶⁰ Václav Němeček, *Československá letadla 1918-1945*, Praha 1983, s. 216-220.

²⁶¹ AMZV, IV. Sekce, krab. č. 536, Dopis od konzulátu v Ósace firmě *Walter* z 14. 12. 1937.

²⁶² A. Skřivan, *Vzhůru na Východ*, s. 17-18.

²⁶³ SOKA Plzeň, Klášter u Nepomuku, fond ŠZ-GŘ-Fiala, inv. č. 158, N 21, Všeobecné rady pro export do Japonska z 18. 5. 1923.

²⁶⁴ Překlad z angličtiny „the life blood of international commerce.“ Citováno podle Olive M. Schmitthoff, *Schmitthoff's export trade. The law and practice of international trade*, 9. vyd, London 1993, s. 400.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 403.

²⁶⁶ AČNB, fond NBČ, sig. NBČ/1393/3, Dopis od vyslanectví z 23. 5. 1928.

²⁶⁷ AMZV, IV. sekce, krab. č. 704, Dopis od Svazu československých bank z 19. 7. 1928.

dle názoru *Národní banky* spojení nevyplatilo a jeho vybudování by pouze vedlo k růstu nákladů.²⁶⁸ V meziválečném období nakonec žádný československý finanční ústav nevstoupil do přímého bankovního styku s Japonskem.

Některé československé firmy požadovaly při obchodním styku s Japonskem šekovou platbu předem, s tím ale japonští zákazníci obvykle nesouhlasili.²⁶⁹ Přímé šekové spojení mezi Československem a Japonskem ostatně po celá dvacátá vůbec nefungovalo. *Československá poštovní spořitelna* v Praze rozhodla o navázání přímého převodního styku se Zemí vycházejícího slunce teprve během roku 1931. Japonsko tehdy bylo posledním státem s šekovou službou, s nímž nebylo přímé spojení ještě vybudováno. Vytvoření převodního styku pak trvalo ještě další dva roky. Platby se na žádost československé strany přepočítávaly podle francouzského franku.²⁷⁰ Tento platební způsob ale nikdy nehrál při realizování zahraničněobchodní výměny s Japonskem zásadnější roli.

3.5 Kartelové dohody

Jedním z důležitých faktorů bránících vstupu československých firem na japonský trh, který je však v souvislosti s československým vývozem do zámoří často opomíjen, byly mezinárodní kartelové dohody – organizace producentů podobného zboží, kteří společně zvyšují ceny, nebo omezují výstup.²⁷¹ Patrný byl tento problém zejména před rokem 1930. Některé československé firmy měly povoleny jen malé dodávky do Japonska – např. v průmyslu broušeného tabulového skla je omezovala ujednání s belgickými, francouzskými a anglickými sklárnami. *Škodovy závody* uzavřely se svým většinovým kapitálovým vlastníkem, francouzským koncernem Schneider, dohodu o geografickém rozdělení odbytišť. Zbrojní dodávky pro Zemi vycházejícího slunce obstarával Schneider, výroba se dělila mezi obě společnosti. *Škodovy závody* v meziválečném období žádný vojenský materiál do Japonska nedodaly.²⁷² Jindy československé výrobce limitovaly cenové dohody. Společnosti se zavázaly, že budou prodávat zboží za stejné ceny jako konkurence, to je ale znevýhodňovalo, protože značka „Made in Czechoslovakia“ ještě nebyla na japonském trhu příliš zavedená.²⁷³ Teprve rozpad některých mezinárodních kartelů za velké hospodářské krize usnadnil vstup prvorepublikových firem na japonský trh, například v kovodělném průmyslu (zejména válcované zboží).²⁷⁴

²⁶⁸ AČNB, fond NBČ, sig. NBČ/1393/3, Dopis od NBČ z 23. 6. 1928.

²⁶⁹ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 1702, inv. č. 48, kart. č. 57, Dopis od Handels- und Gewerbekammer Reichenberg z 22. 1. 1929.

²⁷⁰ AČNB, fond Poštovní spořitelna v Praze, sig. PSP/155/19, Zápisy ze schůzí výkonného výboru z 13. 11. 1931 a 19. 5. 1933.

²⁷¹ Paul A. Samuelson – William D. Nordhaus, *Ekonomie*, 19 vyd., Praha 2013, s. 190.

²⁷² SOKA Plzeň – KN, fond ŠZ-GŘ-Praha, inv. č. 3210, N 1176, Smlouva "Schneider-Škoda" o dodávkách zbrojovky z roku 1924.

²⁷³ AMZV, IV. sekce, krab. č. 727, Zpráva vyslanectví z 27. 3. 1930 – obchodní styky.

²⁷⁴ Tamtéž, I. sekce (konzuláty), kart. č. 102, Zpráva z 6. 3. 1936 – výroční zpráva hospodářská za rok 1935.

Zcela odlišný problém představovaly smlouvy o výhradním zastupování s exportéry v Hamburku, Londýně, popřípadě jinde. Českoslovenští producenti se smluvně vážali, že budou do Země vycházejícího slunce vyvážet zboží pouze jejich prostřednictvím. Ve chvíli, kdy se naskytla příležitost navázat přímé obchodní spojení, obvykle vůbec nereagovali.²⁷⁵ Důsledky nadnárodních kartelových ujednání pro vývoz Československé republiky na vzdálené zámořské trhy zatím patří mezi zcela neprobádanou problematiku, která si v budoucnu jistě zaslouží značnou pozornost. Jejich dopad na hospodářské vztahy s Japonskem nelze v rámci této práce zhodnotit.

3.6 Tarifní a netarifní bariéry

Zatímco poválečné Japonsko nechvalně proslulo uvalováním netarifních bariér na zahraniční zboží,²⁷⁶ v meziválečném období se ještě nejednalo o rozšířený prostředek ochrany tamního trhu. Vzestup netarifních bariér můžeme charakterizovat teprve jako jeden z obecných trendů poválečného hospodářství: „*Dá se říci, že necelní bariéry jsou substitutem tradičnějších cel od té doby, kdy se cla začala odstraňovat.*“²⁷⁷ Země vycházejícího slunce začala netarifní bariéry výrazněji uplatňovat teprve po roce 1937, v souvislosti s intervencí v Číně (povolovací řízení, devizová omezení, zákaz dovozu). Naproti tomu tarifní bariéry zřetelně omezovaly vstup československého zboží na japonský trh v celém meziválečném období.

Průměrná výše celních sazeb před rokem 1914 činila asi 20 % hodnoty zboží,²⁷⁸ míra ochrany domácího trhu tedy nebyla vysoká. Válečná inflace celní ochranu snížila a události související se zemětřesením z roku 1923 výrazně stimulovaly dovoz. Císařské nařízení ze 17. září 1923, platné až do konce března následujícího roku, umožnilo bezcelně importovat potraviny, chemikálie, léčiva, stavební materiál a suroviny či polotovary ke zhotovení šatstva. Celní sazby na automobily a součástky do nich (s výjimkou nákladních aut) byly redukovány na polovinu.²⁷⁹ Japonská vláda se navíc v roce 1924 rozhodla využít rozsáhlých zahraničních půjček na rekonstrukci zemětřesením postižené oblasti Kantó, čímž dále stimulovala import.²⁸⁰ Na základě československých statistik – údaje o reexportu nelze získat – je patrné, že prvorepublikové firmy nedokázaly této příležitosti plně využít (Tabulka 6.). Je pravda, že českoslovenští exportéři slavili v roce 1923 značné úspěchy – vývoz dosáhl svého meziválečného vrcholu. Vzhledem k tomu, že zemětřesení zasáhlo Japonsko až v září 1923 a stimulační opatření ze strany japonské vlády lze datovat na podzim téhož roku, je otázkou, zda lze příčiny meziročního vzestupu spatřovat právě v této tragické události. Japonský import ostatně stoupal až do roku 1926, zatímco dovoz z Československa ve stejném období rychle klesal.

²⁷⁵ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 5108, inv. č. 48, kart. č. 60, Zprávy o výstavě čsl. zboží v Tokiu z 25.2.1929.

²⁷⁶ Edwin O. Reischauer – Albert M. Craig, Dějiny Japonska, Praha 2000, s. 312.

²⁷⁷ Samuelson – Nordhaus, Ekonomie, s. 359.

²⁷⁸ A. Skřivan, „Vzhůru na Východ“, s. 24-25.

²⁷⁹ AMZV, IV. Sekce, krab. Č. 536, Zpráva od konzulátu v Brémách z 3. 10. 1923.

²⁸⁰ AČNB, fond NBČ, sig. NBČ/1393/3, Zpráva vyslanectví z 21. 3. 1924.

Československé firmy ve druhé polovině dvacátých let buď ztrácely o japonský trh zájem, nebo se snižovaly jejich konkurenční možnosti, popřípadě rostla závislost na zprostředkovatelském obchodu, který je pro československé i japonské statistiky neviditelný.

Tabulka 6. Srovnání celkového japonského importu a dovozu z Československé republiky v letech 1923-1928 (1922= 100).

Rok	Dovoz celkem	Dovoz z ČSR
1923	106	123
1924	111	80
1925	116	68
1926	124	60
1927	114	58
1928	112	48

Zdroj: Historical Data on International Trade Statistics 1900–1960, dostupné z http://unstats.un.org/unsd/trade/imts/historical_data.htm (cit. 25. 4. 2014); Zahraniční obchod republiky Československé, Československá statistika III, Praha 1923-1948.

Ještě po zemětřesení v roce 1923 čítala průměrná výše sazeb zhruba 13 %. Tarifní sazebník z roku 1926 ji zvýšil přibližně na 17 %. Po celá dvacátá léta dosahovala míra ochrany domácího trhu s výjimkou některých důležitých odvětví (cukrovarnictví, železářství a ocelářství, textilní nebo chemický průmysl) nízkých hodnot.²⁸¹ Teprve v roce 1932 došlo k přechodu na ryze protekcionistickou politiku. Pokles kurzu jenu (devalvace) ve stejné době působil ekvivalentně ke zvýšení celních sazeb o 80 % a nový tarifní sazebník poskytl další výraznou ochranu zejména těžkému a chemickému průmyslu. Domácí trh byl ve třicátých letech uzavřen zahraniční konkurencí a monopolistické tendence v japonském hospodářství díky tomu zesílily.²⁸² To se podepsalo i na prvorepublikovém vývozu do Země vycházejícího slunce. Revize celního tarifu i opuštění zlatého standardu (devalvace jenu o více než 40 % v roce 1932) výrazně poškodily československé exportéry.²⁸³ Zatímco meziroční pokles japonského dovozu v letech 1931-1932 činil zhruba 32 %, první republika vyvezla na tamní trh o 67 % zboží méně (v Kč). Z japonského trhu byly načas téměř vytlačeny některé důležité položky československého exportu – sklo, vlněná příze, plstěné klobouky a hudební nástroje. Naopak stoupala poptávka po vojenském materiálu, ten ale první republika do Země vycházejícího slunce nevyvážela.²⁸⁴ Československý export se vzpamatoval teprve na přelomu let 1936/1937 – pozitivní roli zřejmě sehrála dvojí devalvace koruny (1934 a 1936) a rozsáhlá propagační činnost československých zastupitelských úřadů (zejména Fierlinger).

Devalvace jenu v roce 1932 a následná expanze Země vycházejícího slunce na světové trhy vyvolala u většiny zemí světa prudkou odezvu. Japonský „cenový dumping“ byl vnímán jako vážná

²⁸¹ G. C. Allen, A Short Economic History of Modern Japan 1867-1937, London 1946, s. 121-123.

²⁸² The Cambridge History of Japan, Vol. 6, s. 470-471, 474.

²⁸³ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva vyslanectví z 15. 7. 1932.

²⁸⁴ Tamtéž, IV. sekce, krab. č. 1223, Obchodní politika za rok 1932.

hrozba a jen málokdo se pozastavoval nad tím, že se nemalou měrou jedná o výsledek rozsáhlé racionalizace, k níž byl japonský průmysl během krizových dvacátých let donucen. Československo zaujalo v tomto ohledu velice zajímavé stanovisko. Obchodní bilance se zemí vycházejícího slunce zůstala až do roku 1936 aktivní, nebylo tedy nutné uvalit na Zemi vycházejícího slunce dovozní restriktce. Pozoruhodné je v tomto kontextu tvrzení *Ústředny československých obchodních a živnostenských komor* v Praze z roku 1934: „*Pokládáme ovšem za absurdní, že by mohlo být pomýšleno na absolutní zákazy dovozu japonského zboží – i Japonci mají přece právo na život (o politických komplikacích se nechceme rozšiřovati). Souhlasíme ostatně plně s míněním plzeňské komory, že se máme zdržeti návrhů na jakákoli obchodně-politická opatření proti japonskému dovozu z důvodů zásadních a pak: pojem dumpingu je velmi relativní: možná, že bychom na sebe pletli bič.*“ Ústředna neztotožňovala japonskou obchodní expanzi s „cenovým dumpingem“, nýbrž s racionalizací a korporativní organizací exportního průmyslu (inspirace italským fašismem).²⁸⁵

Bilance japonského zahraničního obchodu se pod vlivem restriktivních opatření ze zahraničí od druhé poloviny třicátých let rychle zhoršovala. Fakticky se jednalo o daň za vojenskou agresi v Číně, vystoupení ze *Společnosti národů* a rychlou expanzi japonského zboží na zahraničních trzích po devalvaci jenu. Země vycházejícího slunce reagovala v lednu 1937 zavedením prvních devizových omezení. Firmy působící v Japonsku nesměly měsíčně disponovat valutami v hodnotě více než třicet tisíc jenů. Devizová omezení se zpočátku neaplikovala přísně, do toho ale Japonsko zaútočilo v červenci 1937 na Čínskou republiku. Dopady na japonské hospodářství a zahraniční obchod byly záhy patrné. Chyběly valuty, úřady proto přestaly vyřizovat žádosti o dovoz takového zboží, které nesouviselo s vedením válečných operací.²⁸⁶ Ve stejný den, kdy začala válka v Číně, snížila japonská vláda množství valut, jimiž mohly firmy každý měsíc volně disponovat, na tisíc jenů a v prosinci téhož roku opatření ještě zpřísnila – japonské společnosti měsíčně disponovaly pouze valutami v hodnotě sto jenů. Tímto krokem si vláda zajistila téměř úplnou kontrolu nad dovozem do Japonska – importéři se stali zcela závislími na povolovacím řízení. Japonské ministerstvo financí navíc zcela zakázalo dovoz 221 položek, zejména luxusního zboží (klobouky, papír, textil, chmel, hudební nástroje apod.). Sortiment československého zboží, které bylo možné umístit na japonském trhu, se fakticky omezil pouze na výrobky úzce související s válečnou produkcí – v úvahu připadalo jen železo, ocel, obráběcí stroje, součástky pro letecký průmysl a některé druhy rour.²⁸⁷

Vlivem těchto událostí nastal koncem roku 1937 zásadní obrat v přístupu prvorepublikových úřadů vůči Japonsku – Československo začalo zvažovat rozsáhlejší odvetná opatření. Jako první vyzval k regulaci zahraničněobchodní výměny se Zemí vycházejícího slunce tajemník ósackého konzulátu Jan

²⁸⁵ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 13760, inv. č. 49, kart. č. 79, Zpráva o japonském dumpingu z 1. 3. 1934.

²⁸⁶ AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zpráva vyslanectví z 15. 9. 1937.

²⁸⁷ Tamtéž, IV. sekce, krab. č. 1223, Výroční zpráva národohospodářská za rok 1937 z 24. 2. 1938.

Fierlinger v dopise generálnímu řediteli *Exportního ústavu Československého* Zdeňku Faflovi (1881-1961). Fierlinger poznamenal, že je třeba „bezodkladně studovati možnosti retorsních opatření (protiopatření za účelem dodržení závazků, pozn. aut.) proti podlamování dovozu se strany Japonska, ve snaze udržeti alespoň nynější rovnováhu našeho zahr. obchodu s Japonskem (...) Nezavede-li ČSR retorse, hrozí nám určitě značná pasivita obchodní bilance s Japonskem.“ Doporučil i zavedení clearingového režimu – bezhotovostní zúčtování v bilaterálních platbách států na základě specifických clearingových dohod za účelem vyloučení devizových plateb.²⁸⁸

Tabulka 7. Československý vývoz a dovoz do Japonska v letech 1929-1938 dle statistik japonských (¥) a československých (Kč). Údaje pro rok 1938 jen do měsíce září.

Rok	Japonské statistiky (¥)			Československé statistiky (Kč)		
	Vývoz	Dovoz	Bilance ČSR	Vývoz	Dovoz	Bilance ČSR
1929	1 961	15	+ 1 946	76 441	6 179	+ 70 262
1930	2 274	23	+ 2 251	67 721	8 495	+ 59 226
1931	2 948	56	+ 2 892	71 390	7 598	+ 63 792
1932	1 454	31	+ 1 423	23 858	5 847	+ 18 011
1933	1 703	26	+ 1 677	23 946	5 283	+ 18 663
1934	1 756	41	+ 1 715	24 487	10 750	+ 13 737
1935	2 331	78	+ 2 253	25 374	19 017	+ 6 357
1936	2 929	235	+ 2 694	41 300	41 373	- 73
1937	5 508	2 370	+ 3 138	60 362	85 060	- 24 698
1938	2 875	434	+ 2 441	17 591	41 852	- 24 261

Zdroj: Zahraniční obchod republiky Československé, Československý statistika III, Praha 1923-1948; AMZV, IV. sekce, krab. č. 1223, Periodické hospodářské zprávy k jednotlivým rokům.

Přechod na clearing zásadně odmítala *Národní banka Československá*, která se domnívala, že by tím byl československý export do Japonska spíše brzděn. Prvorepublikoví vývozci totiž dokázali své zboží umístit na japonském trhu zejména díky platbám v hotovosti – byli pro Japonsko zdrojem tolik potřebných valut.²⁸⁹ Od clearingů odrazovaly i nesrovnalosti ve statistikách obou států (Tabulka 7.). Japonské statistiky vykazovaly po celá třicátá léta pasivní obchodní bilanci s Československem, zatímco dle údajů Státního úřadu statistického se vzájemná zahraničněobchodní výměna přesunula v roce 1936 do červených čísel. Statistické údaje Země vycházejícího slunce nezachytily ani to, že Československo v prvních devíti měsících roku 1938 japonský trh fakticky ztratilo. Japonské úřady za této situace zcela logicky neprojevíly ochotu vyhovět československým protestům a žádostem o zmírnění restriktivních opatření – domnívali se, že zahraničněobchodní výměna Země vycházejícího slunce s Československem trvale vykazuje pasivní hodnoty.²⁹⁰

²⁸⁸ Tamtéž, krab. č. 657, Dopis od Fierlingera Zdeňku Faflovi z 3. 12. 1937.

²⁸⁹ Tamtéž, krab. č. 311, Dopis od NBČ z 27. 7. 1938.

²⁹⁰ NA Praha, fond ÚOŽK, č. j. 13845, inv. č. 57, kart. č. 470, Dopis od ÚOŽK, z 11. 6. 1938.

Obrázek 9. Část formuláře „Potvrzení o statistické registraci zboží odeslaného do ČSR“.

チエツコスロワキヤ國向輸出品
統計表記載確認證
CONFIRMATION OF STATISTICAL REGISTRATION
FOR GOODS CONSIGNED TO CZECHOSLOVAKIA

s. s. (出荷船名) sailed from (出港名) on (出帆年月日) to (仕向港)

To the Superintendent of the
Imperial Custom House,

Dear Sir,

I beg to ask you to please certify the fact that the goods mentioned hereunder have been shipped as above and that they were declared and actually entered into the foreign trade statistics of the Imperial Department of Finance as exports to Czechoslovakia.

謹啓
税關長殿
下記貨物下段ノ通り出荷且
ツ申告サレ大藏省刊行輸出
統計表チエツコスロワキヤ
國向輸出欄ニ掲載サル可キ
旨御證明相成度懇願候也

記號並ニ番號 Marks & Nos:	個數及數量 Number of packages and/or quantity:	品名 Description of goods:	申告價格 Declared value:

Zdroj: AMZV, IV. sekce, krab. č. 727, Příloha k dopisu od konzulátu v Ósace z 1. 2. 1938 – vidimace osvědčení původu.

První republika zvažovala, jak statisticky podchytit dovoz ze Země vycházejícího slunce, aby se stal „pákou“ pro československý vývoz. Pozitivně působilo už vládní nařízení č. 30 z 26. února 1937 „o povinnosti předkládati při statistickém hlášení dovozu některých druhů zboží osvědčení o výrobním původu“, vydané na základě zmocňovací zákona.²⁹¹ Některé druhy zboží, jejichž hodnota činila více než tisíc korun, musely být při dovozu do Československé republiky doprovázeny potvrzením od zastupitelských úřadů působících v dané zemi (vyslanectví, konzulát). Zastupitelské úřady v Japonsku se snažily úředně ověřovat i ty druhy zboží, na něž se zmíněné opatření přímo nevztahovalo (polotovary z bavlny, umělé bavlny a hedvábí, celuloid a rybí konzervy). Tímto způsobem však nebylo možné odstranit nepřesnosti z japonských statistik. Řešení se snažil hledat zejména Jan Fierlinger. Problémy spatřoval v tom, že „vývozní ohlášky /sloužící též za podklad japonské úřední statistiky/ bývají nezřídka ledabylym vývozcem (...) vyplňovány v rubrice: „země konečného původu“ čarou neb japonskému úředníku nesrozumitelným místem konečného určení jako např. „kralove“ místo Dvůr Král. n. L. bez uvedení „Czechoslovakia“ (...) Japonský celní úřad bere patrně v takových případech za podklad statistické registrace přístav určení...“ Fierlinger zajistil, aby byly celním úřadům v Ósace, Jokohamě a Kóbe předány zvláštní formuláře (Obrázek 9.). Japonským vývozcům i úřadům měly usnadnit uvedení Československa jako konečné destinace (nikoliv Hamburku, Terstu či jiného

²⁹¹ Vládní nařízení z 26. 2. 1937, 30/1937 Sb. z. a n.

přístavu),²⁹² vzhledem politickým událostem na přelomu let 1938/1939 však nezbyl čas, aby se toto opatření ujalo. Je otázkou, zda by splnilo vkládaná očekávání a odstranilo nesrovnalosti mezi japonskou a československou zahraničněobchodní statistikou.

Od roku 1937 byl vývoz československého zboží do Země vycházejícího slunce uskutečňován především cestou soukromých kompenzací – firmy uzavíraly z vlastní iniciativy i prostřednictvím zastupitelských úřadů obchodní dohody na výměnném základu (barter). Clearing nebyl možný, úřady se proto pokoušely vyjednat alespoň oficiální kompenzace. Japonské obchodní kruhy tento druh barteru veskrze odmítaly, protože je tak „*vyloučena konkurence*“, což ve svém důsledku znamená „*zvýšení cen až 20 % při nabídce a poptávce*“. V této věci intervenoval začátkem roku 1938 Jan Fierlinger společně s agentem *Exportního ústavu Československého* Ladislavem Ploskalem u národohospodářské sekce japonského ministerstva zahraničí. Sekční předseda, jistý Macušima, neprojevil ochotu povolit kompenzační obchody, na druhou stranu ale přislíbil vstřícnější přístup k udělování valut, zejména u odvětví souvisejících se zbrojní výrobou (ocel, obráběcí stroje, roury a sklo pro vědecké či optické účely).²⁹³ Nestalo se tomu tak, devizový režim byl naopak zpřísněn – s problémy se potýkaly i československé obráběcí stroje, o něž byl v Zemi vycházejícího slunce dříve velký zájem. Fierlinger znovu naléhal na důrazný zákrok, protože „*...úřadům jde pouze o získání odkladu a času. Je tudíž nejvyšší čas, aby se strany Prahy byla provedena protipopatření.*“²⁹⁴

Československá republika zpočátku volila proti dovozním restrikcím ze strany Japonska pouze mírná, výstražná opatření. Chyběla jednota v tom, jak dál postupovat. *Exportní ústav Československý* nepovažoval za účelné přesunout do povolovacího řízení jen zboží dovážené z Japonska – očekávala se rychlá odvěta. Zajímavý názor vyslovila českobudějovická obchodní a průmyslová komora, z jejíhož obvodu se do Japonska dříve vyvážely tužky a papír: „*Jeden směr se vyslovuje pro úplnou uzávěru dovozu japonského zboží do Československa, aby z nás Japonsko nevytahovalo cenné devisy pro své jiné než obchodní účely a nám ztěžovalo vývoz do Japonska, druhý směr se staví k jakýmkoliv odvetným opatřením záporně, poněvadž (...) se vždy najde stát, který ochotně další zásobení převezme.*“ Odpověď na regulaci zahraničního obchodu ze strany Japonska nakonec přišla od *Národní banky Československé*. Banka v červnu 1938 omezila přiděl deviz pro dovoz z Japonska, čímž znemožnila obvyklé platby předem – pomocí akreditivu.²⁹⁵ Tímto způsobem postupovala až do ledna 1939, kdy vzhledem k vývoji vzájemného obchodu úplně zastavila udělování deviz pro obchod se

²⁹² AMZV, IV. sekce, krab. č. 727, Dopis od konzulátu v Ósace z 1. 2. 1938 – vidimace osvědčení původu.

²⁹³ Tamtéž, krab. č. 311, Dopis vyslanectví z 15. 4. 1938 – devizová opatření a kompenzační obchody.

²⁹⁴ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 1337, kart. č. 312, Dopis od Fierlingera Ploskalovi z 22. 7. 1938.

²⁹⁵ Tamtéž, fond ÚOŽK, č. j. 13845, inv. č. 57, kart. č. 470, Dopis NBČ adresovaný MZV z 15. 6. 1938.

Zemí vycházejícího slunce.²⁹⁶ Ve srovnání s některými západními státy (Velká Británie, Spojené státy) byl přesto postup Československa velice umírněný.

První republika výrazněji bránila vývozu do Země vycházejícího slunce snad v jediném odvětví – ve zbrojním průmyslu. Československo bylo v polovině třicátých let zřejmě největším světovým exportérem zbraní – vyspělé západní státy buď vyzbrojovaly vlastní armády, nebo nepovažovaly vývoz zbraní za politicky výhodný krok.²⁹⁷ Československý vojenský materiál se v meziválečném období dodával do celé řady zemí světa včetně Číny, nikoliv však Japonska. Prvorepublikový zbraňový export do Číny přitom vyvolával značnou nelibost u japonských úřadů už od začátku třicátých let.²⁹⁸ Situace eskalovala zejména po zahájení japonsko-čínské války. Japonská armáda uvolnila v roce 1937 do tisku informace, ve kterých zdůraznila československou roli při vyzbrojování Číny – u poražených čínských jednotek byly dvakrát nalezeny zbraně československé výroby (ručnice a kulomety). Krátce hrozilo dokonce přerušení diplomatických styků ze strany Země vycházejícího slunce, k tomu však nakonec nedošlo.²⁹⁹ Prvorepublikové úřady nedoporučovaly vývoz zbraní do Japonska, výslovně ho však nezakazovaly. Například ministerstvo národní obrany poznamenalo ve věci dodávky 30 až 40 tisíc vojenských přileb do Japonska ze září 1937: „zásadní překážky ze strany MNO (ministerstvo národní obrany, pozn. aut.) není, ale že se doporučuje zdržeti vyřízení“.³⁰⁰ Podobně reagovalo o měsíc později i ministerstvo zahraničních věcí v případě zakázky na pancéřové štíty od *Vítkovického horního a hutního těžířstva*: „nemůže zásadně bránit našim firmám, aby dodávaly do Japonska, pokud tomu nebrání zvláštní důvody, když by však bylo možno, že by bylo lépe, aby dodávky do Japonska se neděly.“³⁰¹ Stejně zkušenosti měla také brněnská *Zbrojovka*. Vzhledem k postoji úřadů nebylo možné do Japonska dodávat automatické zbraně (pušky, lehké kulomety) a jejich prodej byl zahájen teprve po mnichovských událostech roku 1938.³⁰²

Opatrnost československých úřadů ve věci zbrojního vývozu do Země vycházejícího slunce můžeme ilustrovat na příkladu Jana Antonína Bati (1898-1965). Ten navštívil roku 1937 Japonsko a tamní průmysl ho přes počáteční skepsi ohromil.³⁰³ Ze své výpravy zanechal poměrně obsáhlý cestopis *Za obchodem kolem světa*. Japonský továrník Išicune Širaiši mu daroval tři japonské meče, které následně Baťa vystavil v *Národním muzeu* v Praze. Rozhodl se odvděčit a obdarovat zmíněného

²⁹⁶ AMZV, IV. sekce, krab. č. 351, Dopis od NB ze 17. 1. 1939.

²⁹⁷ Aleš Skřivan, Zbrojní výroba a vývoz meziválečného Československa, *Ekonomická revue* 9, 2006, č. 6, s. 24-25.

²⁹⁸ Například AMZV, fond PZ, Tokio 1918-1939, Zprávy z 3. 2. 1932 a 8. 9. 1937.

²⁹⁹ Tamtéž, Zpráva z 8. 9. 1937.

³⁰⁰ Archiv MZV, IV. sekce, krab. č. 483, Žádost o dodávky vojenských helem ze září 1937.

³⁰¹ Tamtéž, Žádost o dodávky pancéřových štítů z 22. 10. 1937.

³⁰² Moravský zemský archiv Brno, fond Zbrojovka Brno, sig. 618/38, ev. j. 1, i. j. 4, kart. č. 765, Aktenvermerk über unsere Geschäftsbeziehungen mit Japan z 19. 8. 1939.

³⁰³ NA Praha, fond EÚČ, inv. č. 420, kart. č. 161, Dopis od konzulátu v Tokiu Fierlingerovi ze 7. 4. 1937.

průmyslníka vlastním výrobkem. Poslal do Japonska jeden z nejnovějších zlínských produktů, sportovní letadlo v hodnotě 38 tisíc Kč. Československé úřady zpočátku odmítaly zásilku povolit,³⁰⁴ patrně se obávaly nepokojů na Dálném východě. Už předtím se totiž šířily zvěsti, že Baťa dodává do Japonska vojenská letadla, což vedlo k výzvám bojkotovat československé zboží na čínském trhu.³⁰⁵ Nakonec se letadlo dostalo do Země vycházejícího slunce teprve v roce 1938. Tisk obecně vnímal celou záležitost jako značnou kuriozitu: „*Celní úředníci v Kobe byli velmi překvapeni, protože se stalo po prvé, že soukromná osoba obdržela dárek aeroplanu*“.³⁰⁶ Případ Jana Antonína Bati však neměl žádné další politické dopady. Tím také můžeme celou kapitolu uzavřít.

³⁰⁴ Archiv MZV, IV. sekce, krab. č. 483, Žádost o vyvezení letadla ze 7. 10. 1937; Zpráva k vývozu Baťova letadla z 23. 11. 1937.

³⁰⁵ Tamtéž, Telegram z 18. 9. 1937.

³⁰⁶ Tamtéž, Zpráva od konzulátu v Dairenu z 12. 9. 1938.

4 Závěr

„Četl jsem dosti o Japonsku v novinách, karikaturách a cestopisech. Označil bych to slovem: exotické. Ale nikdy jsem nenašel vysvětlení, proč japonský průmysl a obchod je tak výkonný, proč se právě Japonců obávají Američané a Evropané (...) Když jsme v Číně vstoupili na japonskou expresní loď, přiznám se, vstupovali jsme na ni ovlivněni předsudky, jež jsme získali z publikací, Japonsku nepříznivých. A tu nás ovanulo něco jako bezpečnost, pořádek a čistota. Japonský personál, dotazuje se vás po lodním lístku, usměje se přívětivě a oddaně. Když vstupujete na lodi do jídelny, stojí před vchodem kapitán, vrchní steward a vrchní kuchař a úsměvnou úklonou vás vítají – hosty – do svého domu. Když vás obsluhuje číšník u stolu, je jeho tvář naladěna k oddanému úsměvu (...) Hm – tak teď najednou, že bych byl japanofilem!“

Jan Antonín Baťa o svém příjezdu do Japonska dne 1. března 1937.³⁰⁷

Československo-japonské hospodářské vztahy se mezi světovými válkami rozvíjely v souladu s tím, co bychom mohli očekávat od styků dvou takto geograficky vzdálených a kulturně odlišných států. Japonsko nebylo pro Československo významným zahraničněobchodním partnerem a to samé lze – alespoň na základě dostupných pramenů české provenience – prohlásit o důležitosti prvorepublikového trhu pro Zemi vycházejícího slunce. Přesto nelze hospodářské kontakty obou států v rozmezí let 1918-1938 považovat za zcela zanedbatelné.

Krátce po první světové válce se zájmy první republiky a Země vycházejícího slunce úzce přiblížily vzhledem k přítomnosti československých legií na Sibiři a japonské vojenské intervenci do tohoto prostoru.³⁰⁸ Tomuto sblížení však neodpovídala spolupráce v hospodářské sféře, a to i přesto, že se československý stát zpočátku pokoušel v souvislosti s repatriací sibiřských legií využít prázdného nákladního prostoru vracejících se lodí k přepravě zboží do východní Asie (*Československá společnost pro obchod s Východem*). Prvorepublikovým obchodním a průmyslovým kruhům se tak v prvních poválečných letech nepodařilo výrazněji rozšířit svá odbytiště na Dálný východ. Nelze prohlásit, že by ze strany úřadů i některých významných institucí chyběla iniciativa hospodářské styky se Zemí vycházejícího slunce stimulovat, právě naopak. V československém prostředí vzniklo několik organizací, jež působily za účelem průzkumu japonského trhu a snažily se – přestože zpravidla neúspěšně – prostředkovat vzájemnou obchodní výměnu.

³⁰⁷ Jan Antonín Baťa, *Za obchodem kolem světa*, s. 156.

³⁰⁸ Přestože se obě armády dokonce krátce střetly (tzv. chajlarský incident). Viz D. Lochman, *Chajlarský incident aneb Čechoslováci a Japonci na Sibiři*.

Pražské ministerstvo zahraničních věcí vybuďovalo v Japonsku už během dvacátých let fungující konzulární síť. Jednalo se pouze o honorární, nikoliv placené úřady, tuto nevýhodu však do jisté míry kompenzovaly aktivity Jana Fierlingera, tajemníka ósackého konzula (později generálního konzula) Johna Waelchliho. Fierlinger de facto zastával úřad placeného konzula – Waelchli mu výměnou za prestiž, jež byla v Zemi vycházejícího slunce spojována s výkonem konzulárních funkcí, poskytl finanční zabezpečení. Fierlinger vyřizoval veškerou obchodní agendu sám a projevoval i značnou iniciativu při snahách o podporu československého vývozu do Japonska (přednášky, vzorkové výstavy apod.). Stimulovat vývoz do Země vycházejícího slunce se pokoušely také další československé instituce, zejména *Exportní ústav Československý*, dále *Orientální ústav*, na jehož půdě působilo od roku 1933 *Japonské sdružení při Orientálním ústavu* v čele s Gerolfem Coudenhove-Kalergim, popřípadě *Československo-japonská obchodní komora v Praze*, jejíž činnost však nebyla příliš rozsáhlá. Hospodářské kontakty prostředkovali rovněž někteří českoslovenští krajané, zejména ti, kteří přišli do kontaktu s japonským prostředím již před nebo za první světové války (např. Karel Jan Hora, Jan Letzel, Antonín Raymond), popřípadě sibiřští legionáři (Miloš Jiří Stejskal, Jan Fierlinger).

Žádné z těchto aktivit se neseťkaly s výraznějšími úspěchy. Důvody lze zčásti spatřovat v nevýhodné vnitrozemské poloze Československé republiky pro realizaci zámořského obchodu, dále velké vzdálenosti, malé krajanské kolonii přímo v Zemi vycházejícího slunce, jež by obchodní kontakty usnadňovala, „socio-kulturních“ bariérách (jazykové překážky, odlišné kulturní zvyklosti např. v soudnictví), neznalosti – alespoň zpočátku – značky „Made in Czechoslovakia“ japonskými zákazníky, absenci pohodlného komunikačního a bankovního spojení, kartelových dohodách, které rozdělovaly zámořská odbytiště a zamezovaly některým prvorepublikovým firmám do Japonska exportovat a ve třicátých letech také rostoucím tarifním a netarifním bariérám. Přes všechna tato omezení lze na základě interpretace archivních pramenů usuzovat, že hlavní překážkou pro vstup československých společností na japonský trh byl strach – někdy ovšem oprávněný – podstupovat rizika spojená se zámořským obchodem, nedostatečná podnikatelská iniciativa a často i mylné přesvědčení, že vzhledem k silné japonské konkurenci na světových trzích nejsou žádné naděje úspěšně umístit zboží přímo v Zemi vycházejícího slunce. Nemalou roli jistě sehrál i fakt, že se prvorepublikoví vývozci obávali japonské průmyslové špionáže. Některé obory, jejichž produkty se mohly těšit v Zemi vycházejícího slunce dobrému odbytu, se tamnímu trhu raději vyhýbaly, aby nedošlo ke zkopírování obchodní značky a tvaru jejich zboží (umělecko průmyslové výrobky). Důležitá byla rovněž malá organizační zkušenost československých úřadů a obchodních kruhů se zámořským obchodem ještě z dob habsburské monarchie – snahy o vybudování rozsáhlejší vývozní organizace pro export na Dálný východ se po založení samostatného státu nikdy neseťkaly s větším úspěchem (*Československá společnost pro obchod s Východem*, *Centrokomise*, *Japonsko-československá obchodní společnost*, *Společnost pro obchod s Dálným východem*).

Zahraničněobchodní výměna první Československé republiky se Zemí vycházejícího slunce se začala vzpamatovávat z velké hospodářské krize teprve v letech 1936-1937. Některým prvorepublikovým firmám se ve druhé polovině třicátých let podařilo uchyťt na tamním trhu (jáchymovské radium, výroba klobouků, *Poldina huť*, *Mannesmannovy závody*) a rychle stoupal také dovoz z Japonska. Tento vývoj byl v souladu s obecnými trendy československého zahraničního obchodu – význam zámořských trhů rostl na úkor tradičnějších odbytišť (Německo, nástupnické státy). Zřejmě se tak konečně podařilo překonat základní nedostatky spojené s obchodní expanzí do zámoří – organizační nezkušenost, neochotu riskovat, slabé institucionální zázemí apod. Slibný vývoj exportu však záhy přerušila intervence Země vycházejícího slunce v Číně. Japonsko začalo vzhledem k válečné situaci zahraničněobchodní výměnu regulovat. Československo nenásledovalo některé západní státy při postupu vůči japonskému „cenovému dumpingu“ po devalvaci jenu v roce 1932 a ani nyní zpočátku nesáhlo k ostrým restriktivním opatřením – volilo pouze výstražné kroky (omezení v platební oblasti). Je otázkou, zda se jednalo o správný postup, nesrovnalosti mezi československými a japonskými statistikami vlivem rozsáhlého zprostředkovatelského obchodu ze strany třetích států (reexport) ale ani neumožňovaly vyvinout výraznější nátlak. První republika tak trh Země vycházejícího slunce fakticky ztratila ještě před mnichovskými událostmi roku 1938.

Obrázek 10. Československý vyslanec Jaroslav Švagrovský sekretář *Císařské aviatické asociace* Tanida na letišti v Tokorozawě (prefektura Saitama) během září 1927 při slavnostním přeletu podplukovníka Skály do Japonska.

Zdroj: NA Praha, fond MZV – VA, inv. č. 753, kart. č. 1621.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv Akademie věd ČR, fond Orientální ústav 1922-1952

Archiv České národní banky, fond Národní banka Československá

Archiv České národní banky, fond Poštovní spořitelna v Praze

Archiv České národní banky, fond Živnostenská banka

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Kancelář prezidenta republiky

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, fond Politické zprávy 1918-1977, Tokio 1918-1939

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, I. sekce - prezidium 1918-1939, Oddělení I/1 a I/2

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, II. sekce - politická 1918-1939

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, III. sekce - zpravodajská 1918-1939

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, IV. sekce - národohospodářská 1918-1939

Moravský zemský archiv Brno, fond Zbrojovka Brno

Národní archiv Praha, fond Exportní ústav Československý 1934-1946

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností 1919-1942

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo sociální péče 1918-1951

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv 1916-1944

Národní archiv Praha, fond Ústav pro zahraniční obchod – prezidium

Národní archiv Praha, fond Ústředna obchodních a živnostenských komor v Praze 1922-1948

Státní okresní archiv Plzeň – pracoviště Klášter u Nepomuku, fond ŠZ-GŘ-Fiala

Státní okresní archiv Plzeň – pracoviště Klášter u Nepomuku, fond ŠZ-GŘ-Praha

Tištěné prameny

Jan Antonín Baťa, Za obchodem kolem světa. Baťova letecká obchodní výprava kolem světa 6. 1. – 1. 5. 1937, Zlín 1937

Rudolf Cicvárek, Obchodní poměry ve východní Asii, Praha 1931

Barbara Coudenhove-Kalergi, Zuhause ist überall. Erinnerungen, Wien 2013

J. Čupr, Úskalí vývozu, Průmyslový věstník 15, 1928, č. 41, s. 529-530

Barbora Eliášová, Pod Karlem Perglerem. Rok života na československém vyslanectví v Japonsku, Praha 1929

Josef Hanč, Hospodářské síly na Dálném východě, Praha 1933

Rudolf Hejný, Dnešní Mandžusko, Praha 1935

Karel Jan Hora, Moje matka cizinecká legie, Praha 1993

Rudolf Hotowetz, Zahraniční obchod československého státu, Praha 1920

Stanislav Klíma, Čechové a Slováci za hranicemi, Praha 1925

Vlasta Průšková – Jaroslav Průšek, Předmluva, in: Vlasta Průšková-Nováková, Učebnice hovorového jazyka japonského, Praha 1939

Vlasta Průšková-Nováková, Učebnice hovorového jazyka japonského, Praha 1939

Alois Svojsík, Japonsko a jeho lid, Praha 1913

Jaroslav Šlemr, O službě konsulární, Průmyslový věstník 13, 1926, č. 32, s. 423-424

Zahraniční obchod republiky Československé, Československá statistika III, Praha 1923-1948

Periodický tisk

Archiv orientální. Journal of the Czechoslovak Oriental Institute, Praha 1929-

Nový Orient. Populárně vědecký měsíčník Orientálního ústavu AV ČR, Praha 1945-

Průmyslový věstník. Orgán Ústředního svazu československých průmyslníků v Praze, 1914-1950

Zahraniční politika. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních, Praha 1922-1938

Zprávy hospodářského odboru Orientálního ústavu, Praha 1935-1938

Literatura

G. C. Allen, A Short Economic History of Modern Japan, 1867-1937, London 1946

Ivana Bakešová, Československo – Čína 1918-1949, Brno 1997

Ivana Bakešová, Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy v letech 1918-1949, Praha 2013

Lydia Baštecká, Tvůrce Atomového dómu. Inspirující Japonsko v životě a díle architekta Jana Letzela, Dějiny a současnost 32, 2010, č. 12, s. 24-26

Stanislav Bohadlo, Korespondence architekta Jana Letzela z Egypta 1905-1906, in: Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod 6, Náchod 2000, s. 257-263

Dagmar Brožová, Male dějiny ekonomického myšlení, Praha 2004

Milan Buben, Coudenhoveové a Čechy, Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku 6, 1990, č. 17, s. 203-206

- Vlasta Čiháková Noshirová, Mitsuko Coudenhove-Kalergi a vznik Panevropy, Disertační práce obhájená na FF UK 2013, Praha 2013
- Jindřich Dejmek, Diplomacie Československa, Díl 1, Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992), Praha 2012
- Karel Fiala, First Contacts of Czechs and Slovaks with Japanese Culture (Up to World War I). The Major Publications and Personalities, *Japan Review* 3, 1992, s. 45-71
- Tadajuki Hajaši, T. G. Masaryk, československé legie a Japonsko, První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk, Praha 1995, s. 89-95
- James Harold, *The End of Globalization. Lessons from the Great Depression*, Cambridge 2001
- Helena Heroldová, Česká žena na cestě do Orientu. Životní příběh Barbory Markéty Eliášové, *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* 27, 2005, č. 12, s. 14-17
- Bedřich Hrozný, T. G. Masaryk and the Orient, s. 1-2
- Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven 2006
- Michiko Ikeda, *Japan in Trade Isolation. 1926 – 1937 & 1948 – 1985*, Tokyo 2008
- Ivan Jakubec, K problematice zahraničního obchodu rakousko-uherské monarchie v letech 1850-1914, in: Josef Harna – Petr Prokš (eds.), *Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 231-239
- Drahomír Jančík – Eduard Kubů, Zahraniční obchod – aktivní či pasivní činitel zahraniční politiky? (Srovnání československého a německého přístupu ve vzájemných vztazích), in: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě* 1, s. 310-317
- Tomáš Jiránek, Exportní ústav československý (1934-1944), in: Jan Hájek (ed.), *Hospodářské dějiny* 20, Praha 1992, s. 209-258
- Adéla Jůnová Macková, Orientální ústav a československé pronikání do Orientu 1928-1938. Stipendia hospodářského odboru, *Časopis Národního muzea, řada historická* 183, 2014, č. 1-2, s. 19-34
- Petr Mašek, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003, s. 46-50
- Wolfgang Kasper – Manfred E. Streit, *Institutional Economics. Social Order and Public Policy*, Cheltenham 1998
- Antonín Klimek – Eduard Kubů, *Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995
- Eduard Kubů – Ivan Jakubec, Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období. Přístavní pásmo, doprava po Labi a reexport, *Hospodářské dějiny* 20, Praha 1992, s. 127-166
- Eduard Kubů – Jaroslav Pátek (eds.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000

Josef Kunský, Čeští cestovatelé, 2. díl, Praha 1961

Jiří Kvasnička, Obraz Japonska v české společnosti 2. poloviny 19. století, Diplomová práce obhájená na FF UK Praha, Praha 2008

Vlastislav Lacina, Zahraniční obchod v letech první Československé republiky, Český časopis historický 95, 1997, č. 1, s. 110-157

Jan Levora, Počátky diplomatických styků mezi ČSR a Japonskem, Nový Orient 51, 1996, č. 6, s. 217-220

Daniel Lochman, Československo-japonské politické a diplomatické vztahy 1918-1922, Diplomová práce obhájená na FF UP Olomouc, Olomouc 2003

Daniel Lochman, Diplomatická jednání M. R. Štefánika v Tokiu, Nový Orient 64, 2009, č. 2, s. 57-61

Daniel Lochman, Chajlarský incident aneb Čechoslováci a Japonci na Sibiři, Historie a vojenství. Časopis vojenského historického ústavu 58, 2009, č. 4, s. 47-53

Daniel Lochman, Václav Němec a návrat československých legionářů ze Sibiře přes Japonsko (1918–1920), Nový Orient 63, 2008, č. 3, s. 57-59

Mitsuo Matsushita – Thoma J. Schoenbaum – Petros C. Mavroidis, The World Trade Organization. Law, Practice, Policy, 2. vyd., Oxford 2006

Geeta Mehta – Kimie Tada – Noboru Murata, Japan Style. Architecture + interiors + design, Tokyo 2008

Miroslav Moutvic, Pražské vzorkové veletrhy 1920-1951, Praha 2000

Susumu Nagajo, Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (Október – November 1918), Historický časopis 56, 2008, č. 1, s. 137-145.

Susumu Nagajo, Pobyt Milana Rastislava Štefánika v Japonsku – Jeseň 1918, Historický časopis 41, 1993, č. 2, s. 169

Jan Němeček, Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady, Praha 2008

Václav Němeček, Československá letadla 1918-1945, Praha 1983

Ian Nish, Japanese Foreign Policy 1869-1942. Kasumigaseki to miyakezaka, London 1977

Lukáš Novotný, Diplomatické a politické vztahy Rakouska-Uherska a Japonska v letech 1900-1914, Historický obzor 23, 2012, č. 11-12, s. 262-271

Douglass C. North – Robert Paul Thomas, The Rise of the Western World. A New Economic History, Cambridge 1973

Peter Pantzer, Japan und Österreich-Ungarn. Die diplomatischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen von ihrer Aufnahme bis zum Ersten Weltkrieg, Wien 1973

- Veronika Pecová, *Organisace výtvarné práce v duchu přítomné doby - Svaz československého díla, Bakalářská práce obhájená na SDU FF MU 2011, Brno 2010*
- Václav Průcha (ed.), *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 1. díl, Brno 2004*
- Edwin O. Reischauer – Albert M. Craig, *Dějiny Japonska, Praha 2000*
- John G. Rogers, Mitsui. *Three Centuries of Japanese Business, New York 1973*
- Světlana Rysková, *K případu Karla Perglera, Český časopis historický 90, 1992, s. 571-586*
- Paul A. Samuelson – William D. Nordhaus, *Ekonomie, 19 vyd., Praha 2013*
- Olive M. Schmitthoff, *Schmitthoff's export trade. The law and practice of international trade, 9. vyd, London 1993*
- Richard J. Smethurst, *From Foot Soldier to Finance Minister. Takahashi Korekiyo, Japan's Keynes, Cambridge 2007*
- Aleš Skřivan ml., *Československý vývoz do Číny 1918-1992, Praha 2009*
- Aleš Skřivan ml., „Vzhůru na Východ“. *K ekonomickým vztahům habsburské monarchie s Japonskem před první světovou válkou (1900-1914), Dvacáté století. The Twentieth Century 4, 2012, č. 1, s. 13-36*
- Aleš Skřivan ml., *Zbrojní výroba a vývoz meziválečného Československa, Ekonomická revue 9, 2006, č. 3, s. 19-31*
- Skřivan ml. – Aleš Skřivan st. – Lukáš Novotný – Jan Kočvar, *Zdvořilý nezájem. Ekonomické a politické zájmy Rakouska-Uherska na Dálném východě 1900-1914, Praha 2014*
- Zdeněk Sládek, *Osudy legionářské „Centromise“ ve Vladivostoku, Slovanský přehled 59, 1973, č. 5, s. 398-406*
- Miroslav Svatoš, *Zahraniční obchod. Teorie a praxe, Praha 2009*
- Jan Sýkora, *Trust, Risk and the Role of Institutions in Early Modern Japan: Mere Anachronism or Useful Historical Experience?, Archiv Orientální 79, 2011, č. 2, s. 147-159*
- Murai Šimako, Jan Letzel, *stavitel Atomového dómu. Trilogie, Praha 2003*
- Ivan Šroněk, *Diplomatický protokol a praktické otázky společenské etikety, Praha 2005*
- The Cambridge History of Japan, Vol. 6, The Twentieth Century, Cambridge 2008*
- The Economic History of Japan 1600-1990, Vol. 3, Economic History of Japan 1914-1955. A Dual Structure, Oxford 2003*
- Zdeňka Vasiljevová, *Nejstarší tisky o Japonsku v českých zemích, Nový Orient 43, 4/1988, s. 117-119*
- Zdeňka Vasiljevová, *Pátrání po architektu Janu Letzelovi. K 70. výročí jeho úmrtí (26. 12. 1925), NO 51, 1996, č. 1, s. 34-37*

Zdeňka Vasiljevová, Rozvoj poznání Japonska v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Orientalia Pragensia 12, Praha 1989, s. 15-80

Ladislava Váňová, Výstava „Mitsuko“ v Japonsku, Čas v roce 2002. Ročenka České archivní společnosti, Praha 2003, s. 67-68

Šárka Waisová, Úvod do studia mezinárodních vztahů, Plzeň 2009

Vlasta Winkelhöferová, Korespondence dvou japanofilů, K. J. Hora a J. Hloucha, in: Ľubica Obuchová (ed.), Po stopách krajanů ve starém Orientu. Soubor studií, Praha 2009, s. 104-119

Vlasta Winkelhöferová, První český japanolog a zdatný obchodník Karel Jan Hora, in: Ľubica Obuchová (ed.), Krajané ve starém Orientu, Praha 2008, s. 102-115

František Zbořil, Československá a česká zahraniční politika. Minulost a současnost, Praha 2010

Internetové zdroje

John Owen Haley, The Myth of the Reluctant Litigant, Journal of Japanese Studies 4, 1978, č. 2, s. 359-390,
dostupné z <http://www.jstor.org/stable/132030> (cit 7. 12. 2014)

Historical Data on International Trade Statistics 1900-1960, dostupné z http://unstats.un.org/unsd/trade/imts/historical_data.htm (cit. 25. 4. 2014)

International Statistical Yearbook of the League of Nations 1926-1944, Northwestern University Library, dostupné z <http://digital.library.northwestern.edu/league/stat.html> (cit. 23. 4. 2014)

Jan Levora, Z historie československo-japonských a česko-japonských diplomatických styků, Informační bulletin Deset let česko-japonských vztahů, s. 2-7, dostupné z <http://www.cz.emb-japan.go.jp/documents/bulletin2003.pdf> (cit. 30. 3. 2014)

Seznam obrazové přílohy a tabulek

Obrazová příloha

Obrázek 1. Fotografie ze vzorkové výstavy československého zboží pořádané v únoru 1929 v obchodním domě Micukoši v Tokiu. Jan Fierlinger stojí uprostřed, s. 21.

Obrázek 2. Honorární konzul Antonín Raymond (první zprava) doprovází Jana Antonína Baťu (první zleva) během jeho návštěvy Japonska v roce 1937, s. 26.

Obrázek 3. Část ředitelství *Japonsko-československé obchodní asociace* v Ósace. Zleva prezident komory Kacutaró Inabata, jeho zástupce Čúsaburó Jukawa a ředitel Isaburó Azumi, s. 29.

Obrázek 4. Akcie *Československé společnosti pro obchod s Východem* z roku 1920, s. 36.

Obrázek 5. Obchodní dům Micukoši v Tokiu, s. 55.

Obrázek 6. Pohled na Československou vzorkovou výstavu v obchodním domě Micukoši v roce 1929, s. 56.

Obrázek 7. Vzorky československého zboží na „Severoevropské výstavě“ v Ósace roku 1936, s. 58.

Obrázek 8. Československý vyslanec Josef Švagrovský vítá podplukovníka Skálu v Japonsku, s. 59.

Obrázek 9. Část formuláře „Potvrzení o statistické registraci zboží odeslaného do ČSR“, s. 66.

Obrázek 10. Československý vyslanec Jaroslav Švagrovský sekretář *Císařské aviatické asociace* Tanida na letišti v Tokorozawě (prefektura Saitama) během září 1927 při slavnostním přiletu podplukovníka Skály do Japonska, s. 72.

Tabulky

Tabulka 1. Indexy cen v Japonsku, Velké Británii a Spojených státech amerických v letech 1920-1935 (1913=100), s. 23.

Tabulka 2. Seznam účastníků „Severoevropské výstavy“ a jejich zástupců v Japonsku (1. část), s. 33.

Tabulka 3. Seznam účastníků „Severoevropské výstavy“ a jejich zástupců v Japonsku (2. část), s. 34.

Tabulka 4. Srovnání československého zahraničního obchodu s Japonskem a Čínou v letech 1920-1928 (tis. Kč), s. 39.

Tabulka 5. Počet československých státních příslušníků a krajanů žijících v Japonsku v letech 1922-1937. Tabulka je vzhledem k torzovitému charakteru pramenů neúplná, údaje pro některé roky chybí, s. 45.

Tabulka 6. Srovnání celkového japonského importu a dovozu z Československé republiky v letech 1923-1928 (1922= 100), s. 63.

Tabulka 7. Československý vývoz a dovoz do Japonska v letech 1929-1938 dle statistik japonských (¥) a československých (Kč). Údaje pro rok 1938 jen do měsíce září, s. 65.